

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRK VE ERMENİ GENÇLERDE GRUBA
AİDİYET, GRUPLARARASI İLİŞKİLER,
ALGILANAN AYRIMCILIK VE DEĞERLERİN
İLİŞKİSİ**

DENİZ AKYIL SOKULLU
2501100180

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. SEVİM CESUR

İSTANBUL, 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : DENİZ AKYIL SOKULLU Numarası : 2501100180
PROF.DR.TÜRKAN OLCAY : PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI Danışmanı : PROF.DR.SEVİM CESUR
Tez Savunma Tarihi : 23.05.2019 Saati : 11.00
Tez Başlığı : TÜRK VE ERMENİ GENÇLERDE GRUBA AİDİYET, GRUPLAR ARASI İLİŞKİLER,
ALGILANAN AYRIMCILIK VE DEĞERLERİN İLİŞKİSİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE ÖYBİRLİĞİ / ÖYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
PROF.DR.SEVİM CESUR		Kabul
DR.ÖĞR.ÜYESİ GÖKLEM TEKDEMİR YURTDAŞ		Kabul
DOÇ.DR. FERZAN CURUN		

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
DOÇ.DR.ÖZLEM SERTEL BERK		
DR.ÖĞR ÜYESİ Umut ŞAH		Kabul

ÖZ

TÜRK VE ERMENİ GENÇLERDE GRUBA AİDİYET, GRUPLARARASI İLİŞKİLER, ALGILANAN AYRIMCILIK VE DEĞERLERİN İLİŞKİSİ

DENİZ AKYIL SOKULLU

Çalışmamızda amaç Türkiye’de yaşayan Türk ve Ermeni gençlerin aralarındaki ilişkileri ne ölçüde meşru ve istikrarlı gördüklerini, kendi gruplarına yönelik hissettikleri aidiyetlerini ve kendi gruplarına karşı ayrımcılık algılayıp algılamadıklarını, ötekilerle ilişkinin derecesini ve niteliğini sosyal kimlik kuramı, temas ve değer kuramları açısından incelemektir.

Grup norm ve değerlerinin içselleştirilmesi için önemli bir dönemde olan, yaş ortalaması 16.66 olarak bulunan ergenlik dönemindeki gençler, bu araştırmanın katılımcılarını oluşturmaktadır. 105’i Türk lisesinde, 63’ü ise Ermeni lisesinde eğitim gören öğrenciler olmak üzere toplam katılımcı sayısı 168’dir.

İlk olarak katılımcılara sınıf ortamında ve toplu olarak araştırmanın amacı ve gönüllük esasının olduğu onam formu okunduktan sonra bir ders saati süresince cevaplamaları için Demografik Veri Formu, Sosyal Kimlik Ölçeği, Algılanan Ayrımcılık Ölçeği, Sosyal İlişki Ölçeği, Portre Değerler Ölçeği verilmiştir. Elde edilen veriler SPSS programı yardımıyla analiz edilmiştir. Normal dağılım için Kolmogorov-Smirnov testi; iki grubun karşılaştırılması için Mann Whitney U testi ve t-testi; iki grubun ölçekleri arasında ilişki ise; Pearson Korelasyon Testi; korelasyon sonucunda anlamlı çıkan değişkenler için ise Lineer Regresyon Testi kullanılmıştır.

Yapılan analizler sonucunda Türk gençlerin Ermeni gençlere göre sosyal kimliğin alt ölçekleri olan kimliğin önemi ve kamusal kimlikte istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek puana sahip oldukları bulunmuştur. Çalışmamızda diğer bulgulara bakıldığında algılanan ayrımcılık, sosyal ilişki özellikleri ve değerlerde istatistiksel olarak Türkler ve Ermeniler arasında farklılıklar bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gruplararası İlişkiler, Sosyal Kimlik, Algılanan Ayrımcılık, Sosyal Temas, Değerler

ABSTRACT

RELATIONSHIP OF GROUP BELONGINGS, INTER-GROUP RELATIONS, PERCEPTION OF DISCRIMINATION AND VALUES OF TURKISH AND ARMENIAN YOUTH

DENİZ AKYIL SOKULLU

The purpose of this study is to examine the perception of legitimacy and stability of relationship between Turkish and Armenian youths, their feelings of belonging to their groups, their perception of whether their group is discriminated against or not, the quality and quantity of contact with other groups based on theories of social identity, contact and values theories.

The adolescents with an average age of 16.66 who are in an important period of internalizing the group norms and values constitute the respondents of this research. The total number of participants is 168, 105 of which are Turkish high school and 63 of them are Armenian high school students. Firstly, the participants were given a Demographic Data Form, Social Identity Scale, Perceived Discrimination Scale, Social Relationship Scale, Portrait Values Scale to be answered during the class hours after the consent form and the purpose of study were read in the classroom.

The data were analyzed using the SPSS program. Kolmogorov-Smirnov test was used to determine normal distribution of scores. Mann Whitney U test and t-test were used for comparison of two groups, Pearson Correlation Test was used to find out the relationship between the scales of the two groups, Linear Regression Test was used to examine for the variables that were correlated.

As a result of the analysis, it was found that the Turkish youth have a significantly higher score on the the significance of the identity as a sub-scale of social identity and public identity compared to the Armenian youth. When we look at other findings in our study, differences between perceived discrimination, social relations characteristics and values were statistically different between Turks and Armenians.

Keywords: Intergroup Relations, Social Identity, Perceived Discrimination, Social Contact, Values

ÖNSÖZ

Yüksek lisans öğrenimim boyunca desteğini, samimiyetini hissettiğim, bir türlü bitiremediğim, ayrılamadığım tezimi bitirmem için her türlü sabrı ve sakinliği gösteren, öğrencisi olduğum için kendimi çok şanslı hissettiğim, benim için yeri her zaman farklı olan/olacak değerli hocam Prof. Dr. Sevim Cesur'a teşekkürlerimi sunarım. Bu çalışma ona olan hayranlığım, saygım ve sevgimin bir sonucu olarak tamamlanabilmiştir.

Yüksek lisans eğitiminde beraber yola çıktığımız, pek çok hatayı, eksigi birlikte yaptığımız bir sürü yeni bilgiyle ne yapacağımızı bilemediğimiz samimiyetleri ve desteklerini hiç eksik hissetmediğim Osman Baş ve Özge Sarıyer'e; kendi kimlik inşası ile ilgili her bilgiyi güvenerek bana açan bir yandan da araştırmamın örneklemine ulaşmama yardımcı olan sevgili arkadaşım Dença Nerse'ye,

Psikoloji lisansına başladığım ilk günden bugüne en yakın arkadaşım, akıl hocam, tezimi kendi tezi gibi sahiplenmiş sürekli beni adım atmaya yönlendiren her türlü soruma cevap bulmaya çalışan, Leyla'nın annesi Elif Yıldırım'a,

Hayatımın her anında, desteklerini, emeklerini, özenlerini benden esirgemeyen, bazen ne yaptığımı anlamadıklarında bile en iyi kararları kendiliğimden verdiğime beni inandıran, sevgili annem, sevgili babam ve ders çalışma, öğrenme hevesine hayran kaldığım ilk öğretmenim ablama; benimle her konuda gurur duyduğunu hissettiğim, koşulsuz güvendiğim Cem'e,

Ve mücadelesiyle bana ilham kaynağı olan Hrant Dink'e,

Şükranlarımı sunarım...

İstanbul,2019

Deniz Akyıl Sokullu

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	III
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
TABLolar LİSTESİ.....	X
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	XI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

1.1 Türkiye’de Ermeniler.....	4
1.2 Sosyal Kimlik Kuramı.....	5
1.3 Ayrımcılık.....	12
1.3.1 Algılanan Ayrımcılık.....	14
1.3.1.1 Azınlıklara Yönelik Ayrımcılık.....	16
1.3.2 Önyargı.....	17
1.4 Sosyal İlişki/Temas.....	19
1.5 Değerler Kuramı.....	22
1.6 Çocuklukta Gruplararası İlişkiler.....	27
1.7 Araştırmanın Hipotez ve Problemleri.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1 Katılımcılar.....	32
2.2 Veri Toplama Araçları.....	34

2.2.1 Bilgilendirilmiş Onam ve Demografik Veri Formu.....	34
2.2.2 Sosyal Kimlik Ölçeği.....	34
2.2.3 Algılanan Ayrımcılık Ölçeği.....	35
2.2.4 Sosyal İlişki Ölçeği.....	36
2.2.5 Portre Değerler Ölçeği.....	36
2.3 Veri Toplama Süreci.....	37
2.4 Verilerin Analizi.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1 Hipotezler ve Problem 1 İle İlgili Analizler.....	39
3.2 Problem 2 İle İlgili Analizler.....	41
3.3 Diğer Analizler.....	43

SONUÇ

Araştırmanın Sınırlılıkları.....	55
Araştırmanın Katkıları.....	56
KAYNAKÇA.....	58
EKLER.....	7

TABLULAR LİSTESİ

TABLO 1.1: İç Gruba ve Dış Gruba Etnik Merkezci Yaklaşımlar.....	7
TABLO 1.2: Rokeach' in Araçsal ve Amaçsal Değerleri.....	23
TABLO 1.3: Schwartz'ın Değer Kuramında Yer Alan Değer Tipleri ve Tanımları.....	26
TABLO 2.1: Katılımcıların, Yaş, Cinsiyet, Sınıf, Aile Yapısı, Anne-Baba Eğitim Düzeyi, Kardeş Sayısı Durumlarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları.....	33
TABLO 3.1: Türk ve Ermeni Gençlere Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri.....	39
TABLO.3.2: Türk ve Ermeni Grubunda Algılanan Ayrımcılık Ölçeğinin Diğer Ölçeklerle İlişkisi.....	42
TABLO 3.3: Türklerin Türk Bireylere ve Türk Gruba Yönelik Algıladığı Ayrımcılığa Dair Regresyon Analizi.....	43
TABLO 3.4: Türklerde Kimliğin Tarifi İle Algılanan Ayrımcılık İlişkisi.....	44
TABLO 3.5: Ermenilerde Kimliğin Tarifi İle Algılanan Ayrımcılık İlişkisi.....	44

ŞEKİLLER LİSTESİ

ŞEKİL 1: Schwartz'ın Değer Kuramı'nda Bulunan Değer Boyutları ve Boyutları Oluşturan Değer Tipleri Arasındaki İlişkiler.....	25
--	----

KISALTMALAR LİSTESİ

SKGK: Sosyal Kimlik Gelişimi Kuramı

PDA : Portre Değerler Anketi

SKÖ : Sosyal Kimlik Ölçeği

GİRİŞ

Kim ve ne olduğunu sorma, köklere inme insani düzeyde bir kimlik arama sürecidir. Bireyin özdeşleştiği gruplara bağlılık duygusu, azınlık veya etnik yapılaşmaların olduğu bir toplumsal ortamda etnik kültürü gündeme getirecektir (Türkdoğan, 2006).

Dil, örf, adetler ve kültürel örnekler açısından farklılaşma nedeniyle hakim gruptan ayırd edilebilen alt gruplar azınlıklardır ve hakim gruba “ait olmayan” olarak kabul edilirler. Hakim grup; tarihsel dili, gelenekleri, örf ve adetleri toplum için belirleyici olan ve bunların üstünlüğü yasalar ve gündelik kurullarla belirlenen gruptur ve aslında diğer gruplara farklı ve “eşitsiz” davranabilen gruptur (Schermerhorn, 1949: akt. Türkdoğan, 2006).

Türkiye’de gayrimüslim cemaatlerin en kalabalığını Ermeniler oluşturur. Türkler ve Ermeniler arasında geçmişte yaşananlar ve bu geçmişin ciddi şekilde tahrip edildiği ilişki alan bugün de her iki taraf için hazmı oldukça zor düğümler yaratmış durumdadır (Paker, 2007). Hrant Dink Vakfı tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre, 2012 Eylül-Aralık döneminde medyada en fazla Yahudiler ve Ermeniler hakkında nefret söylemi üretilirken, içeriklerde asli ya da ikincil unsur olarak en sık hedef gösterilen diğer iki grup ise, Hıristiyanlar ve Rumlar olmuştur. Ulusal, etnik, dinsel gruplar dışında, kişiler ve kurumlar bu dönemde de nefret söylemine maruz kalmıştır (Medyada Nefret Söylemi İzleme Raporu, 2012). Türkiye’de 19.yüzyılın sonundan itibaren Ermeniler, “ötekilik” konusunda önemli referans haline gelmiş olduklarından, ötekilik ve Ermeniler arasındaki ilişkilendirme daha da büyük bir gereklilik olarak ortaya çıkarmaktadır. Ulusçuluk ideolojisi, Türkiye’de yaşayan hakim grubun, ülke sınırları içinde yaşayan azınlıkların ve farklı etnik grupların, devlet politikaları aracılığıyla dışlanarak etkisiz hale getirilmesi, göçe zorlanması, daha da ileri olarak temizlenmesi ya da ortak bir ulusal kimliği benimseyerek asimile olmalarını savunmaktadır (Özdoğan, Üstel, Karakaşlı ve Kentel, 2009).

Türkiye’deki Ermenilerin kimliklerini inşa süreçlerinde, tarihte yaşanan belirli anları bir kuşaktan diğerine aktarmaları önemli rol oynar. Ermenilerin kolektif

belleklerinde yer bulan en önemli tarih olayları “1915”, “Varlık Vergisi Uygulaması”, “6-7 Eylül Olayları”, ASALA dönemindeki toplumsal dışlanma gibi mağduriyet anlarıdır (Özdoğan, Üstel, Karakaşlı ve Kentel, 2009). Literatürde azınlıklara yönelik yetişkinlerle yapılan çalışmaların yanı sıra gençlerle ve çocuklarla yapılan çalışmaların oldukça az olduğu görülmüştür. Gençlik dönemi, ergenlik ile yetişkinlik arasındaki geçiş dönemi olan, bireyin geçirdiği biyolojik, ruhsal ve toplumsal-kültürel değişimler olarak devam etmektedir. Ergenlik dönemindeki fiziksel ve ruhsal değişimler gençlik döneminde kimlik kazanımıyla devam eder. Etnik ve kültürel içerik de kimlik kazanımında önemlidir. Bazı araştırmalara göre; etnik azınlık gruplarda yetişen ergenler, dominant kültürde olan yaşlılarına göre daha az avantajlı kimliğe ulaşmışlardır (Chapman ve Nichols, 1976; akt: Durkin, 1996).

Azınlıklarla okullarda yapılan çalışmalara bakıldığında, ayrımcılık çalışmalarının ön planda olduğu görülmektedir. Okullardaki azınlık oranı arttıkça gruplar arasında arkadaşlık oluşması için daha az fırsat doğmakta ve okullardaki azınlık oranı arttıkça ayrımcılık artmaktadır (Postmes ve Branscombe, 2002). Buna karşın, çoğunlukla azınlıklardan oluşan bir okulda ya da yerleşim bölgesinde olmanın azınlıkları ayrımcılığa karşı koruduğu da bildirilmektedir. Öte yandan gruplar arası temasın önyargıyı ve ayrımcılığı azalttığı yönünde bulgular da mevcuttur (Allport, 1954; Pettigrew ve Tropp, 2006; 2008). Temasın güven, dış grubun bakış açısını anlama ve empati üzerinden dış gruba yönelik tutumlar üzerinde olumlu etkisi olduğu bilinmektedir (Dovidio, Gaertner ve Kawakami, 2003; Swart, Hewstone, Christ ve Voci, 2010).

Azınlık gruplarının toplumun tüm tabakaları ile bütüncül bir şekilde yaşaması hem bireysel hem de toplumsal açıdan önem taşımaktadır. Nitekim yüzyılı aşkın bir süredir, sosyal psikolojinin en önemli konusu, bireyin kendisiyle toplumu bağdaştırma çabası olmuştur. Bireysel farklılıkları, bu farklılıkların nedenlerini ve sonuçlarını inceleyen sosyal psikoloji bir yandan da bireyin kendisi ve sosyal kimliği ile ilişkisini anlamaya çalışmıştır (Hortaçsu, 2007).

Sosyal kimlik, kimliğin kişiler arası düzeydeki ifadesi, belirli bir sosyal gruba ait olduğumuz hakkındaki bilgi veya bilincimizdir (Tajfel,1981). Çocuklarda ulusal

kimliğin ailedeki politik tutuma göre geliştiği düşünölmekle birlikte, ulusal kimlik gençlerde ve yaşlılarda farklı gelişim göstermekte ve çocuklarda yedi yaşında ortaya çıktığı düşünölmektedir (Mertan, 2011). Buna karşın önceki çalışmalara bakıldığında, sosyal kimliğin çocuklar ve gençlerdeki gelişiminin yeteri kadar incelenmemiş olduğu görölmektedir.

Gençlerde sosyal kimlik, ayrımcılık ve gruplar arası temas arasındaki ilişkiyi etkileyebilecek bir diğerk kavram değerlerdir. Değerler, en yaygın tanımıyla toplumda tercih edilen davranışlar hakkında öğrenilmiş inançlar şeklinde ifade edilmektedir (Schwartz, 1996). Sosyal tutumların ve toplumsal davranışların belirleyicisi olarak kabul edilen değerler (Rokeach, 1973), geniş anlamıyla bireysel ve toplumsal düzeyde neyin iyi, neyin kötü olduğuna ilişkin bilgi verir. Bununla birlikte değerlerin, farklı davranış tercihlerini sonuçları açısından değerlendirmeye yardımcı olan ve kişi ile gruplar arasındaki ayrımları ortaya koyan bir kavram olduğu öne sürölmüştür (Kluckhohn, 1962, akt., Devrani, 2010). Değerlerin gruplar arası ilişkilere etkisi incelendiğinde, gelişimsel olarak 7 yaş sonrasında etnik tercihin ortaya çıktığı, iç grup tercihinin yükseldiği ve ergenlikte de önyargının arttığı görölmüştür (Schiefer, Möllering, Daniel, Benish-Weismann, Boehnke, 2010). Değerlerin ve tutumların kavranmaya başlandığı 7 yaş sonrasında önyargı belirginleşmekte ve açığa çıkmaktadır (Nesdale, 2004).

Bu bağlamda bu araştırmada Türkiye’de yaşayan Türk ve Ermeni gençlerin aralarındaki ilişkileri aidiyet ve algılanan ayrımcılık açısından incelemek ve bu ilişkinin derecesini ve niteliğini sosyal kimlik kuramı, temas ve değerler kuramları açısından değerlendirmek amaçlanmıştır. Azınlıklarla yapılan ayrımcılık çalışmalarının sayısının az olması nedeniyle, gruplar arası ayrımcılık ve ayrımcılığın ilişkili olabileceği değer, sosyal kimlik ve temas gibi faktörlerin incelendiği bu çalışmanın mevcut durumu aydınlatma ve gelecek çalışmalara ışık tutma açısından önemli olduğu düşünölmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Türkiye’de Ermeniler

Anadolu’nun en eski halklarından biri olan Ermeniler, Herodot’a göre, Avrupa kıtasında Grekler ve Trakyalılara komşu olan Armenlerin soyundan gelmişlerdir ve İ.Ö.5. yüzyılda Anadolu’ya göçmüşlerdir (Grousset, 2005). Bir başka kaynakta ise; Ermenilerin Anadolu’nun doğusuna İÖ 12. ve 9. yüzyıllarda geldiği, yukarı Fırat havzasında Ararat (Ağrı) dağı eteklerinde varlık gösterdikleri belirtilmiştir. Tarihte, Pers, Roma, Bizans, Sasani, Arap ve Osmanlı egemenliğinde yaşamış olan Ermeniler, Hristiyanlığı ilk benimseyen halklardandır (Koçoğlu, 2002).

1965 yılından bu yana Türkiye’deki nüfus sayımlarında etnik aidiyet veya anadil üzerine resmi istatistiki bilgi bulunmamaktadır. Dolayısıyla günümüzde de Türkiye’de yaşayan Ermenilerin sayısına ilişkin kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde 60.000-80.000 Ermeni kökenli yurttaşın yaşadığı bilgisi ise vaftiz kayıtları ve vakıf seçimleri için oluşturulan listelerden edinilmiş bilgilerdir. Özellikle 1950’li yıllardan sonra Anadolu’dan İstanbul’a göçün yoğun olması sebebiyle, Ermeni nüfusunun büyük bir kısmı İstanbul’da yaşamaktadır. Türkiye’deki Ermeniler; Anadolu-İstanbullu, Ermenice bilen-bilmeyen, Apostolik-Katolik-Protestan, eğitilmiş-eğitimsiz, kadın-erkek, genç-yaşlı, cemaate yakın ya da uzak olmak gibi çok fazla şekilde tanımlanabilirler (Özdoğan ve ark., 2009) .

Türkiye’de Ermeni tarihi hakkında yapılan pek çok araştırmaya bakıldığında, birkaç ana tema göze çarpmaktadır. Bunlar; 1915 Ermeni Tehciri, Varlık Vergisi, 6-7 Eylül Olayları, ASALA örgütü başlıkları altında toplanabilir (Erol, 2003; Kılıç, 2003; Özdoğan ve ark., 2009; Baykal, 2011).

Lozan Antlaşması (1923) ile Türkiye Ermenileri, Rumlar ve Museviler ile birlikte azınlık haklarının resmen tanındığı üç gayrimüslim azınlık topluluğu içinde yer alır (Özdoğan ve ark., 2009). Bu hukuki statü aynı zamanda, geçmişten gelen

kurumları koruyabilme hakkı demektir. 1850'lilerde yalnızca İstanbul'da 40 civarı Ermeni okulu, 20 civarı da Ermenice gazete bulunuyordu (Koçoğlu, 2004). Kendi dillerini konuşmalarıyla ilgili olarak da, Lozan Antlaşması'nın 39/4 maddesiyle "gerek özel ilişkilerinde gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında" diledikleri dili kullanma, 40. Maddesiyle eğitim kurumlarında kendi dillerini serbestçe okutmak hakkına sahip olmuşlardır (Oran, 2004, s.61). Fakat, 1950'li yıllarda gündeme gelen "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyaları, azınlık dillerinin büyük oranda özel alana hapsedilmesine yol açmıştır (Özdoğan ve ark., 2009, s.307). Günümüzde ise Yumul (1992) tarafından yapılan bir çalışmada, İstanbul'daki Ermenilerin %60'nın Ermenice konuşmadığı, etnik dillerini konuşabilen Ermenilerin ise sayısının giderek azaldığı vurgulanmıştır (akt. Özdoğan ve ark, 2009).

Bütün sosyal gruplar gibi Ermeniler için de grup aidiyeti önemli bir kavramdır; bu durum, bu çalışmada Sosyal Kimlik Kuramı çerçevesinde ele alınacaktır.

1.2. Sosyal Kimlik Kuramı

Sosyal Kimlik Kuramı 1970'lerin sonlarında Tajfel ve Turner tarafından geliştirilmiş, gruplar arası ilişkileri, grup üyeliğini ve grup süreçlerini ele alan bir sosyal psikoloji kuramıdır (Hogg ve Abrams, 1988). Sosyal Kimlik Kuramına göre, grup üyeliği birlikteliği, bizliği, ait olmayı içeren psikolojik bir kavramdır ve bu kuram grup üyeliğinin bilişsel ve algısal temelleri üzerine durmaya çalışmaktadır (Demirtaş, 2003). Tajfel (1982:2) sosyal kimliği, "bireyin benlik algısının bir sosyal gruba ya da gruplara üyeliğine ilişkin bilgisinden ve bu üyeliğe yüklediği değerden ve duygusal anlamlılıktan kaynaklanan parçasıdır" şeklinde tanımlamıştır.

Kuramın üzerinde durduğu en temel varsayımlardan biri, bireylerin ben kavramlarının bir parçası olan sosyal kimliklerinin, belirli bir sosyal grubun üyesi olmalarına ilişkin bilgilerini, buna yükledikleri anlamları ve bu üyeliğe yönelik duyguları temel almasıdır (Mummendey ve Schreiber, 1983). İnsanların belirli bir toplumsal yapı içinde kendilerinin ve diğerlerinin yerlerini tanımlamalarının, çoğu

zaman birey olarak değil aksine belirli sosyal sınıfların bir üyesi olarak hareket etmelerinden kaynaklandığı iddia edilmektedir. Dolayısıyla, insanlar “ben” tanımlamalarını da sosyal sınıf üyelikleri üzerinden yaparlar (Mlicki ve Ellemers, 1996). Sosyal sınıflandırma (kategorizasyon), sosyal karşılaştırma ve sosyal özdeşleşme sosyal kimlik kuramının en önemli kavramlarıdır.

Sosyal kimlik kuramı çerçevesinde, insanların kendilerini ve diğerlerini din, milliyet, cinsiyet, yaş, etnik köken, meslek gibi sosyal kategorilere göre sınıflama eğilimi vardır. Nitekim sınıflandırma sosyal kimlik sürecinin çekirdeğini oluşturmaktadır. Bireyin belirli gruplara aidiyetinden ve bu üyeliğe bağlanan değerden ve emosyonel anlamdan çıkan benlik, sosyal kimlik olarak adlandırılmaktadır (Turner, 1985). İnsanlar sosyal çevrelerini düzene koymak, bu çevrede kendilerinin yerini bulmak için bilişsel sınıflandırma işlemini kullanırlar (Sakallı, 2001). Sınıflandırma işleminde, bireyler diğerlerini kendilerine olan benzerlikleri ve farklılıklarıyla kategorize eder, sınıflandırır. Bireyler, kendileri ile üyesi oldukları iç grup arasındaki benzerliklerini vurgulayıp, kendileri ile üyesi oldukları dış grup arasındaki farklılıkları ise abartırlar (Hogg ve Abrams, 1988). Yani bireyler aynı kategorideki diğer üyelerle ilgili özdeş bir algı yaratırlar ve bu kategori üyeliğine göre davranırlar (Akbaş, 2010). Böylelikle, birey sosyal sınıflandırma yaptığı zaman, diğer insanları birey olarak algılamak yerine, toplumsal bir grubun üyesi olarak algılamaktadır. Cinsiyet, yaş, etnik özellikler sosyal sınıflandırmanın en çok gerçekleştiği alanlardır (Madran, 2012).

Sosyal sınıflandırma, “nesneleri ya da insanları belirli bir takım ortak niteliklerini temel alarak gruplara ya da sınıflara ayırma süreci” olarak da tanımlanmaktadır (Tajfel ve Forgas, 1981, s.114; akt: Demirtaş). En önemli işlevi sosyal dünyayı yalınlaştırmak, algılamak ve hatırlamak olan sosyal sınıflandırma, insanlar kendi başlarına bir birey olarak değil, bir grubun üyesi olarak algılandıklarında ortaya çıkar. Bireyler, üyesi oldukları sosyal gruba göre kendilerini tanımlayıp, değerlendirirler ve kendilerini üyesi oldukları grupla özdeşleştirirler. Turner’a (1982) göre; sosyal sınıflandırma sürecinin iki temel sonucu vardır (akt. Demirtaş, 2003):

1- Abartma etkisi:

Bireyler kendi grubuna ait bireyler ile olan benzerliklerini ve diğer gruba ait bireylerle olan farklılıklarını olduğundan daha fazla algılama eğilimindedir. Bu süreç, iç grup benzerliklerinin ve dış grup farklılıklarının abartıldığına işaret etmektedir. Sosyal dünyada, insanlar benzer görüşlere, inançlara ve değerlere sahip diğer insanlarla olan benzerliklerini abartır; bunun yine tam tersi olarak, kendileriyle farklı görüşlere, inançlara, değerlere sahip diğer insanlarla olan farklılıklarını da olduğundan daha fazla algırlar.

2- İç grup kayırmacılığı:

Bireyler, olumlu bir sosyal kimlik algısına sahip olabilmek için, kendi gruplarını diğer gruplarla karşılaştırmakta ve bunu yaparken de dış grubu küçümseyip, iç gruplarını daha üstün olarak algılamaktadırlar. Bireyin kendi gruplarıyla, dış grubu karşılaştırması sonucu iç grup lehine bir yanlılık ortaya çıkmaktadır. İç ve dış gruba yönelik yaklaşımlar Tablo. 2.1'de gösterilmiştir (Michener, Delamater ve Schwartz, 1990; akt. Demirtaş-Madran, 2012, s.81).

Tablo 1.1. İç Gruba ve Dış Gruba Etnik Merkezci Yaklaşımlar

Üyelerin iç gruba yaklaşımları	Üyelerin dış gruba yaklaşımları
Kendilerini uzman ve kusursuz görmek	Diğerlerini ikinci sınıf, ahlaki değerleri zayıf ve yetersiz görmek
Kendi değerlerini tümüyle doğru ve evrensel bulmak	Diğerlerinin değerlerini reddetmek
Kendilerini güçlü görmek	Diğerlerini zayıf görmek
Diğer iç grup üyeleriyle işbirlikçi ilişkiler kurmak	Dış grupla işbirliğini reddetmek
Grup içindeki otoritelere boyun eğmek	Dış gruptaki otoritelere karşı gelmek
Grup üyeliğini sürdürme yönündeki istekliliğini sergilemek	Dış grup üyeliğini reddetmek
İç grup üyelerine güven duymak	Dış grup üyelerine güvenmemek
Diğer iç grup üyelerine ilişkin olumlu tutumlar geliştirmek	Dış grup üyelerine olumsuz duygularını ve nefretini sezdirmek
İç grubun başarılarından kendine pay çıkarmak	Grup içindeki tatsızlıklardan ve iç grubun başarısızlıklarından dış grubu sorumlu tutmak

Madran-Demirtaş, A. : 2012, “Temel Beklenti Etkisi: Kendini Gerçekleştiren Kehanet, Derleme, Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar, K. Çayır ve M. Ayan-Ceyhan, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Bireyler içinde buldukları grupla diğer gruplar arasındaki farklılıkları bularak, kendi gruplarının değerini belirlemeyi *sosyal karşılaştırma* aracılığıyla yaparlar. Bunu yaparken de olumlu bir sosyal kimlik edinme eğilimindedirler. Yani kendi gruplarının olumlu özelliklerini yüksek derecede tutmaya eğilimleri vardır ve diğer gruplardan olumlu yönde farklılık gösterirler (Tajfel ve Turner,1979). Bu farklılaştırma sonucunda pozitif sosyal kimlik kazanımı oluşur. Birey üyesi olduğu grubun durumundan kendine pay çıkarır ve bu sayede benlik saygısı da artar.

Pozitif sosyal kimliğe sahip birey, bu olumlu konumu artırma eğilimi içindedir. Eğer birey olumsuz bir sosyal kimliğe sahip ise, bu sosyal kimliği korumak ve sürdürmek amacıyla aidiyetin getirdiği olumsuzluklarla başetmek için çaba gösterir. (Doosje, Spears ve Ellemers, 2002; Van Knippenberg ve Ellemers, 1990). Yani, birey sosyal kimlik statüsünü onarmak ve bunu olumlu- pozitif sosyal kimliğe çevirmek için yarışmacı davranmaktadır. (Tajfel ve Turner 1986; Van Knippenberg ve Ellemers, 1990). Hatta düşük statü grubunda olan bireyler, kendi itibarlarını yükseltmek için grup olarak da strateji kullanabilirler. Bu açıdan, azınlık gruplarının kullanabileceği iki tür strateji vardır: Sosyal hareketlilik ve sosyal değişme.

Sosyal hareketlilik stratejisi, azınlık grup üyelerinin hakim gruba pozitif bir sosyal kimlik kazanmak amacıyla üye olarak girmesi yönelimidir. Bireyin kendi grubuna olan bağlılığına ya da gruplar arası geçirgenlik durumuna göre sosyal hareketlilik stratejisi değişmektedir. Bu strateji sadece bireye kazanç sağlar, düşük statülü grubun (azınlığın ya da dezavantajlı grubun) çoğunlukla olan ilişkisini ya da durumunu değiştirmez (Wann ve Branscombe,1990).

Sosyal değişme stratejisi ise iki kavramla açıklanır: Sosyal yaratıcılık ve sosyal yarışma. Sosyal yaratıcılık, bireyin kendi grubuyla diğer grupları kıyaslaması sırasında, kıyaslama bileşenlerini değiştirmesi ve bu değişime göre tanımlamasıdır (Sakallı, 2001). Tajfel ve Turner’a (1979) göre, gruplarının statülerini değiştirmek ve

pozitif kimlik elde etmek isteyen bireyler, bazı kıyaslama bileşenlerinin değiştirilmesini ya da yeniden tanımlanmasını sağlarken üç değişik yol kullanmaktadırlar. Bu yolların ilki, yeni boyutlar kullanmaktır, örneğin “çalışkanlık” boyutu ile övünen bir gruba karşı “misafirperverlik” boyutu ile öne çıkılması. İkincisi, negatif olan karşılaştırmayı pozitif hale getirmektir. Örneğin, Amerikalı zencilerin, derilerinin renkleriyle ilgili karşılaştıkları tutumlara yönelik “siyah güzeldir” şeklinde cevap vermeleridir. Diğer bir yol ise, kendi grubuna atfedilen değeri değiştirmek ve yüksek statülü gruplarla karşılaştırma yapmak yerine, düşük statülü gruplarla karşılaştırma yapmaktır.

Sosyal değişme stratejisinin ikinci kavramı olan sosyal yarışma kavramında, azınlık grupların gruplar arasındaki yapıyı adaletsiz bulduğu zaman, kendi gruplarını düşük seviyelerden kurtarmak ve elverişsiz konumlarını değiştirmek amacıyla, çoğunluk grup ile rekabete girmesi ile sosyal değişimin mümkün olduğu belirtilmektedir (Sakallı, 2001).

Sosyal Kimlik Kuramına göre, sosyal karşılaştırma yoluyla dünyaya ilişkin bilgileri ediniriz. Kendimizi tanır, inançlarımızın geçerliliğine olan güveni kazanırız. Bir diğer deyişle, dünyaya ilişkin algılarımızdan emin olabilmek için kendimizi diğer insanlarla sosyal karşılaştırma sürecine sokarız (Turner ve Brown, 1978: 209; akt; Demirtaş, 2003). Bireyler kendi gruplarının dünya görüşlerinin “en doğru” olduğuna inanma eğilimi içinde olduklarından, kendi gruplarının görüşlerini benimserler (Demirtaş, 2003).

Sosyal kimlik kuramının sosyal yapı ile ilgili açıklamalarının büyük grup ilişkilerinin anlaşılmasında önemli katkıları mevcuttur (Tajfel, 1982). Toplumun büyük örneklemlerle bir sosyal sınıftan oluştuğu düşünüldüğünde, sosyal kimlik kuramının toplumla birey arasındaki arabulucu rolünde olduğu kabul edilebilir (Demirtaş, 2003). Toplum, birbirleri arasında güç ve sınıf ilişkisi olan sosyal sınıflardan oluşmaktadır. Bu nedenle, kişiler kendilerini cinsiyet, ırk, din, milliyet, cinsel yönelim olarak kategorize ederler. Bu sınıflandırma sırasında sosyal kıyaslama süreci de gerçekleştirildiği için, iç grup - dış grup hakkında kalıpyargılar, grup kurallarına uyma, uymama ve gruplar arası farklılaşmalar ortaya çıkar. Burada özdeşleşmeyi de unutmamak gerekir ki, bireyin ne derece sosyal kimliğine bağlı

olduğunu bize gösterir ve sonuçta davranışlar belirlenerek bireyler kendilerini grubun bir üyesi olarak algırlar (Hogg ve Abrams,1990).

Kişinin gruba ilişkin aidiyet ve bağlılığı olarak da tanımlanabilen *özdeşleşme*, sosyal kimlik kuramının en önemli kavramlarından biridir. Yukarıda da bahsedildiği üzere, özdeşleşmenin koşulu sınıflamadır. Birey hiç tanımadığı ve sevmediği kişilerden oluşan gruplarla da özdeşleşebilir. Tajfel'in (1981; akt: Hortaçsu, 2007) "minimal grup" deneylerinde bireylere iki ressamın resimleri gösterilerek ressamları tercih etmeleri istenir ve iki gruba ayrılırlar. İnsanlar kendi gruplarındaki diğer kişileri hiç görmezler ve bu durumda bir ödülü paylaşırken kendi grup üyelerini kayırdıkları görülür. Bir gruba üye olarak tanımlanmak hem bireyin kimliğini belirler, hem de aynı gruptan kişilerle ilişkide bulunarak dolaylı yoldan özdeşleşmeyi etkiler (Reicher, Speas ve Postmes, 2011). Örneğin, Deux ve Martin (2003) tarafından duymayan kişilerle yapılan çalışmada, normal okullar ve duymayan kişilerin gittikleri okullar karşılaştırılmış ve duymayan kişilerin gittiği okullardaki duymayan kişilerin, diğer grup üyelerine göre daha fazla özdeşleşme yaşadıkları görülmüştür.

Doosje, Spears ve Ellemers (2002) sınıflama, grup bağlılığı ve grup özdeğeri olmak üzere özdeşleşmenin üç bileşeninden bahsetmektedirler. Sınıflamanın benzerliği ve kendini adlandırmayı içerdiği belirtilmektedir. Buna karşın, Tekman ve Hortaçsu (2007) tarafından üniversite öğrencileriyle yapılan bir çalışmada, grup bağlılığı ve grup özdeğerinin ayrışmadığını, bunların grup üyesi olmayı seçmek, gruba değer vermek ve üyesi olmaktan mutluluk duymak gibi ifadelerden oluştuğu öne sürülmüştür (akt: Hortaçsu, 2007).

Özdeşleşme değişkendir ve aynı grubun bazı üyelerinde yüksek, bazı üyelerinde düşük olabilir ya da bazı üyeler diğerlerine göre özdeşleşmeye daha yatkın olabilir. Bu durum kişilik farklılıklarıyla açıklanmaktadır. Toplumsal olaylara kişisel anlam yükleme eğilimi bireysel bir özellik olmakta ve bu kişilerin siyasal kimliklerine önem verdikleri görülmektedir (Duncan ve Stewart, 2007; akt: Hortaçsu,2007). Özdeşleşme düzeyini etkileyen önemli etmenlerden biri tehdit algısıdır. Bu algı bir tür duygu içeren toplumsal bir tepki olmakla birlikte, bu algının temelinde bilinçli ya da bilinçsiz korkular yatmaktadır. Grubun değerini ya da belirginliğini tehlikeye sokmak, tehdit algısını oluşturan durumların ortak özelliğidir.

Grubun değerinin diğer gruplara göre olan konumu ve gücüyle belirlendiği düşünüldüğünde, grubun belli bir durumda düşük konumda olması, grubun değerine yönelik tehdit oluşturur. Bu durumda, olumlu bir sosyal kimlik kazanma yönündeki ihtiyaçları doyrulmayan birey bu mağduriyet durumuyla başa çıkmaya çalışır. Bu sırada bireyde düşük bir sosyal benlik oluşumu olacağından, birey grupla özdeşleşmekten kaçınma davranışı gösterebilir (Ellemers, 1999). Bu bağlamda, bir sosyal kimliğe ait olmak zorunluluk göstermez; sosyal kimlikte bir tercih durumu da söz konusu olabilir. Bu durum şunu açıklamaktadır: Bireyler, grupları diğer gruplardan daha yüksek bir toplumsal konuma sahip ise özdeşleşmeye daha fazla motivedirler (Hogg ve Abrams, 1988).

Bireyin ortamdaki grupları türdeş veya çok kültürlü olarak algılaması, kendi grubunu kayırması, ayrımcılık yapması, ayrımcılık hedefinin olduğunu düşünmesi, grubun geçmişindeki yanlışlarla ilgili olarak suçluluk duyması, grubun çıkarlarını düşünmesi zdeşleşmenin sonuçları olarak değerlendirilmektedir ve bu sonuçlar bireyin ortamdaki grupları türdeş ve oktrl algılamasıyla ilgilidir (Hortaçsu, 2007). Bu çalışmada ise, daha çok ayrımcılık algısından bahsedilecektir.

Türkiye’de yapılan sosyal kimlik çalışmalarına bakıldığında, gruplar arası ilişkiler bağlamında oldukça az çalışma yapıldığı ve mevcut çalışmaların genellikle tek bir gruba yönelik kimlik alışmaları (Kayaoğlu, 2000; Cem, 2003; Elgin, 2007; Soylu, 2012; Meşe, 1999; Yeniay, 2012) olduğu görülmüştür. Sosyal kimlik ile rol üstlenmenin bireysel beyin fırtınasında üretkenliğe etkisine bakılan bir çalışmada; olumsuz kimliğe sahip olanların, olumlu kimliğe sahip olanlara, rol üstlenenlerin stlenmeyenlere göre daha fazla düşünce ürettikleri bulunmuştur (Coşkun, 2005). Yine aynı araştırmacı tarafından yapılan farklı bir çalışmada olumlu-olumsuz veya olumsuz-olumlu biçimlerde olan sosyal kimliğin veya bu değişimlerin beyin fırtınasındaki üretkenlik üzerindeki etkisi incelenmiş; olumsuz-olumlu kimlik değişimi koşulunda bulunanların, olumlu-olumsuz kimlik koşulundakilere kıyasla daha fazla düşünce ürettikleri bulunmuştur (Coşkun, 2005). Çeşitli sosyo kültürel gruplara yönelik çalışmalar ise Aleviler ve erkezlerle sınırlı kalmıştır (Akbaş, 2010; Meşe, 1991). şen (2017) Kürt ve Türk etnisitesinde sosyal kimliği incelemiş ve Kürt bireylerin Türk bireylere kıyasla kendi grubu ile daha çok özdeşleştiğini bulmuştur.

Tüm bu çalışmalara bakıldığında, sosyal kimliğin davranışlarda, tutumlarda farklı bağlamlarda da olsa önemli bir etkisinin olduğu düşünülmektedir.

İnsanlar aralarında biyolojik olarak bir farklılık bulunmamasına rağmen etnik kökene dayalı olarak, kendileri ve ötekiler arasında farklılık görürler. “Biz” ve “Onlar”, grubun içindekiler ve dışındakiler gibi ayrımı içeren ifadeler kullanılır (Yılmaz, 1994). Bu noktada, toplumsal olarak gruplar arası ilişkileri anlayabilmek için ayrımcılık ve önyargının kuramsal açıklamalarına bakmamız gerekir.

1.3. Ayrımcılık

Ayrımcılık, bir gruba ya da grup üyelerine yönelik önyargıyla beraber olumsuz tutum ve davranışların tümüdür. Ayrımcılık; sosyal psikolojide etnik köken, cinsiyet, sosyo-ekonomik statü, yaş, ideoloji, fiziksel özür vb. gibi etkenlere dayanan bir önyargı temelinde hareket etme; bu tür etkenlerden ötürü belli bireylerin veya grupların belli kaynaklara ulaşmasını kısıtlamadır (Budak, 2000: 102). Bir gruba ya da grubun üyelerine yönelik olumsuz düşüncelerle beraber, nefret etme, kaçınma, hor görme, hoşlanmama gibi tutumları da içerir. Ayrımcılığı, kişilerarası ilişkilerdeki, hoşlanmama, çatışma, uzak durma gibi davranışlardan ayıran temel özellik ait olunan grubun özellikleri nedeniyle bireylere yönelik oluşturulan olumsuz davranışlardır (Göregenli, 2012). Ayrımcılıkla sıklıkla karşı karşıya gelen grup dezavantajlı gruptur. Bununla beraber, düşük statülü grubun üyeleri genellikle dış grubun benimsediği kalıpyargı ve önyargıların farkındadırlar (Ruggiero ve Taylor, 1995).

Ayrımcılık dolaylı ve doğrudan olmak üzere ikiye ayrılır. Doğrudan ayrımcılık olarak adlandırılan ayrımcılık, bir kişiye cinsiyeti, etnik kökeni, dini nedeniyle, diğer kişilere kıyasla farklı ve olumsuz bir davranışta bulunmak olarak tanımlanmakta, yani ayrımcılığın tipik görünümü olarak kabul edilmektedir ve iki şekilde yapılabilir. İlki, yasal düzeyde gerçekleştirilmekte ve hukuki düzenlemenin kendisi ayrımcılığa yol açabilmektedir. İkinci durumda ise, ayrımcı olmayan bir hukuki düzenlemenin, uygulaması ayrımcılığa yol açmaktadır; örneğin, bir Romanın/Çingenenin kamuya açık bir restorana girmesine izin verilmemesi gibi. Diğer ayrımcılık türü ise, dolaylı ayrımcılıktır. Herkes için aynı şekilde geçerli ve görünüşte tarafsız olan, ancak bazı kişiler ve gruplar üzerinde diğerleri üzerinde

yarattığından farklı veya diğer gruplar üzerinde yarattığından daha fazla olumsuz etkiler yaratan uygulamalardır. Kısacası eşit muamele yoluyla ayrımcılık yapılması dolaylı ayrımcılık olarak adlandırılmaktadır.

Allport'a (1954) göre ayrımcı davranışlar, en hafifinden en şiddetlisine doğru bir sıra oluşturur:

- Karşı olmayı ifade etme; kişiler, önyargı konusunda kendisi gibi düşünen diğerleriyle konuşur ve antipatisini, düşmanca duygularını ifade eder.
- Uzak durma; eğer önyargı daha yoğun ise, birey hoşlanmadığı ya da önyargılı olduğu kişi ve gruplarla birlikte olmaktan kaçınır.
- Ayrımcılık; kişi, önyargılı olduğu grupların iş, konut, eğitim, sağlık gibi hizmetlerden yararlanmasına, politik haklarını kullanmasına karşıdır. Bu durum bazen kurumsallaşabilir.
- Fiziksel saldırı; önyargılı olunan gruba yönelik şiddet ya da şiddet sayılabilecek bazı saldırılar ortaya çıkar.
- Yok etme; linç etme olayları, Almanya'da II. Dünya savaşı sırasında yaşanan Yahudi soykırım olayları gibi (Harlak, 2000: 10-11).

Ayrımcılık tanımlarında görüldüğü gibi, toplumsal yaşamda bireysel, grupsal ya da toplumsal olarak var olan ya da atfedilen özelliklerden dolayı iç grubun dış gruplara karşı yapmış olduğu haksız, olumsuz davranışlar çeşitlilik gösterebilir. Bunlar; etnik ve ırka yönelik ayrımcılık, cinsiyet ayrımcılığı, dinsel ayrımcılık, yaş ayrımcılığı, sınıfsal ayrımcılık, fiziksel görünüm ayrımcılığı gibi toplumsal yaşamda sıkça görülebilen ayrımcılık türleridir. Etnik kökeninden, cinsiyetinden, yaşından, dolayı işe alınmama, fiziksel özründen ötürü eğitimden daha az faydalanma yakınlık kurulmak istememe, cinsel yöneliminden dolayı ev bulamama/ toplum dışına atılma gibi örnekler ayrımcılığın toplumsal düzlemde somutlaşmış halidir (Erdoğan, 2013). Ayrımcılığa yönelik çeşitlemeler arttırılabileceği gibi, burada sadece azınlıklara yönelik olabilecek ayrımcılıktan bahsedilecektir.

1.3.1. Algılanan Ayrımcılık

Toplumlarda gruplar arası eşitsizlik, hakim olan grubun yani çoğunluğun diğer gruplara göre baskın olması ve bu baskın olan grubun alt konumdaki grupları, azınlıkları, damgalaması ve tanımlamasıdır. Damgalamak, toplumsal gücün olduğunu ifade eder ve damgalamayla birlikte baskın grup diğer gruplara yönelik kalıpyargılar üretir (Çayır, 2012). Bir sosyal grubun veya bir bireyin olumsuz değerlendirilmesi veya sosyal olarak benzemeyenlerin küçük görülmesi olarak tanımlanan önyargıların yaygınlık kazanması, sosyal bilimler alanında çok sayıda araştırma yapılmasına neden olmaktadır (Crandall ve Eschleman, 2003).

Ayrımcılığın algılanmasında rol oynayan en önemli faktörlerden biri iç grup özdeşimidir. Bunun yanında diğer sosyal faktörler de vardır. Grubun statüsü, algılanan ayrımcılığı etkiler. Algılanan ayrımcılık, insanların deneyimlediği ayrımcılık yapan oluşumların sıklığıdır. Ayrımcılığın algılanması, etnik grubun üyeleri arasında sübjektif bir deneyimdir. Çünkü ayrımcılık sıklıkla belirsizdir ve kesinliğini kanıtlamak zordur (Major ve Sawyer, 2009). Major ve Sawyer'ın yaptığı bir çalışmada (2009) yüksek statülü grubun üyeleri düşük statülü grubun üyeleri ile karşılaştırıldığında, düşük olanların daha fazla ayrımcılığa maruz kaldığı bulunmuştur. Bunun yanı sıra, bir başka çalışmada yüksek statülü gruba ait olanlar, ayrımcılıkla ilgili herhangi bir iddiadan kaçınmış veya basitçe inkar etmişlerdir. Bununla beraber, düşük statülü grubun üyeleri genellikle dış grubun benimsediği kalıpyargı ve önyargıların farkındadırlar (Ruggiero ve Taylor, 1995).

İçgrupla özdeşim, algılanan ayrımcılıktaki farklılıkları belirlerken göze çarpan faktörlerden biri olarak bulunmuştur. Sosyal kimlik kuramı, belirli gruplara yönelik değer ve anlamın kişiden kişiye değiştiğini öne sürmüştür (Tajfel ve Turner, 1986). İç grupla özdeşim düzeyi arttıkça, dış gruba yönelik önyargı ve ayrımcılık da artar (Brewer,1999). Aynı zamanda birey kendi iç grubuna yönelik ne kadar özdeşim kurarsa, kendi grubuna yönelik algıladığı ayrımcılık da o denli yüksek olur (Gilbert, Fiske, Lindzey,1998). Birinin grubundaki kişilere karşı olan ayrımcılık algısı iç grupla birlikte daha güçlü bir bireysel özdeşim kurabilmeyi ve dış grup bireylerini dışlamayı arttırabilir. Buna bağlı olarak, azınlıktaki iç grup özdeşimi çoğunluktaki

bireylere göre daha güçlü bulunmuştur (Mullen ve ark., 1992). Bu yüzden, iç grubun sosyal pozisyonu, insanların kendi gruplarına karşı olan seviyesini belirler. Grubun statüsü düşürülünce, bağlantı daha güçlenir. Buna ek olarak, düşük statülü grubun üyeleri içinde, dışgruba karşı daha fazla negatif duygular ortaya çıkabilir (Rothberger ve Worchel, 1997).

Kendi gruplarıyla güçlü özdeşim kuran bireyler, kendi iç gruplarıyla birlikte daha az özdeşim kuran grubun üyelerine göre önyargı ve ayrımcılığı daha fazla algırlarlar. Bu yüzden, birey kendi grubuyla ne kadar çok özdeşim kurarsa, ayrımcılığa da o kadar çok atıfta bulunur (Branscombe, Ellemers, Spears, Doosje, 1999). Branscombe ve arkadaşlarının (1999), bir çalışmada önceki araştırmaların tersine algılanan ayrımcılığın aslında azınlık grubun özdeşim kurmasını güçlendirdiği yönünde bir ilişki bulunmuştur. Kendini, kendi grubuyla birlikte tanımlayan insanlar kendi deneyimlerini dış grup üyeleriyle birlikte algırlarlar. Yani özdeşim kurarak iç gruplarını güçlendirirler. Bu yüzden, bu değişkenler arasında çift yönlü bir ilişki var demek mümkündür.

Türkiye'deki çalışmalara bakıldığında, ayrımcılıkla ilgili farklı alanlarda pek çok çalışma yapılmış olmasına rağmen algılanan ayrımcılıkla ilgili oldukça az çalışma olduğu görülmüştür (Akbaş, 2010; Çoymak, 2009; Korkmaz, 2010). Bu sebeple özellikle farklı gruplara yönelik yapılan ayrımcılık çalışmalarına da yer verilecektir. Korkmaz (2010) tarafından Bulgaristan'daki Türk azınlıklara yönelik yapılan çalışmada, yüksek düzeyde Türk kimliği ile özdeşleşen kişilerin gruplarına yönelik algıladıkları ayrımcılığın pozitif duyguları arttırdığı bulunmuştur. Akbaş (2010) tarafından yapılan Alevilerin yaşadığı sorunların altında yatan temel süreçleri görgül olarak inceleyen çalışmada ise, iç grup özdeşimi ve algılanan ayrımcılık arasındaki ilişkinin Sünni gruba göre; Alevi grupta daha güçlü olduğu görülmüştür.

Bu bölümde algılanan ayrımcılık kavramını daha iyi ele almak için ayrımcılık ve önyargı kavramlarına da değinilecektir.

1.3.1.1. Azınlıklara Yönelik Ayrımcılık

Azınlık grupları ve etnik azınlıklar bazı yazarlarca aynı anlamda (Giddens, 2000), bazılarında ise farklı anlamda (Türkdoğan, 1999) kullanılmıştır. Türkdoğan'a

göre farklı olan bu iki grup şu şekilde tanımlanmıştır: Etnik grup daha çok azınlığın göze çarpan genel kültürel özelliğidir. Yani bir anlamda etniklik “aynı dili konuşan ve aynı kültüre sahip olan insan grubudur”. Azınlık grupları ise sosyolojik açıdan, yönetimi elinde bulunduran hakim topluluğun dışında kalandır. Sosyolojide, bir azınlık grubun üyeleri, nüfusun çoğunluğuna göre dezavantajlıdır ve bir grup dayanışmasına, birbirlerine ait olma duygusuna sahiptirler. Azınlık ve çoğunluk gruplarının tanımı, sayılarına bağlıdır. Grubun sayı olarak fazla olması çoğunluk, daha az sayıdaki grup ise azınlık olarak tanımlanır (Simon, 1992). Buna ek olarak, grubun statüsü ya da gücü azınlık ya da çoğunluk durumuna göre değişir. Sayısal olarak dengelenmiş ya da ters olsalar bile, ezilen ve güçsüz grup azınlık, baskın ve güçlü olan grup ise çoğunluk olarak tanımlanır (Simon ve Klandermans, 2001).

Azınlık grupları genellikle fiziksel ve toplumsal olarak toplumun genelinden yalıtılmışlardır. Belirli semtlerde, ülkedeki belirli kentlerde ya da bölgelerde yoğunlaşma eğilimi gösterirler. Çoğunluğa dahil olanlarla, azınlık grubun üyeleri ya da değişik azınlık grupları arasındaki evlilikler oldukça azdır; azınlıklar içindeki evlilikler kimi zaman, kendi kültürel kimliklerini canlı tutmak için endogamiyi (grup içindeki evlilik) özendirirler (Giddens, 2000: 225-226). Azınlık grubu, 1930’lardan itibaren ırksal, etnik, biyolojik ya da diğer özellikler temelinde baskıya uğramış veya damgalanmış toplumsal grupları ifade etmek amacıyla kullanılmaya başlanmış bir terimdir (Erdoğan, 2013). Capatorti’nin azınlık grubu tanımı şöyledir: “Başat bir niteliğe sahip olmayıp, devletin geri kalan nüfusundan sayısal olarak daha az durumda bulunan; devletin vatandaşı konumundaki üyeleri etnik, dinsel ve dilsel nitelikler bakımından nüfusun geri kalan bölümünden farklılık gösteren ve açık olmasa bile kendi kültürünü, geleneklerini ve dilini korumaya yönelik bir dayanışma duygusu taşıyan grup azınlık grubudur” (akt: Vatandaş, 2004).

Baysu, Phalet ve Brown (2011) tarafından Belçika ve Avusturya’daki ikinci nesil Türk göçmenlerin gittiği okullarda yapılan çalışmada; okullardaki azınlık oranının okul başarısına etkisi araştırılmıştır. Buna göre; okullardaki azınlık oranı arttıkça azınlıkların okul başarısı azalmaktadır; çünkü gruplar arası arkadaşlıklar için daha az fırsat doğmakta ve ayrımcılık artmaktadır. Ayrımcılık azınlıklarda daha az memnuniyet ve yeterlik algısına yol açmaktadır. Yine aynı çalışmada okullardaki

azınlık oranının ayrımcılık üzerine etkisinin azınlıkların sayısal çoğunluğu oluşturup oluşturmadığına bağlı olduğu bulunmuştur. Yani okuldaki azınlıkların sayısal çoğunluğu oluşturduğu durumlarda azınlıklar daha az ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar (Baysu, Phalet ve Brown, 2011).

Şen (2017), Kürt bireylerle Türk bireylerin etnik gruplarıyla özdeşleşme düzeyini incelediği çalışmasında, iki grubu algılanan ayrımcılık açısından da karşılaştırmış ve iki grubun farklılaştığını bulmuştur. Kürt etnisiteye sahip bireylerin, kendi etnik grubuyla daha çok özdeşleştiğini ve algılanan bireysel ayrımcılıklarının Türk bireylere kıyasla daha yüksek olduğunu bulmuştur.

1.3.2. Önyargı

Ayrımcılığın temelinde yatan önyargı; bir gruba ya da bir gruba ait olan bir bireye yönelik değişmeyen, hatalı, olumsuz tutum olarak tanımlanır (Allport, 1954). İrk, etnik, din, cinsiyet, meslek, eğitim düzeyi vb. ile tanımlanan bir gruba ya da grubun üyelerine yönelik eksik ya da hatalı bir genelleme sonucu oluşan genel olarak olumsuz bir tutum olarak tanımlanır (Budak, 2000: 572; Gilbert, Fiske, Lindzey, 1998), Önyargının tanımı yapılırken iki temel bileşeni de açıklamak gerekir. (1) kalıpyargılar; bir gruba yönelik temeli olmayan inançlar ve (2) bu inançlara eşlik eden güçlü duygular. Kalıpyargılar, bir grup ya da obje hakkında karar vermeyi kolaylaştıran, önceden oluşan izlenimler, atıflar bütünü olarak zihnimizdeki bilgi boşluklarını dolduran imgelerdir. Özellikle yeni bir obje ya da grupla karşılaştığımızda, zihnimizdeki bu imgelerden faydalanırız. Dolayısıyla, bu yeni karşılaşmayı gerçek özellikler üzerinden değil, kendi zihnimizdeki düşüncelerimize göre algularız. Bu durum dünyayı anlayabilmek ve düşünebilmek için öngörülerde bulunma ihtiyacımızdan kaynaklanır (Göregenli, 2012).

Bir kalıpyargı güçlü duygularla birleştiğinde önyargının bir tutum olarak ortaya çıktığını görürüz (Quillian, 2006). Aynı zamanda, tutumlar önyargıyı meydana getiren sebeplerdendir. Tutumlar oldukça organize olmuş uzun süreli duygu, inanç ve davranış eğilimleridir. Bu eğilimler diğer insanları, grupları, fikirleri, ya da nesnelere konu edinir (Cüceloğlu, 1999). Turhan (1983;akt: Cüceloğlu 1999),

bireyin tutumlarının oluşumunda grubunun büyük bir etkisi olduğunu vurgular ve bireyin tutumlarını devam ettirebilmek için aynı düşüncede olan başka bireylerin yardımına ihtiyaç duyduğunu söyler. Dolayısıyla bireyler; içinde oldukları aile, okul, sosyal çevre gibi grupların düşüncelerinden bağımsız değildirler. Pettigrew (1998) önyargıyı, gizil ve görünen olmak üzere ikiye ayırmıştır. Gizil önyargı, kendini kolayca belli etmeyen sessiz ve gizlenmiş olan; görünen önyargı ise tahmin edildiği üzere, kontrolsüz, saklanmaya gerek duyulmayan, daha açık, direk olarak dışavurumcu önyargıdır. Örneğin, gizil önyargı sahibi insanlar ayrımcılık ve önyargı hakkında daha dikkatlidirler ve önyargıların ortaya çıkmasına engel olmaya çalışmaktadırlar; görünür önyargı sahibi insanlar, önyargının çok açık bir biçimde ortaya konulmasını kabul etmemekle birlikte, ülkelerindeki azınlıkları, geleneklere zarar veren, çok az miktarda sempati duydukları “garip insanlar” olarak dile getirmektedirler (Kağıtçıbaşı, 1999, s.126).

Önyargı sadece ayrımcılığa neden olmaz aynı zamanda gruplar arası ilişkilerdeki çatışmanın gelişiminde de rol oynar. Düşmanca algılar içinde olan gruplar, ‘öteki’ grubun üyelerine olumsuz özellikler atfederler. Bu durumda da gruplar arasında iletişim kesilebilir ve temas da minimum düzeye inebilir. Fiziksel ve psikolojik ayrışma önyargıyı daha da besleyebilir, bireylerin gözünde ‘öteki’ grubun üyeleri artık kendileriyle ‘eşit’ haklara veya sosyal, ekonomik statüye sahip insanlar olmaktan çıkar.

Gruplar arasındaki ilişkiler bu aşamaya vardığında ‘öteki’ grubun tüm üyelerine karşı ayrımcılık ve şiddet içeren davranışlar ‘meşru’ görülmeye başlanır. Önyargının üç temel bileşeni vardır: bilişsel yapı (kalıpyargı), duygular ve davranışlar (sosyal mesafe koymak, ayrımcılık uygulamak). Sosyal mesafe koymak, önyargının davranışsal uzantıları içinde, en az farkedileni olsa da aslında, ayrımcılığa giden ilk basamaktır (Gürkaynak, 2012).

Sosyal temas, sosyal mesafe koymanın tam tersidir. Gruplar arası ilişkilerde temas olmaması önyargıyı besler ve mesafenin de artmasına yol açar, ayrımcılığı destekler, olumsuz hatalı tutumların pekişmesine yol açar. Bu nedenle de önyargı ile başa çıkmanın en önemli araçlarından biri ‘toplumsal/sosyal temas’ olarak görülür (Gürkaynak, 2012).

1.4. Sosyal İlişki/ Temas

1950’li yıllarda önyargıyla başetmek ve sosyal mesafenin artmasını önlemek için sosyal temas bir hipotez olarak ortaya atılmıştır. Bu hipotez şu önermeyi içerir: “eğer çeşitli gruplardan insanlar arasında etkileşimsizlik ve ayrışma önyargıyı besliyorsa, bunun tam tersi, birbirini olumsuz olarak algılayan grup üyeleri arasında toplumsal teması sağlamak önyargının azalmasına neden olabilir” (Pettigrew 1998; akt. Gürkaynak, 2012, s.3).

Temas kuramı, gruplar arası ilişkilerde temasın rolünü anlamaya yardımcı olan eleştirel psikoloji yaklaşımlarından biridir (Allport, 1954). Kuram, temasın, farklı etnik ve azınlıklara ait gruplarda, gruplar arası önyargıyı azalttığına ve pozitif tutumları arttırdığına işaret eder. Doğrudan temasın kişilerin, dış grubun değerlerini, deneyimlerini ve yaşam stillerini anlamaları açısından her zaman yardımcı olduğu söylenir. Bu olumlu bilginin, etnik grubun tüm üyeleri tarafından genel olarak bilindiği varsayılır ve bu gruplar arası önyargının azalmasına sebep olur (Hewstone, 2009).

Allport’ a (1954) göre, gruplar arasında temas ve etkileşim belli koşullar sağlandığında olumlu sonuçlanır. Bunlar da; statü olarak birbirine eşit kişiler arasında gerçekleşmesi ortak bir amaç için bu kişilerin bir araya gelmeleri, bir tür bağlılık ve işbirliğinin olması ve bu temasın başka kurumlar ve çevre tarafından desteklenmesidir. Temas kuramı, çeşitli gruplarda test edilmiştir ve Allport’un bu dört optimum koşulunun genel olarak etkili olduğu düşünülmüştür. 515 çalışma ile yapılan yakın tarihli bir meta-analizde, 696 örnekleme gruplar arası temasın, gruplar arası ön yargının azalmasında önemli katkılar sağladığını gösteren anlamlı bir etki büyüklüğü ortaya koymuştur ($r = -.23$). Elde edilen bulgular gruplar arası temasın etkilerinin, yakın temas durumunda çeşitli bağlamlarda ve birçok farklı grupta genellenebilir olduğunu göstermiştir. Ayrıca sonuçlar, temas durumunun Allport'un optimal koşullarını bulundurmasının gruplar arası temasın olumlu etkilerini artırdığını öne sürmektedir. Fakat, Allport’un optimal şartları olmadan da gruplar arası temas ve önyargı arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır (Pettigrew ve Tropp, 2005).

Muzaffer Sherif de (1996) Allport'un koşulları üzerine bir çalışma yapmış, gruplar arasında rekabet olduğu ve ortak amaç olmadığı durumlarda çatışmanın ortaya çıktığını belirtmiştir. Koşullardan biri olan işbirliği ortamı yerine rekabet ortamında gerçekleşen bir temasın gruplar arası ilişkileri ktleştireceğini ifade etmiştir.

Sosyal temas her zaman olumlu tutum değişikliklerine sebep olmaz, bazı durumlar grupların birbirlerine karşı duydukları düşmanca tutumları ve özellikle önyargıları pekiştirebilir. Örneğin, 1960'larda Türkiye'den Almanya'ya giden işçiler Almanlar ve Türkler arasındaki sosyal teması artırmasına rağmen, bu temas iki grubun üyelerinin birbirlerine karşı daha olumsuz tutumlar geliştirmesine yol açmıştır. Dolayısıyla temas hangi durumlarda ilişkileri iyileştirir konusu önemli bir soru haline gelmiştir (Gürkaynak, 2012).

Son yıllarda araştırmacılar, sosyal temasın niteliği ile ilgilenmeye başlamışlardır. Çünkü temasın niteliği, sıklığı, sosyal mesafe ve gruplar arası negatif duygular kadar önemli ve önyargıyı azaltmada bir miktar etkilidir (Binder, 2009). Ayrıca temasın niteliğinin temasın sıklığından daha baskın bir belirleyici olduğunu gösteren çalışmalar vardır. Fakat bu çalışmaların odaklandığı temel nokta, gruplar arası önyargının azaltılması ve gruplar arası temasın sıklığının ve niteliğinin arttırılmasının vurgulanmasına yöneliktir (Hewstone, 2009). Temasın azınlıklar üzerine etkisine bakıldığında; Pettigrew'e (2010) göre, temas avantajlı grup üyelerinin dezavantajlı grup üyelerine olan tutumlarını daha olumlu hale getirir; yani temas dezavantajlı konumda olan grubun avantajlı konumda olan grubun zayıf noktalarını daha iyi görmesine yardımcı olur ve bu bağlamda temas sosyal adaleti getirecek yapısal değişiklikleri hızlandırır.

Amerikalılar ve Meksikalılar arasındaki, sosyal temas, gruplar arası tehdit ve gruplar arası tutumları araştıran bir çalışmada ise, Amerikalıların düşük statülü Meksikalılarla görüşme sıklığının onların tutumlarında etkili olmadığı belirtilmiştir. Amerikalıların bildirdiği temasın niteliği Meksikalılara yönelik artan olumlu tutumlarla ilgili olup, benzer olarak da Meksikalıların Amerikalılara yönelik tutumlarının temasın sıklığıyla değil de, temasın olumlu oluşuyla ilgili olduğu bulunmuştur. Bu bulgular ilişki niteliğinin dış gruba yönelik tutumlardan daha önemli olduğunu vurgular (Stephan, 2000).

Çocukların yaşlılara yönelik algısını temasın niteliği ve sıklığı açısından değerlendiren bir çalışmada, ilişki sıklığının tutumlar üzerinde çok etkisi olmadığını, fakat, niteliğinin tutumlar üzerinde etkisinin olduğu görülmüştür (Schwartz ve Simmons, 2001).

Pettigrew'e göre (1998, s. 70-73) toplumsal temasın önyargıları ve düşmanca tutumları azalttığına yönelik psikolojik süreçler şu şekildedir:

1. 'Öteki' grup ile ilgili öğrenmenin gerçekleşmesi yoluyla: Öteki grup ile ilgili var olan kalıpyargı ve tutumların temas sonucunda yeniden oluşması, sorgulanması. Örnek olarak, İsraili ve Filistinli çocukların olduğu bir yaz kampında birbirleri hakkında yeni şeyler öğrenmelerini gösterebiliriz. Burada öteki grupla ilgili kalıpyargılar sorgulanır; Filistinli bir çocuk, kendisi gibi spordan hoşlanan bir İsraili çocuğu tanımış olur.
2. Davranışın değişmesi yoluyla: Kalıpyargılardan önce davranışı değiştirmek bilişsel ve duygusal değişimi getirir. Yani önyargıyla algılanan bir grubun üyesiyle olumlu bir ortamda temasta bulunulursa, kalıpyargılardan önce davranış değişmiş olur. Yine bunun için yukarıdaki yaz kampı örneğini verebiliriz. Bir İsraili ile aynı takımında top oynamak bir Filistinli çocuk için, hem işbirliği demektir, hem de davranışın değişmesi yoluyla kalıpyargıların sorgulanması.
3. Duygusal bağlar kurulması yoluyla: Olumlu duygular ve empati de gruplar arası olumsuz tutum ve kalıpyargıları değiştirebilir. Yaz kampı örneğinden hareketle, Filistinli bir çocuk ile İsraili bir çocuk dost olup, duygusal bir bağ kurabilirler.
4. Kendi grubunu yeniden değerlendirme yoluyla: Birey kendi grubunun özelliklerini sorgulamaya ya da kendi grup aidiyetini yeniden sorgulamaya başladığında öteki gruba yönelik önyargısı azalabilir. Şu şekilde de düşünülebilir: 'Öteki' gruba karşı tutum ve önyargıların azalması bireyin kendi grup aidiyetini yeniden değerlendirmesi yoluyla da olabilir.

Sosyal temasla ilgili Türkiye'de yapılan çalışmaların sayısının son yıllarda arttığı görülmüştür. Bikmen (1999) Türkiye'de yaşayan 10 farklı etnik gruba yönelik katılımcıların tutumlarına odaklandığı araştırmasında, artan sosyal temasın sosyal

mesafeyi azalttığını öne sürmüştür. Bunu takriben, Türk ve Kürt teması (Güler, 2013; Çelebi, Verkuyten ve Smyrniati, 2016; Yürek, 2014), Türk – Rum teması (Husnu ve Lajunen, 2015) incelenmiştir. Çalışmalarda temasın sosyal ilişkisinin niteliği ve niceliği ile bağlantılı olduğu ve temas azlığının dış gruba yönelik kalıp yargıları arttırdığı iddia edilmiştir. Buna ek olarak Küçükkömürler (2013) tarafından yapılan bir çalışmada, diğer gruptan bir kişi ile temas geçildiğinin hayal edildiği durumun yani, hayali sosyal temasın, önyargıyı azaltma konusunda etkisi olduğu bulunmuştur. Bu çalışma ile bağlantılı olarak, Türk katılımcıların Ermeni ve Kürt katılımcılarla kurdukları temasın incelendiği ve karşılaştırıldığı çalışmalarda ise, (Bağcı ve Çelebi, 2016; Bikmen ve Sunar, 2013), Kürtlerle olan temasın Ermenilerle olan temastan daha fazla olduğu bulunmuştur.

Bir grupta tanımlanmak grubun normlarını ve değerlerini, en azından bir parça kişinin kendi norm ve değerleri olarak kabul etmesi anlamına gelir (Nesdale, 2004). Bu aynı zamanda bireyin içinde yaşadığı kültürel gruplardan değerlerin, ülkülerin ve inançların muhtemel benimsenmelerine de tekabül eder (Jensen, 2003; akt: Schwartz ve ark., 2006). Dolayısıyla, bireylerin temas ettikleri gruplar da onların değerleri ve normlarına etki edebilir. Bu bağlamda Değerler Kuramı'na yer verilecektir.

1.5. Değerler Kuramı

Sosyal psikoloji literatüründe oldukça farklı tanımlara sahip olan değerler kavramı geniş anlamıyla, toplumda tercih edilen davranışlar hakkında öğrenilmiş inançlar olarak tanımlanabilir (Schwartz, 1996). Rokeach da (1973), bireyin yaşamında yol gösterici bir öneme sahip olan değerlerin tutumlarla birlikte, davranışlar üzerinde bir etkisi olduğunu savunmaktadır. Aynı zamanda değerlerin bilişsel, duygusal, davranışsal boyutları olduğunu; bireyin varoluş amaçlarını ve bunlara ulaşabilmek için de sergilendiği davranış biçimleri olduğunu da belirtmiştir. Değerler bir bireyin kimliğinin temel parçaları olarak görülebilir. Bir kişinin benlik kavramında birleşirler ve davranış ve tavırlar için bir yol gösterici standart görevi görürler (Schwartz, 1994). Schwartz' a göre kültürel değerler tam olarak ve açık bir biçimde toplumda neyin iyi, doğru ve tercih edilir olduğu hakkındaki paylaşılmış soyut fikirleri temsil eder (Schwartz, 1999, s. 25).

Değerler konusunda ilk kapsamlı çalışmaları bulunan araştırmacılardan biri Rokeach'dır. Rokeach'a (1973) göre değerler; bireyin yaşamına yön veren önemli yaşam hedeflerini etkileyen, tutumlar ve toplumsal davranışlarla ilişkisi bulunan standartlardır. Rokeach'ın oluşturduğu Değerler Envanteri (1973), değerleri ölçmede en sıklıkla kullanılan araçlardan biridir. Bu ölçeğe göre değerler araçsal ve amaçsal olarak iki grupta toplanır. Amaçsal değerler, özgürlük, refah içinde yaşamak gibi varoluşa ilgili iken; araçsal değerler ise, cesaret ve dürüstlük gibi amaçsal değere ulaşmak için kullanılan değerlerdir. Bunlar Tablo 2.2'de gösterilmiştir (Gümüş, 2009, s. 14). Her iki ölçekte de 18 ayrı değer bulunmaktadır. Bu ölçeğin uygulanışı sırasında, katılımcılardan değerleri önem sırasına göre sıralamaları istenir. Ancak daha sonraları bu ölçeğin pek kullanışlı olmadığı görülmüş ve Rokeach' ten sonraki kuramcılar kullanımı daha kolay ve maddeleri daha anlaşılır ölçekler geliştirmeye çalışmışlardır (Gümüş, 2009, s.14). Rokeach, değerlerin sınıflandırılmasını yapmış olmasına rağmen, değerlerin altında yatan süreçleri açıklamamıştır (Schwartz ve Bilsky, 1987; 1990).

Tablo 1.2. Rokeach' in Araçsal ve Amaçsal Değerleri

Amaçsal Değerler	Araçsal Değerler
Rahat bir yaşam	Hırslı olmak
Heyecanlı bir yaşam	Geniş görüşlü olmak
Başarı duygusu	Güçlü olmak
Barış içinde bir dünya	Neşeli olmak
Güzellikler dünyası	Temiz (düzenli) olmak
Eşitlik	Cesaretli olmak
Aile güvenliği	Bağışlayıcı olmak
Özgürlük	Yardımsever olmak
Mutluluk	Dürüst olmak
İç huzuru	Hayal gücü geniş olmak
Olgun sevgi	Bağımsız olmak
Ulusal güvenlik	Entelektüel olmak
Zevk	Mantıklı olmak
Ahret selameti	Sevecen olmak
Kendine saygı	Boyun eğici olmak
Toplumsal onay	Kibar/ince olmak
Gerçek dostluk	Sorumluluk sahibi olmak
Bilgelik	Kendini kontrol edebilen biri olmak

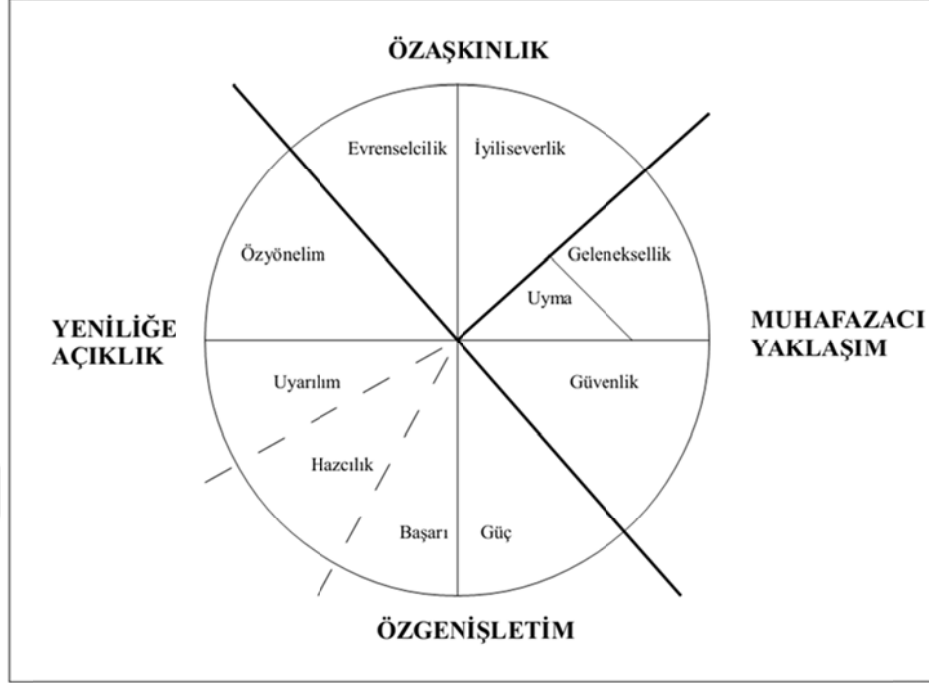
Schwartz, S. H., Bilsky, W. :1987 ,Toward A Psychological Structure Of Human Values. “ Journal Of Personality And Social Psychology, 53, 550-562.

Değerler ile ilgili olarak diğer bir kuramcı ise; Shalom H. Schwartz'tır. Schwartz'ın Değer Kuramı'na göre; değerler, etkileşim ve yaşam için gerekli olan, bireyin ve grubun ihtiyaçlarını yansıtır. Yani değerlerin ardında bireyin ihtiyaçlarıyla ilişkili olan motivasyonel süreçler vardır. Bireyin amaçları, davranışları ve duyguları ile ilişkisi bulunan, duruma göre değişmeyen ve bireyin seçimlerinde de işlevsel bir öneme sahip bir kavram olduğu söylenebilir. Schwartz üç temel motivasyondan bahseder. Bunlar; bireyin temel ihtiyaçları, kişiler arası etkileşime bağlı olan ihtiyaçlar ve toplumların devamlılığı için gerekli olan ihtiyaçlardır (Schwartz ve Bilsky, 1987).

Schwartz (1992), 20 ülkede yaptığı çalışmalarının sonucunda birbirinden bağımsız, bütüncül bir yapıdan oluşan 10 değer tipi olduğu sonucuna varmıştır. Birbirleriyle ilişkili olan değerlerin etkileşimli olarak bir üst değer tipini yarattığını öne sürmüştür. Schwartz'ın temel varsayımı, bir değer tipi ile onu izleyen bir sonraki değer tipi arasında bir ilişkinin bulunmasıdır (Schwartz ve ark., 2001). Değer tiplerinin yapısında, dört değer boyutunun iki düzey üzerinde yer aldığı görülür. Düzeylerden birincisi, 'Yeniliğe Açıklık ve Muhafazacı Yaklaşım'iken, ikincisi 'Özaşkınlık ve Özgenişletim'dir. Bu boyutları oluşturan 10 farklı değer tipi ise şunlardır: Güç, Başarı, Uyma, Hazcılık, Geleneksellik, Özyönelim, Güvenlik, Evrenselcilik, Uyarılım ve İyilikseverlik (Schwartz, 2001).

'Özyönelim', 'Hazcılık' ve 'Uyarılım' değer tipleri Yeniliğe Açıklık boyutunu oluştururken, Muhafazacı Yaklaşım boyutu ise 'Güvenlik', 'Uyma' ve 'Geleneksellik' değer tiplerini kapsamaktadır. İkinci boyut olan Özaşkınlık boyutu 'Evrenselcilik' ve 'İyilikseverlik' değer tiplerini kapsarken; Özgenişletim boyutunda ise 'Güç', 'Başarı' ve 'Hazcılık' değer tipleri yer almaktadır. 'Hazcılık' değer tipi hem Yeniliğe Açıklık hem de Özgenişletim değer boyutunda bulunmaktadır (Schwartz, 2001). Değer boyutları ve boyutları oluşturan değer tipleri Şekil 1'de gösterilmiştir (Schwartz, 1994, s.25).

Şekil 1: Schwartz'ın Değer Kuramı'nda Bulunan Değer Boyutları ve Boyutları Oluşturan Değer Tipleri Arasındaki İlişkiler

SCHWARTZ, S. H. :1994 "Are there universal aspects in the structure and contents of human values." Journal of social issues, 50(4), 19-45.

Görüldüğü üzere, dairesel temsil içerisinde birbirine yakın değerler ilişkili değerler iken, birbirine karşılıklı konumda bulunan değerler zıt değerlerdir. Bu dairesel düzlem, En Küçük Alan Çözümlemesi sonucu elde edilmiştir ve 60 devletten örneklem alınmış olması sonuçların güvenilirliğini arttırmıştır (Schwartz, 1994, s.25). Plutchik ve Conte (1997) her bir değeri bir çemberin içindeki noktalara benzetmiş ve değerler arasındaki ilişkilerin azalması durumunda çember içindeki noktalar arası uzaklıkların artacağını, ilişkinin artması durumunda da noktalar arasındaki uzaklıkların azalacağını ve birbirine yaklaşan değerlerin birlikte yeni anlamlar kazanacağını ortaya koymuşlardır (akt: Gümüş, 2009). Aşağıda yer alan Tablo 2.3'de değer tipleri ve tanımları yer almaktadır (Schwartz, 1995, s.25).

Tablo 1.3. Schwartz'ın Değer Kuramında Yer Alan Değer Tipleri ve Tanımları

<i>Değer Tipleri</i>	<i>Tanım</i>
Güç	Sosyal statü; insanlar ve kaynaklar üzerinde baskınlık kurma
Başarı	Sosyal standartlarca belirlenen kişisel başarı yönelimi
Hazcılık	Bedensel haz ve duyumsal doyum arayışı
Uyarılım	Heyecan ve yenilik arayışı
Özyönelim	Bağımsız düşünme ve davranma eğilimi
Evrenselcilik	Bütün insanlar için anlayış, hoşgörü; insanların ve doğanın esenliğini koruma
İyilikseverlik	Bireyin yakın olduğu kişilerin esenliğini koruması ve güçlendirmesi
Geleneksellik	Kültürel ve dini uygulamalara ve anlayışlara saygı ve bağlılık
Uyma	Başkalarına zarar verebilecek veya toplumsal beklentilere aykırı dürtülerin ve davranışların kısıtlanması
Güvenlik	Benlik, toplum ve ilişkiler için güvenlik ve istikrar arayışı

Schwartz, S. H. :1994 “Are There Universal Aspects In The Structure And Contents Of Human Values.” Journal Of Social Issues, 50(4), 19-45.

Türkiye’de değerler konusunda yapılan çalışmalara bakıldığında, Schwartz’ın öngördüğü yapıyla, değer tipleri arasındaki ilişkiler ve boyutların uyum içinde olduğu, dairesel yapının kuramsal modelden farklılaşmadığı belirtilmiştir (Demirutku, 2007; Kağıtçıbaşı ve Kuşdil, 2000, Demirutku ve Sümer 2010). İlgili çalışmaların özellikle değerler eğitimi konularında, eğitim-öğretim (Ateş, 2014; Çakıroğlu, 2013; Uzunkol, 2014) ve din alanında (Ünlüer, 2013; Yağcı, 2012; Yıldız,

2009) yoğunlaştığı gözlenmektedir. Farklı sosyo-kültürel grupların karşılaştırıldığı çalışmaların ise oldukça az olduğu görülmüştür. Amerikalı ve Türk üniversite öğrencilerinin karşılaştırıldığı kültürlerarası bir çalışmada, Türkiye'deki üniversite öğrencilerinin değerlerde daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmüştür (Gümüş, 2009). Benzer bir şekilde, değerler ve kültür arasındaki ilişki bağlamında Orta Asyalı ve Türk üniversite öğrencilerinin karşılaştırıldığı çalışmada ise; iki grubun farklı değer tiplerine farklı derecede önem verdikleri görülmüştür. Türkiye Cumhuriyetlerinden gelen üniversite öğrencilerinin ilişkiselliğe Türk öğrencilerine göre daha fazla, zihinsel ve duygusal özerkliğe ve eşitliğe ise Türk öğrencilerden daha az önem verdikleri bulunmuştur (Dirilen, 2006). Hortaçsu ve Arslan (2006) tarafından üniversite öğrencileriyle yürütülen bir araştırmada, kimlik ve değer ilişkisine bakılmış ve "Batılı" kimliğinin özgenişletim, yeniliğe açıklık ve özaşkınlık değerleriyle olumlu, muhafazacı yaklaşımla ise olumsuz ilişkisi olduğu vurgulanmıştır(akt: Hortaçsu 2005) Hortaçsu (2005) tarafından yapılan başka bir çalışmada da, Milli-Müslüman kimlik otoriter, antilaik ve dini otoriter değerlerle bir bütün oluşturmuş düşük ana-baba eğitimi ve kırsal kökenin kimlik-değer grubunda belirleyici olduğu ortaya çıkmıştır (Hortaçsu, Cem-Ersoy, 2005). Lise öğrencileri ile yapılan bir çalışmada (Kıran ve Gül, 2016), öğrencilerin değer tiplerinden en çok özaşkınlık, muhafazakarlık, özgenişletim ve yenilikçiliğe değer verdikleri saptanmıştır. Buna ek olarak, bireysel ve toplumsal kimlik gelişimin arttığı ergenlik dönemi için, dış gruplara yönelik negatif tutumların nedenini açıklamak için değerler bir değişken olarak ele alınabilmektedir (Schieffer ve ark. 2010).

1.6. Çocuklukta Gruplar Arası İlişkiler

Gruplar arası davranışın gelişimi hakkında, literatüre bakıldığında, çocukluğa odaklanan bir çok çalışmanın olduğu görülmektedir (Aboud, 1988, 2003; Aboud ve Amato, 2001; Abrams ve Rutland, 2008; Augoustinos ve Reynolds, 2001; Bennett ve Sani, 2004; Bigler ve Liben, 2007; Fishbein, 1996; Hoover ve Fishbein, 1999; Katz, 1976; Levy ve Killen, 2008; Nesdale, 1999a, 2004; akt, Schieffer ve ark, 2010). Fakat, çocuklukta gruplar arası ilişkilerin gelişimi konusunda yapılan araştırmaların sayısı arttıkça, ergenlik dönemine ait gelişimsel boyutlar hakkında yapılan araştırmalarda bir azalma meydana gelmiştir (Fishbein, 1996; Hoover ve

Fishbein, 1999; akt, Schieffer ve ark, 2010). Aboud'a (1988) göre çocuklarda yedi yaşından sonra önyargıda sistematik bir düşüş olmaktadır. Hoover and Fishbein (1999) ise, bu düşüşün nedeninin geç çocukluk ve ergenlik boyunca gerçekleşen sosyal, bilişsel ve ahlaki gelişim kaynaklı olabileceğini savunmaktadırlar (akt: Schieffer ve ark, 2010).

Nesdale (2008), yedi yaşından sonraki yıllarda önyargının artışı tetikleyen bir çok faktör olduğunu savunmuştur. Aynı zamanda "Sosyal Kimlik Gelişimi Kuramı" (SKGK) adını verdiği hem çocukluk hem de ergenlik dönemlerini kapsayan kuramı ile gruplar arası davranış ve önyargıya gelişimsel bir yaklaşımda bulunmuştur. Bu yaklaşım, Tajfel ve Turner (1979) tarafından geliştirilen sosyal kimlik kuramına ve kendini sınıflandırma kuramına dayanmaktadır. Nesdale (2004), Sosyal Kimlik Gelişimi Kuramında çocukların önyargıyla sonuçlanabilecek dört farklı sosyal kimlik birleşmesi evresinden geçtiğini savunur. İki-üç yaşından küçük çocuklar sosyal sınıflar ve ilgili farklılıklar henüz belirgin olmadığından hala değişikliğe uğramamış evrededir. Üç yaş civarına tekabül eden ikinci evrede ise, çocuklar etnik farkındalık geliştirirler ki bu çevrelerindeki insanların sosyal kategorilere ait olduğunu öğrenmeleri anlamına da gelmektedir. Bu evrede, olgunlaşmakta olan çocuk kendisinin de bir çeşit sosyal sınıfa ait bir üye olduğunu öğrenir (kendini etnik olarak kimliklendirme). Artan sosyal bir gruba aidiyetin farkındalığı çocuğu bir üçüncü evreye geçirir: Nesdale buna etnik tercih ismini verir. Bu evreyi incelerken SKGK, Aboud'un sosyo-bilişsel kuramından ve sosyal sınıflandırma kuramından, "etnik bilinçlilik doğrudan dış-gruplara negatiflik olarak değil iç-gruplara karşı olan artan ilgi ve tercih olarak tezahür eder" diyerek ayrılır. Çocuklar, sosyal çevrelerinden iç-grubun diğer dış-gruplardan daha pozitif olarak farklı olduğunu öğrenirler. Sonra, bazı faktörler altında, bu iç-grup odaklanması bir dış-grup odaklanmasına dönüşebilir ve etnik tercih dördüncü evreye dönüşebilir; bu da etnik önyargıdır. Dış-gruplar iç-gruptan daha az seviliyor değildir artık, sevilmiyor hatta nefret ediliyordur. SKGK'a göre bu durumların bir tanesi önyargının potansiyel artışının sosyal kimlik süreçleriyle ilgili olduğu gerçeğidir (Nesdale, 2004, 2008). Olgunlaşan birey kendi grubuyla artan miktarda sosyal kimliğini bulmaktadır.

Verkuyten (2003), iç grup önyargılarının, bir bireyin, kendisinin içinde bulunduğu sosyal kurumun, normlarına bağlı olduğunu varsayar. Aboud (1988; akt, Schieffer, 2010) sosyo-bilişsel kuramın varsayımlarının aksine, SKGK'nın dördüncü aşamasının yedi yaşından sonra ortaya çıkabileceğini farzetmektedir. Nesdale'e (2004) göre tam olarak bu dönemde (yedi yaşının sonrasında) önyargı belirginleşmekte ve bu tarz davranışlara sahip olacak çocuklarda ortaya çıkmaktadır.

Önyargının gelişiminin sosyal kimlik sürecine bağlı olduğu varsayımı, bizi yaşamın ergenlik evresine götürür. Ergenlik bireyin kimliğinin sağlamlaştığı, özellikle de bu yaş döneminde şiddetle ilerlemesi gözlenen önemli bir gelişimsel adımdır. Erken ergenlikte birey kim olduğunu ve kendisi için neyin önemli olduğu konusundaki kaygılarını keşfetmeye başlar ve birey kişiliğinin belirli yönlerine, inançlara, normlara ve yaşam tarzlarına bazı bağlılıklar oluşturmaya başladıkça giderek artan bir biçimde bu bağlılıkları kendi özbenliğinin ayrılmaz parçaları olarak görür. Bu bağlamda, bireyin kişiliğinin aynı zamanda sosyal grup aidiyetliklerinden de etkilendiği varsayımı önemlidir (Bennett ve Sani, 2004; Phinney, 1990; Tajfel, 1981; Tajfel ve Turner, 1979, Erikson, 1959; Marcia, 1966; Schwartz ve ark., 2006 akt: Schieffer, Mollering, Daniel, Benish-Weisman, Boehnke, 2010). Phinney'in (1989) çalışmasında görüldüğü üzere, ergenlikte etnik kimlik gelişimi kişisel kimliğin gelişimiyle benzer süreçlere rastlanılır. Bir grupla tanımlanmak, grubun normlarını ve değerlerini en azından bir parça kişinin kendi norm ve değerleri olarak kabul etmesi anlamına gelir (Nesdale, 2004). Bu aynı zamanda bireyin içinde yaşadığı kültürel gruplardan değerlerin, ülkülerin ve inançların muhtemel benimsenmesine de tekabül eder. Yani ergenlik grup norm ve değerlerinin içselleştirilmesi için önemli bir dönemdir (Schieffer ve ark.,2010).

Mertan'a (2011) göre, politik çevrede büyüyen ve büyümeyen çocuklar arasında pozitif ayrımcılık yönünden farklılık vardır. Bu durumdan çocukların sosyal kimliklerinin de etkilendiğini belirtmiştir. Yedi ve onbir yaş arası toplam 71 Kıbrıslı Türk çocuğun ulusal kimlik ve iç-grup – dış-grup tutumlarını ölçen çalışmasında, ulusal kimliğin gelişiminde yaşın bir etkisinin olmadığını ama cinsiyetin önemli olduğunu vurgulamıştır. Kız çocukların erkek çocuklara göre daha çok ulusal kimlik aidiyeti gösterdiğini bulmuştur. Ayrıca Kıbrıslı Türk çocuklarının güçlü bir iç grup

kayırmacılığına sahip olduklarını bulmuş ve yine aynı çalışmada sosyal kimlik kuramıyla bağlantılı olarak Kıbrıslı Türk çocukların Kıbrıslı Ruumlara negatif tutumları olduğu bulunmuştur.

Rosenthal ve Hrynevich'in (1985; akt: Durkin, 1995) 14-16 yaşları arasındaki Yunan ve İtalyan Avustralyalı gençler ile yaptıkları çalışmada; gençler bazı toplumsal durumlarda (aileleriyle birlikte veya göçmen arkadaşlarıyla birlikte olduklarında) etnik kimliklerini daha çok hissederken bazı durumlarda (okul ortamında veya Avustralyalı arkadaşlarıyla birlikteyken) Avustralyalı kimliklerinin farkına varmaktadırlar. Bu gençler için kültürel uyum algısı ve kendi etnik gruplarıyla bağ kurma becerileri bu yaşlarda artmaktadır. Bu da, ergenliğin daha geniş sosyal bağlamdaki kişiler arası ilişkilerinde etnik kimliklerinin oldukça etkili olduğu anlamına gelmektedir.

Rosenthal (1987; akt: Durkin,1995) ergenlikte, kimlik gelişiminin önemli boyutlarına (örneğin fiziki ve cinsel imaj, benmerkezcilik ve hayali seyirci, meslek seçimi) ilişkin olarak bir etnik grubun üyeleri olan ergenlerin kendi grupları ve diğer grupların hem benzerlikleriyle hem de farklılıklarıyla baş etmek zorunda kalacakalarını vurgulamıştır. Sonuçlar değişkendir ve bu bazen çelişen baskılar ve beklentiler arasında bir kişilik (veya bir takım kişilikler) belirlemeye çalışan bireyi gelişimsel türbülansa sürükler; ama aynı zamanda bu durum farklı durumlarla baş etmesini öğrenen bireylerin esneklik kazanmasını sağlar. Rosenthal azınlık gençlerini belirlemenin sadece tek bir yolu olmamasına karşın etnik geçmişini tamamen göz ardı eden bir gencin nadir bir varlık olduğunu vurgular (Durkin, 1995).

1.7. Araştırmanın Hipotez ve Problemleri

Yukarıda bahsedilen kuramlar ve araştırmaların ışığında aşağıdaki hipotezler ve problemler geliştirilmiştir.

Hipotez 1: Ermeni gençlerin daha çok sosyal kimlik aidiyeti göstermeleri beklenmektedir.

Hipotez 2: Ermeni gençler, Türk gençlerden daha fazla ayrımcılık algılayacaklardır.

Hipotez 3: Ermeni gençlerin sosyal ilişki özellikleri (ilişkinin niteliği ve niceliği) Türk gençlere göre daha yüksek olacaktır.

Problem 1: Türk ve Ermeni gençlerde değerler açısından farklılık var mıdır ? Türk ve Ermeni gençlerde hangi değerler bakımından iki grup birbirinden farklılaşacaktır?

Problem 2: Algılanan ayrımcılığı, sosyal kimlik, ilişki özellikleri ve değerler ne kadar yordayacaktır?

Problem 3: Kimliğin tarif edildiği kaynaklarla (örn: aile, arkadaş, partner, serbest zaman, politik konular, okul, din) algılanan ayrımcılık arasında ilişki var mıdır?

Problem 4: Türk ve Ermeni gençler Türkiye’de yaşayan gruplardan hangilerine dahil olan biriyle arkadaş olmak istemezler?

Problem 5: Türk ve Ermeni gençlerin aileleri Türkiye’de yaşayan gruplardan hangisiyle çocuklarının arkadaş olmasını istemez?

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. Katılımcılar

Bu araştırmanın örneklemini Türkiye’de yaşamakta olan, Türk ve Ermeni liselerinde öğrenimine devam eden Türk ve Ermeni gençleri oluşturmaktadır. Veri toplama sürecinde 168 öğrenci anketleri cevaplandırmıştır (105 kız - 63 erkek). Katılımcıların 105’i (%63) Türk lisesinde, 63’ü ise (%37) Ermeni lisesinde eğitim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Yaş ortalaması tüm katılımcılar için 16.66 ($S_s = 0.94$) olarak hesaplanmıştır. Kardeş sayısı ortalamaları Türk öğrencilerde 2.13 ($S_s = 1.47$), Ermeni öğrencilerde 2.35 ($S_s = 2.40$) olarak bulunmuştur. Her iki katılımcı grubu için, cinsiyet, sınıf, aile yapısı ve anne-baba eğitim düzeyi durumlarına ilişkin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2.1’de verilmiştir.

Haneye giren toplam gelir miktarı sorusuna cevap veren 76 Türk gencin gelir miktarı ortalama 2065.66 (ss=1429.17) olarak belirtmiştir (300 TL ve 10000 TL arasında değişmektedir). Bu soruya cevap veren 17 Ermeni gencin belirttiği gelir miktarı, 750 TL ve 30000 TL arasında değişmektedir; ortalama değer ise 4179.41 (ss=6785.95) olarak hesaplanmıştır. Türk gençlerinden 3'ü (%3) ait hissettiği sosyoekonomik düzeyi çok düşük, 6 kişi (%6) düşük, 84 kişi (%81) orta ve 10 kişi (%10) yüksek olarak belirtmiştir. Ermeni gençlerde ise bu oranlar şu şekildedir: çok düşük 1 (%2), düşük 3 (%5), orta 51 (%86) ve yüksek 4 (%7).

Evde konuşulan hakim dil sorusuna cevap veren 58 Türk gencinden 55'i (%95) evdeki hakim dilin Türkçe olduğunu belirtirken; 3 kişi (%5) evdeki hakim dilin Türkçe-Kürtçe olduğunu belirtmiştir. Bu soruya cevap veren 63 Ermeni gencin 51'i (%81) Türkçe, 8'i (%13) Türkçe – Ermenice, 3'ü (%5) Türkçe – Kürtçe ve 1'i ise (%1) Türkçe – Arapça 'yı evdeki hakim dil olarak ifade etmişlerdir. Okuldaki hakim dil, Türk lisesinde eğitim gören grup için %100 oranla Türkçe olarak saptanmakla birlikte Ermeni lisesinde eğitim gören gruptaki hakim diller değişiklik göstermektedir: 17 kişi (%27) Türkçe, 28 kişi (%44) Ermenice ve 18 kişi (%29) Türkçe – Ermenice'yi okuldaki hakim dil olarak belirtmiştir.

Tablo 2.1 Katılımcıların, Yaş, Cinsiyet, Sınıf, Aile Yapısı, Anne-Baba Eğitim Düzeyi, Kardeş Sayısı Durumlarına İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

	Türk N(%)	Ermeni N(%)	Toplam
Cinsiyet	N= 105	N= 63	N=168
Kız	68 (%64)	37 (%59)	105 (%63)
Erkek	37 (%36)	26 (%41)	63 (%37)
Sınıf	N= 98	N= 63	N=161
9. sınıf	1 (%1)	24 (%38)	25 (%16)
10. sınıf	16 (%15)	16 (%24)	32 (%20)
11. sınıf	65 (%68)	22 (%36)	87 (%54)
12. sınıf	16 (%16)	1 (%2)	17 (%10)
Aile yapısı	N= 105	N= 63	N=168
Çekirdek	91 (%87)	51 (%81)	142 (%85)
Anne-baba ayrı	7 (%7)	6 (%10)	13 (%8)
Anne ve baba vefat	0 (%0)	0 (%0)	0 (%0)
Anne/baba vefat	5 (%4)	1 (%2)	6 (%3)
Diğer	2 (%2)	5 (%7)	7 (%4)
Baba Eğitim	N= 104	N= 60	N=164
Okuryazar değil	1 (%1)	0 (%0)	1 (%1)
İlkokul	37 (%36)	21 (%35)	58 (%35)
Ortaokul	18 (%17)	12 (%20)	30 (%18)
Lise	34 (%33)	20 (%33)	54 (%33)
Üniversite	12 (%11)	6 (%10)	18 (%11)
Lisansüstü	2 (%2)	1 (%2)	3 (%2)
Anne Eğitim	N= 105	N=62	N=167
Okuryazar değil	4 (%4)	1 (%2)	5 (%3)
İlkokul	44 (%42)	22 (%36)	66 (%39)
Ortaokul	26 (%25)	11 (%18)	37 (%22)
Lise	24 (%24)	20 (%32)	44 (%25)
Üniversite	7 (%5)	7 (%10)	17 (%10)
Lisansüstü	0 (%0)	1 (%2)	1 (%1)

2.2. Veri Toplama Araçları

2.2.1 Bilgilendirilmiş Onam ve Demografik Veri Formu

Formun en başında bulunan bilgilendirilmiş onam formunda (Bkz. Ek 1) araştırmanın amacı ve katılımın gönüllülük esasına dayandığı, katılımcıların istedikleri takdirde formu tamamlamadan bırakabilecekleri belirtilmiştir. Araştırmacı

tarafından hazırlanan Demografik Bilgi Formu, katılımcıların yaş, doğum yeri, cinsiyet, okunulan sınıf, aile yapısı, anne-baba mesleği, anne-baba eğitim durumu, kardeş sayısı, aile geliri, sosyoekonomik düzey, evde ve okuldaki hakim dil gibi bazı soruları kapsamaktadır (Bkz. Ek 2)

2.2.2 Sosyal Kimlik Ölçeği

Çalışmada sosyal kimlik, Akbaş'ın (2010), Phinney ve Ong'un Çoklu Grup Etnik Kimlik Ölçeği (Multigroup Ethnic Identity Measure) ve Luhtanen and Crocker'ın Kolektif Öz-saygı Ölçeği'ni (Collective Self-Esteem Scale) birleştirerek oluşturduğu Dinsel Kimlik Ölçeği (Religious Identification Scale) ile değerlendirilmiştir. Akbaş (2010) bahsedilen çalışmasında, Alevi ve Sünni topluluklar arasındaki gruplararası ilişkiler ile sosyal kimlik ilişkisini incelemiştir. Akbaş'ın iki ölçeği birleştirmesiyle oluşturduğu Dinsel Kimlik Ölçeği, 5'li Likert şeklindeki 19 maddeden oluşmaktadır (1 = Kesinlikle katılmıyorum / 5 = Kesinlikle Katılıyorum). Dinsel kimliğin bilişsel ve duygusal unsurlarını değerlendiren ölçek 3 alt ölçekten oluşmaktadır: Kimliğin Önemi, Kamusal Kimlik ve Yabancılaşmış Kimlik. Dinsel Kimlik Ölçeği bu çalışmada sosyal kimliği değerlendirmek için kullanılmıştır. Bu amaçla, öğelerin içinde geçen “dinsel mezhep” kelimeleri değiştirilmiştir. Türk gruba verilen formlarda bu değişiklik “Türk” şeklinde, Ermeni gruba verilen formlar içinse “Ermeni” olarak değiştirilmiştir. Örneğin, Akbaş'ın (2010) kullandığı ölçekteki bir madde “Kendi dini mezhep grubuma karşı güçlü bir bağım var” şeklindeyken, bu çalışmada bu madde “Türkler/Ermeniler ile güçlü bir bağım var.” olarak değiştirilmiştir. Ölçek içinde yer alan üç alt ölçekten de alınan puanların yüksekliği, incelediğimiz sosyal kimlik aidiyetinin yüksekliğine işaret etmektedir. Akbaş (2010) çalışmasında alt ölçeklerin Cronbach alfa katsayılarını ; sırasıyla .90, .62 ve .61 olarak bulmuştur. Mevcut çalışmada ise Cronbach alfa sayıları sırasıyla kimliğin önemi için .85; kamusal kimlik için .84; yabancılaşmış kimlik için .84 olarak saptanmıştır (Bkz. Ek 4)

2.2.3 Algılanan Ayrımcılık Ölçeği

Ayrımcılığın algılanması iki alt ölçeğin, bireye yönelik ayrımcılık ve gruba yönelik ayrımcılığın değerlendirilmesi ile ölçülmüştür. Algılanan ayrımcılık ölçeği, bireye yönelik ayrımcılık ve gruba yönelik ayrımcılık alt ölçekleriyle beraber Ruggiero ve Taylor (1995) tarafından geliştirilmiş olup, Türkçe'ye Baysu (2007) tarafından uyarlanmıştır. Çoymak (2009) tarafından Türkçe'ye uyarlanan üçüncü alt ölçek olan gruplararası evliliklerde algılanan ayrımcılık ise bu çalışmada, örneklemin liseye devam etmekte olan öğrenciler olması sebebiyle kullanılmamıştır. Çalışmada bütün alt ölçekler Ermeniler ve Türkler için yeniden düzenlenmiştir.

Bireyin algıladığı ayrımcılık alt ölçeği, Ermeni ve Türk bireylere yönelik ayrımcılık algılanıp algılanmadığını ölçmek için her biri dört maddeden oluşmaktadır. Algılanan grup ayrımcılığı alt ölçeği ise hem Türkler hem de Ermeniler için altı maddeyi içermektedir. Bu alt ölçek insanların hem kendi grubu hem de bazı durumlarda öteki grupla ilgili ayrımcılığı ne sıklıkta algılamakta olduğunu ölçmektedir. Ölçek, beş puanlı Likert formatında (1=Hiç ve 5=Her zaman) puanlanan maddelerden oluşmaktadır ve yüksek skorlar ayrımcılığın fazla algılandığını göstermektedir.

Algılanan ayrımcılık ölçeği, daha önce Çoymak (2009) tarafından kullanılmıştır. Dini kimlik, laik kimlik, algılanan ayrımcılık ve politik güven ile etnik ve toplumsal kimlik ilişkilerinin incelendiği bu çalışmada, Algılanan Ayrımcılık Ölçeği'ne ait Cronbach alfa değeri, gruba yönelik ayrımcılık alt ölçeği için .94, bireyin algıladığı ayrımcılık için ise .90 olarak bulunmuştur. Bu çalışmada elde edilen Cronbach alfa katsayıları, "Bireyin Algıladığı Ayrımcılık Alttesti"nde, Ermeni bireylerin algıladığı ayrımcılık algısı için .84 ve Türk bireylerin algıladığı ayrımcılık algısı için .84 olarak bulunmuştur. "Gruba yönelik ayrımcılık alttesti"nde ise, Ermeni Grubun yönelik algılanan ayrımcılık için .84 ve Türk Grubuna yönelik algılanan ayrımcılık için .85 Cronbach alfa değerleri bulunmuştur (Bkz. Ekler 5 ve 6).

2.2.4 Sosyal İlişki Ölçeği (Contact Quantity, Contact Quality)

Türkler ve Ermeniler arasındaki sosyal ilişkiyi ölçen ve on sorudan oluşan Sosyal İlişki Ölçeği, Islam and Hewstone (1993) tarafından geliştirilmiş, Türkçe'ye

ise Akbaş (2010) tarafından kazandırılmıştır. Bu ölçek iki çalışma alanı baz alınarak yapılmıştır. İlişki kurmanın niceliksel özellikleri, beş maddeden oluşmaktadır ve bu maddeler resmi ve resmi olmayan durumlarda gruptan olmayanla ilişki kurmanın sıklığını ölçmektedir. Resmi olmayan (informal) durumun örneği olarak; “yakın arkadaş olarak ne sıklıkla Türkler/Ermeniler ile görüşmektesiniz?” ve resmi (formal) olan görüşmeye örnek ise “ne sıklıkla Türkler /Ermeniler ile okul ve iş yeri gibi resmi yerlerde görüşüyorsunuz?” Ölçek 5 puanlı 1=Asla ve 5=Her zaman olmak üzere Likert formatta ölçülen maddelerden oluşturulmuştur. Yüksek puanlar dış gruptaki üyelerle daha sık görüşüldüğünü göstermektedir. İlişki kurmanın niteliksel özellikleri ise eşitliği, iradeyi, samimiyeti, memnuniyeti ve işbirliğini içermektedir. Bunlar 5 maddeden oluşan 5 puanlı Likert ölçeği (örnek; “Türkler/ Ermeniler ile görüşmeyi keyifli buluyor musunuz?”) ile ölçülmektedir ve yüksek puanlar görüşmelerinin niteliğinin daha iyi olduğunu göstermektedir. Bütün sorularda “Ermeniler /Türkler” ibaresi bulunmaktadır. Türk katılımcılardan sorulardaki “Ermenilerle” kısmını dikkate alarak, Ermeni katılımcılardan ise “Türklerle” kısmını dikkate alarak cevaplamaları istenmiştir. Akbaş (2010) tarafından yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında alt ölçekler güvenilir bulunmuştur; Cronbach alfa katsayıları sosyal ilişki kurma sıklığı için .83 ve sosyal ilişki kurma niteliği için .83 şeklindedir. Bu çalışmada bulunan Cronbach alfa katsayıları ise ilişkinin sıklığı için .84, ilişkinin niteliği için ise .83’tür (Bkz. Ek 7) .

2.2.5 Portre Değerler Anketi

Schwartz ve arkadaşları (2001) tarafından geliştirilen, Demirutku ve Sümer (2010) tarafından Türkçeye uyarlanıp ve geçerlik güvenilirlik çalışması yapılan Portre Değerler Anketi (PDA) 40 maddeden oluşmaktadır. Verilen yanıt seçenekleri 6’ lı likert tipi bir ölçek olup; 1- bana hiç benzemiyor, ve 6- bana çok benziyor seçenekleri arasında içermektedir.

Porte Değerler Anketi’nde değerler iki boyut olarak ele alınmış olup, birinci boyut Yeniliğe Açıklık ve Muhafazacı Yaklaşım; ikinci boyut ise Özaşkınlık ve Özgenişletim’dir. Bu boyutların kapsadığı 10 farklı değer tipi mevcuttur. Yeniliğe Açıklık boyutu ‘Özyönelim’, ‘Hazcılık’ ve ‘Uyarılım’ değer tiplerini kapsarken,

Muhafazacı Yaklaşım boyutu ise ‘Güvenlik’, ‘Uyma’ ve ‘Geleneksellik’ değer tiplerinden oluşmaktadır. İkinci boyut olan Özaşkınlık düzeyinde ‘Evrensellik’ ve ‘İyilikseverlik’ değer tipleri; Özgenişletim düzeyinde ise ‘Güç’, ‘Başarı’ ve ‘Hazcılık’ değer tipleri yer almaktadır. ‘Hazcılık’ değer tipi hem Yeniliğe Açıklık hem de Özgenişletim değer boyutunda temsil edilmektedir

Değer tiplerine ait güvenilirlik katsayıları da şöyledir: güç, .84; güvenlik, .88; uyma, .86; geleneksellik, .81; iyilikseverlik, .82; evrensellik, .83; özyönelim, .66; uyarılım, .74; hazcılık, .84 ve başarı, .83 (Schwartz ve ark., 2001). PDA’nın Demirutku ve Sümer (2010) tarafından yapılan Türkçe uyarlama çalışmasında ise, her bir değer tipinin güvenilirlik katsayıları şöyledir: güç, .81; başarı, .81; hazcılık, .77; uyarılım, .70; özyönelim, .65; evrenselcilik, .72; iyilikseverlik, .66; geleneksellik, .82; uyma, .75 ve güvenlik, .80.

Değer tiplerinin bu çalışmada elde edilen Cronbach alfa katsayıları ise sırasıyla şöyledir: Güç için .83; başarı için .82; hazcılık için .82; uyarılım için .83; özyönelim için .82; evrensecillik için .82; iyilikseverlik için .82; geleneksellik için .83; uyma için .82 ve güvenlik için .82. PDA’nın değer boyutlarına ait Cronbach alfa katsayıları ise Özaşkınlık için .81; Özgenişletim için .81; Yeniliğe açıklık için .80 ve Muhafazacı yaklaşım için .81 olarak bulunmuştur (Bkz. Ek 8) .

2.3. Veri Toplama Süreci

Araştırmanın veri toplama süreci 2013 yılının Mart ayında başlamıştır. Türk ve Ermeni gençler için okul müdürlüklerinden izin alınmıştır. Ermeni gençler için iki azınlık lisesinde veriler toplanmıştır. Formların tamamı elden dağıtılmış olup, toplamda 168 gönüllü katılımcı ile görüşülmüştür. Uygulamalar sınıf ortamında ve toplu olarak yapılmıştır. Uygulamalar ortalama olarak 45 dk. sürmüştür.

2.4 Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler, SPSS 17 paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Öncelikle Kolmogorov- Simirnov testi ile tüm sürekli değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Yapılan analiz sonucu kamusal

kimlik, Türk gruba yönelik ayrımcılık ve Türklerin Ermeni bireylere yönelik ayrımcılık alt ölçekleri puanları dışındaki test ve anket puanlarının normal bir dağılım sergilemediği belirlenmiştir. Bu nedenle kamusal kimlik, Türk gruba yönelik ayrımcılık ve Türklerin Ermeni bireylere yönelik ayrımcılık alt ölçekleri puanları parametrik yöntemlerle değerlendirilirken; diğer test ve anket puanları ile yapılan analizlerde parametrik olmayan yöntemler kullanılmıştır. İki grubun ölçek puanları Mann Whitney U ve bağımsız örneklem t-testi ile karşılaştırılmıştır. İki grup için ayrı ayrı ölçekler arası ilişkiyi incelemek için Pearson Korelasyon Testi uygulanmıştır. Korelasyon sonucunda anlamlı çıkan değişkenler Lineer Regresyon Testine alınmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın dayandığı kuramsal çerçeve kapsamında ve araştırmanın amaçları doğrultusunda genel betimleyici bilgilere ve hipotezlere dair analizlere yer verilmiştir.

3.1. Hipotezler ve Problem 1 ile İlgili Analizler

Araştırmada öncelikle katılımcıların Sosyal Kimlik, Algılanan Ayrımcılık, Sosyal İlişki ve PDA'daki değer tipleri ve boyutlarından alınan ortalama puanları incelenmiş, bu puanlara ilişkin tanımlayıcı veriler Tablo 3.1'de özetlenmiştir.

Tablo 3.1 Ölçek Puanlarının Türk ve Ermeni Gençlere Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

	Türkler N=105		Ermeniler N=63	
	ORT	Ss	ORT	Ss
Sosyal Kimlik Ölçeği				
Kimliğin Önemi	49,86	9,70	46,76	8,70
Kamusal Kimlik	13,75	3,02	12,63	2,39
Yabancılaşmış Kimlik	5,52	3,20	6,25	3,19
Algılanan Ayrımcılık				
Türk Bireylere Yönelik Ayrımcılık	10,00	3,69	14,52	2,82
Türk Gruba Yönelik Ayrımcılık	14,32	5,83	14,89	4,24
Ermeni Bireylere Yönelik Ayrımcılık	12,32	4,18	8,90	2,61
Ermeni Gruba Yönelik Ayrımcılık	12,76	6,38	9,87	2,57
Sosyal İlişki Ölçeği				
İlişki Niteliği	15,75	4,17	18,57	3,73
İlişki Sıklığı	7,90	5,29	17,79	4,27
Portre Değerler Anketi				
Güç	11,70	3,64	9,33	3,52
Başarı	18,36	4,33	17,76	4,08
Hazcılık	14,00	3,52	14,49	3,01
Uyarılım	14,43	2,89	14,70	3,08
Özyönelim	19,26	4,16	19,47	2,99
Evrenselcilik	29,51	5,72	30,09	4,05
İyilikseverlik	19,42	3,94	20,06	2,66
Geleneksellik	17,72	4,38	16,22	3,45
Uyma	18,70	4,09	17,90	2,94
Güvenlik	23,61	5,40	21,26	4,00
Özaşkınlık	48,93	8,84	50,16	5,58
Muhafacazı Yaklaşım	60,04	12,20	55,39	8,54
Özgenişletim	44,06	9,51	41,58	8,22
Yeniliğe Açıklık	47,70	9,36	48,66	7,38

Tüm ölçek puanları, Türk ve Ermeni gruplar arasında farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek için istatistiksel analize alınmıştır. Birinci hipoteze yönelik olarak, Türkler ve Ermeniler, Sosyal kimlik ölçeği puanları bakımından karşılaştırıldığında; Türk gençlerin Ermeni gençlere göre kimliğin önemi ve kamusal kimlik alt ölçeklerinde istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek puana sahip oldukları bulunmuştur (sırasıyla; $t = -3,075$, $p = 0,002$ ve $t = 2,66$, $p = 0,009$)

(Bkz. Tablo 3.1). Dolayısıyla Ermeni gençlerin daha çok sosyal kimlik aidiyeti gösterecekleri beklentisi desteklenmemiştir.

İkinci hipoteze yönelik olarak algılanan ayrımcılık alt ölçeklerinde gruplararası farklılığa bakılmış ve Türk bireylerin kendilerine yönelik algıladıkları ayrımcılık alt ölçeğinde gruplararası fark anlamlı bulunmuştur ($t = -8.351, p < 0,001$). Ermeni gençler, Türk gençlerden anlamlı olarak daha fazla oranda Türk bireylere yönelik ayrımcılık algıladıklarını ifade etmişlerdir. Ermeni bireylere yönelik ayrımcılık ve Ermeni gruba yönelik ayrımcılık alt ölçekleri de istatistiksel olarak iki grup arasında anlamlı farklılaşmaktadır (sırasıyla; $t = 5.83, p < 0,001$ ve $t = 3,429, p = 0,001$). Türk gençler, hem Ermeni bireylere hem de Ermeni gruba yönelik ayrımcılığı, Ermeni gençlerden daha fazla oranda algılamışlardır. (Bkz. Tablo 3.1) Bu sonuçlar, ikinci hipotezin de desteklenmediğini göstermektedir.

Üçüncü hipoteze yönelik olarak yapılan analizler sonucunda, Sosyal İlişki Ölçeğinin hem ilişki niteliği hem de ilişki sıklığı alt ölçeğine ait ortalamaların iki grup arasında anlamlı bir fark olduğu bulunmuştur (sırasıyla; $t = -4,254, p < 0,001$ ve $t = -9,18, p < 0,001$). Her iki alt ölçekte de Ermeni öğrencilerin puanlarının yüksek olduğu görülmüştür, bu sonuçlar üçüncü hipotezimizi destekler yöndedir (Bkz. Tabl 3.1).

Türk ve Ermeni gençler arasında değerler bakımından bir fark olup olmadığı sorusu, t-testi analizleriyle sorgulanmıştır. Güç, geleneksellik, uyma, güvenlik, muhafazacı yaklaşım, özgenişletim ortalama puanları iki grup arasında anlamlı olarak farklılaşmaktadır (sırasıyla; $t = -4,359, p < 0,001$; $t = -3,00, p = 0,003$; $t = -2,173, p = 0,030$; $t = -4,049, p < 0,001$; $t = -3,907, p < 0,001$ ve $t = -2,139, p = 0,032$). Farklılaştığı bulunan tüm değer alt ölçeklerinde, istatistiksel olarak Türkler Ermenilere göre daha yüksek değer puanına sahiplerdir (Bkz. Tablo 3.1).

3.2.Problem 2 ile İlgili Analizler

Algılanan ayrımcılığı, sosyal kimlik, ilişki özellikleri ve değerlerin ne kadar yordadığına dair olan ikinci problemi sorgulamak amacıyla çalışmada kullanılan, algılanan ayrımcılık alt ölçekleri ile SKÖ, PDA ve sosyal ilişki alt ölçekleri arasında

öncelikle korelasyon analizleri yapılmıştır. Analizler hem Türk öğrenci grubu hem de Ermeni grubu için ayrı ayrı yürütülmüştür. Analiz sonuçları Tablo 3.2’de verilmiştir.

Türk grubunda, algılanan ayrımcılık alt ölçekleri ile SKÖ ve sosyal ilişki alt ölçekleri arasında herhangi bir ilişki saptanmamıştır. Türk bireylere yönelik ayrımcılık alt ölçeği ile muhafazacı yaklaşım değerleri ve geleneksellik negatif yönde ilişkili iken, özyönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik ve uyma değerleri istatistiksel olarak anlamlı pozitif yönde bir ilişki içinde oldukları bulunmuştur. Türk gruba yönelik ayrımcılık alt ölçeği ile güvenlik, özaşkınlık ve muhafazacı yaklaşım değerleri ilişkili olarak saptanmıştır. Bu ilişki negatif yöndedir. Buna ek olarak, Ermeni gruba yönelik ayrımcılık alt ölçeği ile güç, hazcılık, uyarılma, özyönelim, evrenselcilik, geleneksellik, güvenlik, özaşkınlık, muhafazacı yaklaşım, özgenişletim ve yeniliğe açıklık değerleri arasında istatistiksel olarak anlamlı olan negatif yönde bir ilişki bulunmuştur. Ermeni grubunda ise istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyona rastlanmamıştır.

Tablo.3.2 Türk ve Ermeni Grubunda Algılanan Ayrımcılık Ölçeğinin Diğer Ölçeklerle İlişkisi

	Türklerde (N = 105)		Ermenilerde (N = 63)	
	Bireye Yönelik Algılanan Ayrımcılık	Gruba Yönelik Yönelik Ayrımcılık Algısı	Bireye Yönelik Algılanan Ayrımcılık	Gruba Yönelik Yönelik Ayrımcılık Algısı
SKÖ-kimliğin önemi	-.17	-.10	.09	.06
SKÖ-kamusal kimlik	.04	.11	.02	-.15
SKÖ-yabancılaşmış kimlik	-.04	.01	-.05	-.11
Sosyal ilişki sıklığı	-.01	-.02	.02	-.02
Sosyal ilişki niteliği	-.10	.05	-.15	-.05
PDA-güç	-.04	-.17	-.02	.03
Başarı	.10	-.09	.10	-.02
Hazcılık	.06	-.16	.06	.04
Uyarılım	.03	-.01	.24	.04
Özyönelim	.23*	-.07	.06	.09
Evrenselcilik	.25*	-.03	-.10	-.03
İyilikseverlik	.25*	-.09	.04	-.08
Geleneksellik	-.22*	-.18	-.02	.03
Uyma	.24*	-.13	-.14	-.17
Güvenlik	.09	-.21*	-.09	.07
Özaşkınlık	.10	-.20*	-.09	-.01
Muhafazacı yaklaşım	-.31**	-.20*	-.09	-.01
Özgenişletim	.08	-.12	.06	-.03
Yeniliğe açıklık	.13	-.10	.15	.06

SKÖ = Sosyal kimlik ölçeği, PDA = Portre değerler anketi

* p<0.05; ** p<0.001

Algılanan ayrımcılığı yordayan faktörlerin incelenmesi amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır. Korelasyon analizinden anlamlı çıkan değişkenler ile algılanan ayrımcılık alt ölçekleri çoklu lineer regresyon analizine sokulmuştur.

Türk gençler için yapılan tüm regresyon analiz sonuçları Tablo 3.3.'te verilmiştir. Yapılan birinci analizde Türk bireylere yönelik ayrımcılık bağımlı değişken, özyönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik, geleneksellik, uyma, muhafazacı yaklaşım bağımsız değişken olarak belirlenmiştir. Regresyon analizi sonuçlarına göre, değişkenler Türk bireylere yönelik ayrımcılığı istatistiksel anlamlı olarak %16

oranında yordamaktadır ($F = 3,158$; $p = 0,007$). İkinci analizde; Türk gruba yönelik ayrımcılık bağımlı değişken, güvenlik, özaşkınlık, muhafazacı yaklaşım da bağımsız değişken olarak algılanmıştır. Analiz sonucu değişkenlerin %7 oranında yordayıcı güce sahip olduğunu göstermiştir ($F = 2,72$; $p = 0.048$).

Tablo 3.3. Türklerin Türk Bireylere ve Türk Gruba Yönelik Algıladığı Ayrımcılığa Dair Regresyon Analizi

Model	Türk Birey				Türk Grup			
	R^2	df	B	p	R^2	df	B	p
	.16	6.97	N.A	.007	.07	3.10	N.A	.048
Uyma			-.25	.26			-	
Güvenlik			-				-.18	.44
Özyönelim			-.09	.54			-	
Evenselcilik			.29	.08			-	
İyilikseverlik			.23	.14			-	
Geleneksellik			.14	.49			-	
Uyma			-.25	.26			-	
Muhafazacı yaklaşım			-.51	.14			-.13	.28
Özaşkınlık			-				.19	.07

3.3. Diğer Analizler

Üçüncü, dördüncü ve beşinci problemler için de analizler yapılmıştır. Türk öğrenci grubundaki algılanan ayrımcılık ile kimliğin tariflendiği kavramlar (aile, arkadaş, partner, serbest zaman, politik konular, okul ve din) arasındaki ilişki analizleri sonucunda, aile kavramı ile türk bireye yönelik ayrımcılık pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Ayrıca Türk gruba yönelik ayrımcılık ile aile ve okul kavramları arasında yine pozitif yönde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Ermeni öğrenci grubundaki algılanan ayrımcılık ile kimliğin tariflendiği kavramlar arasındaki ilişki incelendiğinde ise anlamlı bir sonuca ulaşılamamıştır. Analizlere ait veriler Tablo 3.4’te verilmiştir.

Tablo 3.4. Türklerde kimliğin tarifi ile algılanan ayrımcılık ilişkisi

N=104	Türk Bireylere Yönelik Ayrımcılık Algısı	Türk Gruba Yönelik Ayrımcılık Algısı
Aile	.23*	.23*
Arkadas	.04	.07
Partner	-.01	.13
Serbest zaman	-.05	.10
Politik konular	-.06	-.01
Okul	.16	.24*
Din	.12	.18

*p<0.05

Tablo 3.5. Ermenilerde kimliğin tarifi ile algılanan ayrımcılık ilişkisi

N=63	Ermeni Bireye Yönelik Ayrımcılık Algısı	Ermeni Gruba Yönelik Ayrımcılık Algısı
Aile	.02	-.08
Arkadas	.20	.17
Partner	-.07	-.20
Serbest zaman	.09	.14
Politik konular	.01	.05
Okul	.21	.08
Din	-.11	.15

*p<0.05 **p<0.01

Bir başka analiz ettiğimiz olgu, çalışmada sorduğumuz “Türkiye’de yaşayan gruplardan hangisine dahil olan biriyle arkadaş olmak istemezsiniz?” sorusunun her iki grup içinde değerlendirilmesidir. Bu soruya verilen cevaplarda en yüksek yüzdeye sahip olan cevaplar şu şekildedir: zararlı alışkanlığı olan insanlarla arkadaş olmak istemeyen Türk öğrencilerin oranı %82 (48 kişi), farklı cinsel yönelimi olan insanlar ile arkadaş olmak istemeyen Türk öğrencilerin oranı %64 (37 kişi) ve bulaşıcı hastalık taşıyan insanlarla arkadaş olmak istemeyen Türk öğrencilerin oranı %55 (32

kişi) olarak saptanmıştır. Buna karşın Ermeni grupta zararlı alışkanlığı olan insanlarla arkadaş olmak istemeyenlerin oranı % 82 olarak bulunmuştur.

Ayrıca, iki gruba da ‘‘Türkiye’de yaşayan gruplardan hangisiyle aileniz arkadaş olmanızı istemez?’’ sorusu sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplarda en yüksek yüzdeye sahip olan cevaplar iki grupta da benzerlik göstermektedir. Türk aileler çocuklarının zararlı alışkanlığı olan, cinsel yönelimi farklı olan ve bulaşıcı hastalık taşıyan kişilerle arkadaşlık etmelerini istememektedir. Yüzdeler de sırasıyla şu şekildedir; %83 (48 kişi), %60 (35) ve %55’tir (32 kişi). Benzer şekilde Ermeni aileler çocuklarının zararlı alışkanlığı olan insanlarla (%97/61 kişi) ve bulaşıcı hastalık taşıyan kişilerle (%51/32 kişi) olmalarını istememektedir.

SONUÇ

Çalışmanın temel amacı, Türkiye’deki azınlıklardan biri olarak kabul edilen Ermenilerle, Türkler arasındaki gruplar arası ilişkileri, her iki grubun kendi gruplarına yönelik hissettikleri aidiyeti, grupların kendi grupları ve diğer grup için ayrımcılık algılayıp algılamadıkları, sosyal kimlik kuramı, sosyal temas ve değer kuramları açısından incelemektir. Aynı zamanda çalışmadaki katılımcı grubunu, 14-18 yaş arası Türk ve Ermeni gençler oluşturduğundan, bu çalışmada gruplar arası ilişkilerin gençlik döneminde nasıl geliştiği hakkında da bilgi edinilmeye çalışılmıştır.

Araştırmamızın ana kavramlarından biri olan, gruplar arası eşitsizlik, hakim olan grubun yani çoğunluğun diğer gruplara göre baskın olma, baskın olan grubun alt konumdaki grupları, azınlıkları damgalama ve tanımlama olarak kabul edilen ayrımcılık algısı özellikle gençlerde çok fazla çalışılmamıştır. Ergenlik ile yetişkinlik arasındaki geçiş dönemi olan gençlik dönemi, biyolojik, ruhsal ve toplumsal-kültürel değişimlerin devam ettiği ve kimlik kazanımının gerçekleştiği bir dönemdir. Bu açıdan etnik ve kültürel içerik bu dönemde önemlilik arz etmektedir (Asutay ve Atik, 2012). Bu çalışmada ayrımcılık algısının altında yatan nedenler, gruplararası ilişkilerin oluşumları hakkında önemli bilgiler veren Tajfel ve Turner’in sosyal kimlik kuramı, Hewstone’un sosyal ilişki kuramı ve Swartz’in değer kuramları bağlamında tartışılmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de azınlıklara yönelik pek çok çalışma olduğu görülmüş, ancak azınlık gençlerinin çoğunluk gençleriyle olan gruplar arası ilişkilerine yönelik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu bağlamda bu araştırma, her iki grubun kendi gruplarına yönelik hissettikleri aidiyeti ve grupların kendi grubu ve diğer gruptan algıladığı ayrımcılığı, sosyal kimlik kuramı, sosyal temas ve değer kuramları açısından inceleyen ilk çalışma olması bakımından önemlidir. Araştırmadan elde edilen sonuçlar, genel olarak Türk ve Ermeni gençler arasındaki farklılıklar olduğunu işaret etmektedir.

Araştırmada kimlik aidiyeti, kimliğin önemi, kamusal kimlik ve yabancılaşmış kimlik açısından incelenmiş ve Türk gençlerin Ermeni gençlere göre, kimliklerine daha fazla önem verdikleri ve kamusal kimlik değerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır. Kendi grubuna karşı güçlü bir bağ duyma, üyesi olduğu gruptan memnuniyet duyma gibi kavramları içeren kimliğin önemlilik seviyesinin Türk gençlerinde daha yüksek olması, son zamanlarda Türkiye'deki artan ulusal kimlik algısıyla açıklanabilir. Mertan'ın (2011) yedi ve onbir yaş arası toplam 71 Kıbrıslı Türk çocuktaki ulusal kimlik ve iç grup-dış grup tutumlarını ölçen çalışmasında da görüldüğü gibi, ulusal kimlik algısının Kıbrıslı Türk çocuklarında oldukça güçlü olduğu ve kimliklerine oldukça bağlı oldukları vurgulanmıştır. Bu durum Appadurai (1990) ile uyumlu bir şekilde, medyada milliyetçilik görüntülerinin öne çıkışının etkisi ve hükümet politikalarının bireylerin kendi kimlikleriyle gurur duymalarına teşvik etmesi ile açıklanabilir. Kimlikle ilgili diğerlerinin algılarına yönelik içeriği olan kimlik aidiyetinin bir diğer boyutu olan kamusal kimliğin, Türk gençlerinde daha yüksek olduğu bulunmuştur. Çocuklarda ulusal kimliğin ailedeki politik tutuma göre geliştiğini söyleyen Mertan (2011), kimlik aidiyetinde çocukların öğrendiği tarihi bilgilerden, etrafta duyduklarından ve abartılardan etkilendiğini vurgulamaktadır. Kimlik aidiyetinin bileşenleri olan kimliğin önemi ve kamusal kimliğin Ermenilerde daha düşük çıkması, Ermenilerin kendilerini toplum içinde azınlık grup olarak tanımlamalarının ve bu durumu olumsuz algılamanın yani olumsuz sosyal kimlik aidiyeti göstermenin bir sonucu olabilir. Buna ek olarak Ermenilerin kendi azınlık kimlik olma ritüellerini yerine getirirken Türklerden önyargıya dayalı tepkiler alacaklarını düşünüp grupsal kimliklerini açığa vurma konusunda kendilerini özgür hissetmemelerinden kaynaklanıyor olabilir. Bazı araştırmalara göre, azınlık gruplarında yetişen ergenler, baskın kültürde olan yaşlılarına göre daha az avantajlı kimliğe ulaşmaktadırlar (Chapman ve Nichols, 1976; akt: Durkin, 1996), bu durumun bizim çalışmamızdaki katılımcı grubu için de geçerli olduğu düşünülebilir. Akbaş (2010) tarafından yapılan Alevi ve Sünnilerin kimlik aidiyetlerinin karşılaştırıldığı çalışmada Sünnilere oranla Alevilerin, gruba ait olmaktan daha hoşnutsuz oldukları bulunmuştur. Buna karşın, çalışmamızda yabancılaşmış kimlik aidiyeti açısından Türk ve Ermeni gençlerin farklılaşmadığı

belirlenmiştir. Sonuç olarak genel anlamda Ermeni gençlerin daha çok sosyal kimlik aidiyeti göstermeleri hipotezinin doğrulanmadığı söylenebilir.

Çalışmada araştırılan bir diğer hipotez, “Ermeni gençler kendi birey/gruplarına yönelik Türk gençlerden daha fazla ayrımcılık algılayacaklardır” şeklinde ifade edilmiş olan ikinci hipotezdir. Her iki gruba da, hem kendi gruplarına yönelik algıladıkları ayrımcılık, hem de öteki gruba yönelik algıladıkları ayrımcılık sorulmuş ve yine her iki grup da, algılanan ayrımcılığı; hem birey temelinde, hem de grup temelinde cevaplandırmışlardır. Hipotezimizden farklı olarak, Türk gençleri, Ermenilerin hem birey hem de grup olarak algıladığı ayrımcılığın Türklerin algıladığı ayrımcılıktan daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde Ermeni gençleri de, Türk bireylerinin ve Türk grubunun algıladığı ayrımcılığın Ermenilerin algıladığı ayrımcılıktan daha yüksek olarak tanımlamıştır. Kısacası her iki grup da diğer grubun kendi grubuna kıyasla daha fazla ayrımcılık algıladığını belirtmiştir. Sosyal kimlik kuramı; çoğunluk grubuna oranla azınlık grubunun daha güvensiz hissedeceğini, dolayısıyla bu hisleri örtbas etmek ve olumlu bir sosyal kimlik sergilemek için çoğunluk gruba karşı ayrımcılık yapacaklarını öne sürer (Simon ve ark., 2001). Araştırmalara göre, azınlık grup mevcut durumu gayrimeşru görüyorsa genelde çoğunluk grup tarafından gösterilen ayrımcı tavır ve hareketleri benimseme eğilimi gösterebilir (Turner ve Brown, 1978). Buna ek olarak ayrımcılık algısı üstüne olan literatür, katılımcıların iç grup özdeşiminin derecesi yükseldikçe, iç gruba yönelik ayrımcılığı algılama olasılıklarının da yükseldiğini ortaya koymaktadır (Branscombe ve ark., 1999). Bu durum, Türkiye Ermeniliğinin farklı değişkenlerle tanımlanması ve bu grubun çoğunluk grupla kurduğu ilişki ile bağlantılı olabilir. Ermenilerin Anadolu-İstanbul, Ermenice bilen-bilmeyen ya da dini bakımdan Apostolik-Katolik-Protestan olarak farklı değişkenlerle tanımlanabilmesi (Özdoğan ve ark., 2009) nedeniyle, Ermeni bireylerin “cemaatleriyle” ve büyük toplumla kurdukları ilişkiler karmaşık bir süreç içindedir. Toplumdaki bazı ırkçı ve düşmanca tavırlar, Ermeniler üzerindeki baskıyı ve yalnızlık duygusunu pekiştirebilmektedir. Bu da Ermeniler arasındaki “getto”laşmayı arttırmaktadır. Çünkü biliyoruz ki kimlikleri sebebiyle ötekileştirilen gruplar, kendi kimliklerine daha fazla aidiyet hissederler. Türk gençlerin olduğu lisede çalışmanın yürütüldüğü sırada;

öğrencilerden bir tanesi, Türkiye’de Ermeniler mi var? diye sorarak bu bulguyu destekler nitelikte bir soru sormuştur. Türk çocuklar çoğunluk grubu oluşturduklarından temaslarının da olmadığı düşünülürken Ermenileri sadece bir ulus kimlik olarak algılıyor olabilirler. Oysa Ermeniler için Türkler birlikte yaşadıkları, sürekli temaslarının olduğu çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu sebeple de Türklerin algıladığı ayrımcılığın daha fazla olduğu düşünülebilir.

Çalışmadaki diğer bir hipotez de Ermeni gençlerin sosyal ilişki özelliklerinin, ilişkinin niceliği ve niteliği bakımından Türk gençlere göre daha yüksek olacaktır. Dış grupla ilişkinin niceliği (sıklığı) konusunda beklenen şekilde Ermeniler, Türklerle daha fazla temas içindedirler. Aynı zamanda iki grup ilişki niteliği (kalitesi) konusunda kayda değer ölçüde farklılaşmakta; Türklere kıyasla Ermeniler, gruplar arası ilişkinin niteliğini (kalitesini) kayda değer ölçüde yeterli algılamaktadırlar. Önceki araştırmalarda (Pettigrew, 1997) sosyal temasın gruplar arası ilişkileri olumlu bir şekilde etkilediği ve bu etkinin ilişkinin kalitesi arttıkça güçlendiği vurgulanmıştır. Bizim çalışmamızda da benzer şekilde Türklerle sıklıkla ilişki içinde olan Ermeni grubu, ilişkinin niteliği bakımından da Türklerle temas içindedir. Beklenen şekilde, Türk gençlerinin Ermeni gençlerle sosyal ilişki niceliği ve niteliği Ermeni gençlerinin Türk gençlerle kurduğu ilişkiye göre daha düşük bulunmuştur. Fakat bu noktada, çalışmada yer alan Türk gençlerinin, nispeten daha çok Türkiye’deki çoğunluk grubun yaşadığı bölgelerden seçilmiş olduğu ve bu nedenle bu grubun farklı gruplarla daha az temas ettiklerinin de göz önüne alınması faydalı olabilir.

Çalışmada cevap aranılan, problemlerden ilki, Türk ve Ermeni gençlerde değer tiplerinin farklılaşp farklılaşmadığı idi. Bu problem kapsamında, iki grupta da farklılıklar olduğu bulunmuştur. Bilindiği üzere, değerler kişinin dış gruplara karşı olan tavırlarını da içeren bireylerin davranışlarını yönlendiren ilkeleri oluşturur. Buna ek olarak, değerler kişilerin grup içinde kendini geliştirme, dahil olma, farklılaşma ve belirsizlikten kurtulma ihtiyaçlarını gideren sosyal kaynaklar olarak da görev yapar (Correll ve Park, 2005). Benzerlik ilkesi, bireylerin kendilerini kendilerine benzer değerleri olan gruplarla tanımlama eğiliminde olduğunu belirtir, buradan hareketle azınlık grubun üyelerinin kişisel değer tercihleri ait oldukları

azınlık grubun değer tercihleri ile yakın olacağını, çoğunluk grubun değerlerinin ise ulusal çapta kabul gören değerlerle benzeşeceği ortaya atılmıştır (Sagiv ve Schwartz, 2000). Buna ek olarak çoğunluğun ulusal kimlikle bütünleşmesinin, güvenlik ve istikrarın sürdürülmesi ile ilişkili motivasyonel hedefleri arttıracığı öne sürülmektedir (Schwartz ve ark., 2012). Bu düşüncelerle uyumlu bir şekilde, bu çalışmada Türk bireylerin muhafazacı yaklaşım ve özgenişletim değer boyutları içinde yer alan güç, geleneksellik, uyma ve güvenlik değerlerinin Ermeni bireylere kıyasla daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Türklerde yaşanan kolektivist toplumun etkileri daha güçlü görünmektedir. Geleneksel düşünce yapısı Türklerde etkisini daha fazla gösteriyor ve grup ve aile ile olan ilişkileri daha güçlü çıkıyor gibi görünmektedir. Bu nedenle geleneksel düşünce yapısı bu bireylerde yüksektir. Nitekim gelenekselliğin Türk bireylerde Batı toplumundaki bireylerden daha yüksek olduğu gösterilmiştir (Altıntaş, 2008). Bir başka çalışmada da Türk katılımcıların aileye ek olarak ulusal güvenliğe de önem gösterdikleri gösterilmiştir (Çileli ve Tezer, 1998). Bu araştırmada gruplar açısından farklılaştığı bulunan bir diğer değer olan gücün ise insanlar ve kaynaklar üzerinde baskınlık kurma ve sosyal statü ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Tutumlar, ideolojik inanışlar ve gruplar arası eşitsizliğe temel oluşturacak, ırkçılık, cinsiyetçilik gibi davranış kalıplarıyla sosyal baskınlık arasında oldukça güçlü bir ilişki vardır (Pratto, 1999; akt. Akbaş, 2010). Bu açıdan gücün sosyal üstünlükle ilgili olduğu söylenebilir. Ermeniler ile Türkler arasındaki tarihsel süreci ve Ermenilerin azınlık grup olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sosyal üstünlük ile ilgili bu değer tiplerinin aslında eşitsizliğin olduğu durumlarla da ilişkili olabileceğini öne sürülebilir. Bu noktada, hiyerarşi değerlerini yücelten bir kültürde, statüsü daha düşük olan bir gruba temas bu gruba yönelik tavırları, bu değere daha az önem atfeden kültürlere oranla daha farklı açılardan etkileyebileceği de düşünülmelidir (Schieffer ve ark., 2010).

Diğer bir taraftan, Schwartz ve ark (2012), etnik grup kimliği edinmenin yenilik, yaşamda değişim, insanlar üzerinde kontrol elde etme, sosyal olarak güvenlik ve istikrarı sağlama motivasyonu ile ilişkili olduğunu öne sürmüştür. Uyumlu bir şekilde, bu çalışmada her ne kadar istatistiksel olarak anlamlı olmasa da,

Ermeni bireylerin özaşkınlık ve yeniliğe açıklık boyutlarından daha yüksek puanlar aldıkları bulunmuştur.

Tarihsel sürece bakıldığında, Ermeniler, daha azınlıkta olan grubu oluşturdukları gerçeğinden haberdar olduklarına göre, ayrımcılığa karşı daha hassas oldukları ve insanlar için anlayış ve hoşgörüyü daha çok taşıdıkları söylenebilir. Aynı zamanda azınlık olmalarının bir gereği olarak da kapalı bir grup olduklarından ve dolayısıyla kendi gruplarının iyiliğini düşünmek durumunda olduklarından iyilikseverlik değer tipinde daha yüksek puan almış olabilirler. Özaşkınlık değer boyutuna ek olarak, yeniliğe açıklık boyutunu oluşturan özyönelim, hazcılık, uyarılım değer tipleri (Schwartz,1994), Ermeni gençlerde Türk gençlere kıyasla daha yüksek olarak bulunmuştur. Bu değer tipleri sırasıyla, bağımsız düşünme ve davranma eğilimi, bedensel haz ve duyum, heyecan ve yenilik arayışı anlamına gelmektedir. Bu değerler gitgide kişinin dış gruplara karşı olan tavırlarını da içeren tavır ve hareketlerine yol gösteren ilkeleri oluşturur.

Çalışmada yer alan diğer problem, algılanan ayrımcılığın sosyal kimlik, temas ve değerlerle ilişkisini incelemektir. Sosyal kimlik kuramı, biz ve öteki arasındaki karşılaştırmayı ele alır ve gruplar arasındaki ilişkileri anlamamızı kolaylaştırır. Kuram, dezavantajlı konumda olan azınlık kişilerin iç grup kimlikleri ile karşılaştıkları ayrımcılık içeren davranışlara karşı tepki gösterdiklerini öne sürmektedir (Tajfel, 1981; Tajfel ve Turner, 2004). Böylelikle karşılaşılan dışlayıcı tutumların bireyler üzerindeki negatif etkileri azalacak ve bireylerin olumlu sosyal kimlik edinmek için harekete geçeceklerdir. Buna ek olarak, iç grupla özdeşleşme seviyesinin dış gruba yönelik algılanan ayrımcılığının seviyesi ile ilişkili olduğu ve bu ilişkinin negatif yönde olduğu iddia edilmektedir (Sidanius, Liu, Pratto ve Shaw, 1994). Her ne kadar, bu çalışmada bu düşünceyi destekleyen sonuçlar elde edilmese de önceki çalışmalarda sosyal ayrımcılığa uğrayan azınlık grupların iç gruplarıyla daha fazla bütünleştikleri gösterilmiştir (Molina, Phillips ve Sidanius, 2015; Şen, 2017).

Bu çalışmada Türk ve Ermeni grubunda, algılanan ayrımcılık ve sosyal kimlik alt ölçekleri arasında anlamlı bir korelasyona rastlanmamasının nedenlerinden

bir tanesi örnekleminizin tamamının zihinsel, sosyal ve ruhsal gelişimini henüz tamamlamış gençlerden oluşuyor olması olabilir. Gençlik dönemi, hem toplumsal kimlik gelişiminin arttığı, grup norm ve değerlerinin içselleştirildiği, bir dönem olsa da kimlik henüz bütünleşmiş değildir. Rosenthal ve Hrynevich'in (1985; akt: Durkin, 1995) 14-16 yaşları arasındaki Yunan ve İtalyan Avusturyalı gençler ile yaptıkları çalışmada; gençlerin aileleriyle ve kendi etnik gruplarıyla birlikte verdikleri cevaplar, okul ortamında iken (yani diğer gruplarla içiçe iken) verdikleri cevaplara göre, etnik gruplarına aidiyetleri daha yüksek bulunmuştur. Bizim araştırmamızda veriler, okul ortamında, gençlerin sınıflarında yani akran gruplarının içinde toplanmış olduğundan gençlerin algıladıkları ayrımcılık ile sosyal kimlik aidiyetleri arasında bir ilişki bulunmamış olabilir. Buna karşın, gencin kimlik krizi esnasında kendi etnik kimliğini sorgulamaya başladığı (Spencer ve Markstrom-Adams 1990), ilerleyen yaşlarla birlikte gencin giderek arkadaşlar, medya gibi aile-dışı sosyalleşme bağlamına maruz kalarak ayrımcılığı bilinçli olarak algılamaya başlayabileceği de belirtilmektedir. Ayrımcılık ve sosyal kimlik arasındaki ilişkiye başka çalışmalarda nitel yöntemler de eklenerek bakılması önerilmektedir.

Bu çalışmada algılanan ayrımcılık ve sosyal ilişkinin niteliği açısından bir ilişki bulunamamıştır. Fakat genel olarak sosyal temasın gruplararası önyargıları ve ayrışmaları azalttığı ve pozitif tutumları arttırdığı belirtilmektedir. Sosyal temasın azaldığı durumlarda biz ve diğerleri arasındaki ayrışma artmakta ve hatta bu ayrışma toplumsal düzende kabul görmektedir (Hewstone and Greenland 2000). Fakat bu noktada bireylerin iş birliği içinde birbirleri ile temas kurmaları, bireylerin ortak amaç gütmeleri ve eşit statüde olmaları önem taşımaktadır; zira bu faktörlerin sağlanmadığı durumlarda sosyal temas olumsuz etkiler yaratabilmektedir (Pettigrew, 1998). Yürek (2014) göç eden Kürt bireylerin göç ettikleri yerdeki yerel halkla olan sosyal temaslarının yerel halk hakkında olumlu tutumlar yarattığını fakat yerel halkın göç ederek gelen Kürt bireylerle olan temaslarının iyi ilişkilere dönüşmesini istisnai olarak gördüklerini saptamıştır. Son yıllardaki politik bağlamla da ilişkili olabilecek şekilde, Çelebi ve arkadaşları (2016) Türk bireylerin Kürtlerle kurduğu arkadaşlık ilişkilerinin azınlık haklarını destekleme ile bağlantılı olduğunu göstermiştir.

Sosyal kimlik ve sosyal ilişkiye ek olarak, bu çalışmada algılanan ayrımcılık ve değerler arasındaki ilişki de incelenmiştir. Sonuçlar Türk bireylerin algıladıkları ayrımcılığın muhafazacı yaklaşım, geleneksellik, özyönelim, evrenselcilik, iyilikseverlik ve uyma değerleri ile ilişkili olduğunu, özellikle de evrenselciliğin algılanan ayrımcılığı yordadığını göstermektedir. Türklerdeki bireysel algılanan ayrımcılıkla ilişkili çıkan değerler, yüksek seviyeli değer tiplerine göre (Ross, Schwartz ve Surkiss, 1999) incelendiğinde, diğerlerinin iyilik hallerine ilişkin kaygılara odaklanan özgeçicilik ve kendini kısıtlama, kurallar ve değişime direnci ön plana çıkaran muhafazakar değerlerdir. Türklerin kendi gruplarına yönelik olarak algıladıkları ayrımcılık alt ölçeği ile güvenlik, özaşkınlık ve muhafazacı yaklaşım değerleri ile negatif yönde ilişkili olarak saptanmıştır. Özellikle de özaşkınlık gruba yönelik ayrımcılığı anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Ermeni grubunda değerler ve algılanan ayrımcılık arasında bir ilişki saptanamamıştır. Araştırmadaki Ermeni öğrenci sayısının Türklere göre daha az sayıda olması da ilişki saptanamamasının bir nedeni olarak düşünülmektedir. Ayrımcılık ve değerler arasındaki ilişkiye başka çalışmalarda nitel yöntemler de eklenerek bakılması önerilmektedir.

Çalışmada cevap aradığımız diğer bir problem ise, gençlerin kimliklerini tariflediği kaynaklarla, algılanan ayrımcılık arasında ilişki olup olmadığıdır. Kimlik gelişimi, kişinin kendini keşfi ve "Ben kimim?" sorusuna cevap araması demektir (Erikson, 1959). Daha önceki tariflere göre, kimlik gelişim süreci aynı zamanda kültürel değerlerin benliğe işlenmesini içerir (Hitlin ve Piliavin, 2004; Nesdale, 2004; Phinney, 1989, 1990; Tajfel ve Turner, 1979; Verplanken ve Holland, 2002). Türk öğrenci grubundaki algılanan ayrımcılık ile kimliğin tariflendiği kavramlar (aile, arkadaş, partner, serbest zaman, politik konular, okul ve din) arasındaki ilişki analizleri sonucunda, aile kavramı ile Türk bireye yönelik ayrımcılık pozitif yönde ilişkili bulunmuştur. Ayrıca Türk gruba yönelik ayrımcılık ile aile ve okul kavramları arasında yine pozitif yönde anlamlı bir ilişki görülmüştür. Bu sonuç çocukluktan farklı olarak aile ile çatışmaların ve aileden uzaklaşmanın yoğun olarak yaşandığı bir dönem olarak düşündüğümüz ergenlik döneminin getirdiklerinin tersi bir durumdur. Türklerin hem kendilerine yönelik, hem gruplarına yönelik algıladıkları ayrımcılıkla, muhafazacı yaklaşım arasında ilişki çıkması da bu konuyu destekler niteliktedir.

Çünkü biliyoruz ki aile kavramı muhafazacı yaklaşımı alt tipleri olan güvenlik, uyma ve özellikle geleneksellik için büyük önem taşımaktadır. Ermeni öğrenci grubundaki algılanan ayrımcılık ile kimliğin tariflendiği kavramlar arasındaki ilişki incelendiğinde ise anlamlı bir sonuca ulaşamamıştır.

Çalışmada incelenen diğer iki problem ise, arkadaşlık kurma üzerinedir. “Türkiye’de yaşayan gruplardan hangisine dahil olan biriyle arkadaş olmak istemezsiniz?” sorusuna verilen yanıtlar iki grup içinde de benzerlik göstermektedir. İki grup da zararlı alışkanlığı olan ve bulaşıcı hastalığı sahip kişilerle arkadaşlık etmek istememektedir. Farklı olarak Türk bireyler farklı cinsel yönelimi olan kişilerle arkadaşlık kurmak istemediklerini belirtmişlerdir. Araştırmada sorulan diğer bir soru olan “Türkiye’de yaşayan gruplardan hangisiyle aileniz arkadaş olmanızı istemez?” sorusuna verilen cevaplar diğer soru ile benzerlik göstermektedir. Zararlı arkadaşlığı olan veya bulaşıcı hastalığı olan kişilerle arkadaşlık etmek istememek kişinin kendini koruması ile ilişkili mekanizma kaynaklı olabileceği gibi, damgalama ile ilişkili olabilir. Bir kişiyi diğerlerinden ayıran bir saygınlığını yitirme ya da gözden düşmüşlük işareti olan damgalama (stigamatizasyon), sıklıkla ruhsal hastalığı (Byrne, 2001), madde bağımlılığı (Kulesza, Larimer, ve Rao, 2013) ve bulaşıcı hastalığı olan kişilere (Oran ve Şenuzun, 2008) yöneliktir. Damgalamanın temelinde önyargı vardır ve bu önyargılar çerçevesinde kişiler tehlikeli, güvenilmez, uzak durulması gereken insanlar olarak kodlanabilir.

Hem ilişkilerimizde rol oynayan bir gruba veya o grup içindeki bireylere yönelik sıklıkla olumsuz olan ve ayrımcılığa yol açan tutumlar olarak tanımlanan önyargılar (Gilbert ve ark., 1998), homofobi ile ilişkilidir. Çalışmada Türk gençlerin cinsel yönelimi farklı olan kişilerle arkadaşlık edilmesi hakkında olumsuz tutumlara sahip oldukları bulunmuştur. Bu bulgu, literatürdeki diğer araştırmalarla da uyumludur (Bakiler, 2016; Heinze, 2009; Mundy Shephard, 2015). Türkiye’de yaşanan ayrımcılıklar etnik kimlikle sınırlı değildir. Bilindiği üzere cinsel yönelim, kadın olmak, engelli olmak ayrımcılık sebeplerinden biri olabilir. 2011 Türkiye Değerler Araştırması’na göre; bizim çalışmamıza da paralel olarak halkın %84’ü eşcinselleri komşu olarak istememektedir (Çayır, 2012).

Bu durum, Ermeni gruba göre daha muhafazacı ve geleneksel olan Türk gençlerinin çoğunluk tarafından normal olarak değerlendirilenin dışında kalan unsurlara direnç gösterme refleksi ile açıklanabilir. Elbette bu bulgular, tarihsel, ekonomik, etnik, kültürel, sosyal bağlamları; ayrıca aile, akran ilişkileri, yaşanan çevre gibi faktörleri incelemeden ergen gelişimini ancak eksik bir biçimde anlayabileceğimizi göstermektedir.

Bu araştırmadaki okullarda ve genel olarak Türkiye'deki okullarda farklı etnik grupların bir arada olmadığı gözlenmektedir. Araştırmalar erken yaşlardan itibaren farklı etnik kültürlere ev sahipliği yapan okulların ve sınıfların, homojen yapıya sahip okullara ve sınıflara göre gruplar arası pozitif davranışı daha çok teşvik ettiğini göstermektedir. (Feddes, Noack ve Rutland, 2009; McGlothlin ve Killen, 2010; akt: Bakiler, 2016). Bu nedenle bu tarz okulların sayısının artırılması ve önyargının azalması pozitif tutumların artırılması açısından önemli olabilir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın örneklem açısından bazı sınırlılıkları olduğu, bu durumun da çalışmanın genellenebilirliğini etkilemiş olabileceği düşünülmektedir. Çalışmada yer alan Ermeni gençlerin tamamı, İstanbul'da yaşamakta ve Ermeni Liselerinde okumaktadır. Sonuçlar gençlerin "diğerlerinin onların gruplarını nasıl değerlendirdiği"nden çok "kendilerinin diğer grupları nasıl değerlendirdiği" yönünde de ele alınabilir. Bu da gençlerin kendi iç grup özdeşimleriyle daha fazla ilgilendiklerini gösteriyor olabilmektedir (Operario ve Fiske, 2001). Ayrıca çalışmada yer alan Türk gençleri de nispeten Türkiye'deki çoğunluk grubun yaşadığı bölgelerde yaşaması nedeniyle, bu grubun farklı gruplarla daha az temas edebilecekleri düşünülebilir.

İçinde bulunduğumuz politik atmosferde araştırma desenini gören okul müdürlükleri azınlıklarla ilgili ayrımcılık bağlamında bir çalışma yapılmasına izin vermemişler, çok kısıtlı sayıda okuldan olumlu geri bildirim alınabilmiştir. Bu açıdan, ilerideki çalışmaların daha kapsayıcı bir örnekleme yapılması ya da bu faktörler göz önüne alınarak kullanılan yöntemin zenginleştirilmesi faydalı olabilir.

Verilerin tamamının, gençlerin sınıf ortamında olması sınıf içi düzenin sağlanamamış olması öğrencilerin çalışmayı ciddiye almalarına engel olmuştur. Bu sebeple cevapların yeterince güvenilir olmayacağı ve grup halinde toplanmış olması dolayısıyla sonuçların etkilenmiş olabileceği düşünülebilir. Ayrıca araştırmada kullanılan ölçeklerin uzunluğu, çoktan seçmeli ve niceliksel veri elde etmeye yönelik oluşu, aynı zamanda etkileşimsel bir diyaloga izin vermeyişi de araştırmamızın bir diğer sınırlılığıdır. Son olarak veri analizinde ilişkilerin daha detaylı incelenebilmesi için yol analizi gibi daha gelişmiş istatistiksel yöntemler kullanılmaktadır; fakat bu çalışmada bu gibi analizler uygulanmamıştır. Daha geniş bir örnekleme yapılan çalışmaların bu analizleri kullanması nedenselliğin incelenmesi açısından faydalı olabilir. Nedenselliğin daha verimli incelenebilmesi için çocukluk döneminden başlayan boylamsal çalışmaların yapılması da oldukça etkili olabilir.

Araştırmanın Katkıları

Türkiye topraklarında 1915'ten beri defalarca ırkçı saldırılara maruz kalmış Ermeni halkının acılarına ortak olmak; kimlik aidiyetinin, ayrımcılığın kökenlerini sosyal psikoloji perspektifinden anlamaya çalışmak bu çalışmanın yola çıkış noktalarından birisi olmuştur. Son yıllarda Türkiye'de ve dünyada artan milliyetçilik dalgaları bir arada yaşamanın yollarını tıkar hale gelmiştir. Türkiye gibi pek çok kimliğe ev sahipliği yapan bir ülkede, yapılan bu gibi çalışmalar ileriye dönük olarak da gruplararası ilişkilerdeki pek çok dinamiği anlamamıza yardımcı olacaktır. Bu araştırma Türkiye'de karşılıklı gruplar arası ayrımcılığı göz önünde bulundurarak ve Türk ve Ermeni gençleri birlikte inceleyen ilk psikolojik araştırmadır. Elimizdeki çalışmanın literatüre katkısı, tek bir grubun algılarını incelemektense Ermeni ve Türkleri birlikte ele alması olmuştur. Bu iki grubun birlikte incelenmesi gruplar arası ilişkilerde daha kapsamlı bir kanıya varmayı sağlamıştır. Sonuç olarak bu araştırma ayrımcılık gibi sosyal bir soruna sosyal kimlik, sosyal ilişki teorilerini de içeren bir sosyal psikoloji perspektifinden bakarak güncel literatüre katkıda bulunmuştur. Buna ek olarak, çalışmanın gençlerle yapılması etnik kimlik, tutum ve yargıların gelişimsel olarak incelenebilmesi açısından da önem taşımaktadır.

Bu çalışma, Türkler ve Ermeniler arasındaki ilişkileri sosyal psikolojinin bakış açısından incelemeye yönelik başlanılmış olsa da; araştırmanın katkıları sosyal, siyasal ve tarihi çıkarımları da içine alan daha kapsamlı bir sosyal bağlamda değerlendirilebilir. Çalışmadan elde edilen bulgular, sosyal kimlik kuramı, iç grup ilişkilerini, algılanan ayrımcılığı, teması, değerler ve azınlık ile çoğunluk gruplar arasındaki ilişkileri anlamak için bir bakış açısı sağlayabilir. Her ne kadar, gruplar arasındaki ayrımcılığı azaltmak, uzun ve karmaşık bir süreç olsa da Allport bunun olması ihtimali için dört koşuldan bahseder. Bunlarından ilki, gruplararası ortak bir amaç ve işbirliğine dayalı bağımlılık, ikincisi, gruplar arasında eşit statü, üçüncüsü, temasın yakın ve uzun süreli olması ve son olarak da otoritenin gruplara eşit muamelesi ve desteğidir (Taylor ve diğ., 2007: 207; akt: Çayır, 2012). Aslında burada Allport'un vurguladığı koşullar, ayrımcılığı azaltmanın mümkün olabildiğini bize göstermektedir. Her ne kadar güncel politik koşullarda bu dört koşulu sağlamak zor olsa da, en azından bize mümkün olabildiğini anlatmaktadır. Türkiye'de ayrımcılık konusunda sosyal bilim literatüründe oldukça az sayıda çalışma olduğu görülmektedir. Bunun da, Cumhuriyet'in kuruluşunun ilk yıllarından bu yana dili Türkçe'den, dini İslam'dan farklı olan grupların olduğunu inkar eden politikalarla ilgili olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada ayrımcılık kavramı sosyal kimlik kuramı ile birlikte ele alınmıştır. Sosyal kimlik kuramı, biz ve öteki arasındaki karşılaştırmayı ele alır ve gruplar-arasındaki bakışı anlamamızı kolaylaştırır. Bu açıdan, ayrımcılığı anlamak için sosyal kimliğimizden kimi zaman sıyrılmak, gruplararası çatışmaları azaltmak için bir adım olabilir. 'Yok saymamanın ve anlaşmanın yollarından biri bilmek, haberdar olmak ve tanışmaktır' (Cesur, 2018). Belki de tarih boyunca kendini bu mücadeleye adanmış kişilerin sözlerine kulak vermek gerekir: "Bu topraklarda gözümüz var; çünkü kökümüz bu topraklarda..Ama merak etmeyin, alıp gitmek için değil, gelip dibine girmek için" (Dink, 2005).

KAYNAKÇA

- AKBAŞ, G. :2010 “Social Identity And Intergroup Relations: The Case Of Alevis And Sunnis In Amasya”,**Yayınlanmış Doktora Tezi**. Orta Doğu Teknik Üniversitesi. <https://etd.lib.metu.edu.tr/upload/12612520/index.pdf>, 10 Aralık 2012
- ALLPORT, G. W.: 1954 “The nature of prejudice”. **Reading, MA: Addison Wesley.**
- APPADURAI, A. :1990 “ Disjuncture and difference in the global cultural economy” **Theory, Culture, and Society**, 7, 295–310.
- ATEŞ, E. :2014 “Üstün Yetenekli 6. Sınıf Öğrencilerine Uygulanan Değerler Eğitimi Programının Etkililiği”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Yeditepe Üniversitesi.
- BAĞCI, Ç. S. , ÇELEBİ, E. :2017 “Gruplararası temas ve çatışma ile azınlıklara yönelik tutumlar ve çok kültürlülüğe destek arasındaki ilişkiler: gruplararası tehdit ve kaygının aracı rolü” , **Türk Psikoloji Yazıları**, 20 (Özel Sayı), 3-18.
- BAYSU, G., PHALET, K. AND BROWN, R. : 2011 "Dual identity as a two-edged sword identity threat and minority school performance", **Social Psychology Quarterly** 74.2 : 121-143.

BINDER, J., ZAGEFKA, H., BROWN, R., FUNKE, F., KESSLER, T., MUMMENDEY, A., MAGUIL, A., DEMOULIN, S., LEYENS, J. P. :2009
“Does contact reduce prejudice or does prejudice reduce contact? A longitudinal test of the contact hypothesis among majority and minority groups in three European countries.” **Journal of personality and social psychology**, 96(4), 843. <https://doi.org/10.1037/a0013470>
(çevrimiçi) 6 Ocak 2014

BBC NEWS TÜRKÇE:
2005

“Arşiv Odası: Hrant Dink”

https://www.youtube.com/watch?v=i3_VC4ttjRA&feature=youtu.be adresinden elde edilmiştir.

BİKMEN, N.:1999

“National identity and ethnic prejudice in Turkish sample”.

Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi.

BRANSCOMBE, N. R., ELLEMERS, N., SPEARS, R., DOOSJE, B. :1999

“The context and content of social identity threat.” In N. Ellemers, R. Spears, & B. Doosje (Eds.), **Social identity: Context, commitment, content** (pp. 35-58). Oxford, England: Blackwell Science.

BUDAK, S. :2000

Psikoloji Sözlüğü, Ankara: Bilim ve Sanat.

BYRNE, P. : 2001

“Psychiatric stigma.” **British Journal of Psychiatry**, 178: 281-284.

- CEM,N.: 2003 “Social Identity and Constructions of European Union among Turkish University Youth”, **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- CESUR,S. : 2018 **Ahlakın Sosyal Psikolojisi**, Pales Yayınevi, İstanbul
- CORRELL, J., PARK, B. :2005 “A model of the ingroup as a social resource.” **Personality and Social Psychology Review**, 9, 341–359.
- COŞKUN, H. :2005 “Sosyal Kimlik ile Rol Üstlenmenin Bireysel Beyin Fırtınasında Üretkenliğe Etkisi” **Türk Psikoloji Dergisi**, 20 (56), 119-132.
- CRANDALL, C. ESHLEMAN, A. : 2003 "A justification-suppression model of the expression and experience of prejudice.", **Psychological Bulletin**, Vol 129(3),414-446.
- CÜCELOĞLU, D. :1999 **İnsan ve Davranışı**. İstanbul. Remzi Kitapevi.
- ÇİLELİ, M. , TEZER, E.: 1998 “Life and value orientations of Turkish university students.” **Adoloscence**, 3, 219- 228.
- ÇOYMAK, A., :2009 “Associations Of Religious Identification, Secular Identification, Perceived Discrimination, And Political Trust With Ethnic And Societal (National) Identification”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Orta Doğu Teknik

Üniversitesi.

DEMİRTAŞ, H.
ANDAÇ.:2003

"Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar"
İletişim Araştırmaları 1.1 123-144.

DEMİRUTKU,
SÜMER, N. :2010

K.,

"Temel değerlerin ölçümü: Portre Değerler Anketi'nin
Türkçe uyarlaması." **Türk Psikoloji Yazıları**, 13(25), 17-
25.

DEMİRUTKU,K.: 2007

"Parenting Styles, Internalization of Values and The Self
Concept" , **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Orta Doğu Teknik
Üniversitesi.

DİRİLEN, Ö .: 2006

"Relationship Between Values And Culture:A Comparison
Of Central Asian And Turkish University Students."
Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik
Üniversitesi.

DOOSJE, B., SPEARS,R.,
ELLEMERS, N. :2002

"Social identity as both cause and effect: The development
of group identification in response to anticipated and actual
changes in the intergroup status hierarchy." **British
Journal of Social Psychology** 41.1 (2002): 57-76.

- DOVİDİO, J. F.,
GAERTNER, S. L.,
KAWAKAMİ, K. :2003 “Intergroup contact: The past, present, and the future.”
Group Processes & Intergroup Relations, 6, 5–21.
doi:10.1177/1368430203006001009 çevrimiçi 12 Mart
2015
- DURKİN, K.:1995 **Developmental Social Psychology From Infancy To Old
Age**, Oxford, Blackwell publishers Inc.
- ELGİN, M.V. :2007 “Behavioral Prefences, Feeligs And Social Identity Level
in a Low-status Group Boundary Permeability With a Novel
Concept of Hierarchical Permeability”, **Yayınlanmış
Doktora Tezi**, Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- ERDOĞAN,M. : 2013 “Bireysel ve Toplumsal Bir Durum Olarak Türkiye’de
Önyargı ve Ayrımcılık”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans
Tezi**, Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- EROL, Ş. : 2003 “Türk Tarihinde Ermeniler ve Ermeni-Rus İlişkileri”
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl
Üniversitesi.
- FİSKE, S. T. :1998 “Prejudice, stereotyping, and discrimination”, D. T.
Gilbert, S. T.
- GIDDENS, A. : 2000 **Sosyoloji**, Ayraç Yayıncılık, Ankara.

- GILBERT,D., FİSKE, S.,
LINDZEY, G .: 1998
The Handbook of Social Psychology. Oxford University Press.
- GÖREGENLİ, M.: (2012)
"Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık."**Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar içinde**, (ed. Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 17-27
- GROUSSET, R. :2005
Başlangıcından 1071'e Ermenilerin Tarihi, çev.Sosi Dolanoğlu, Aras Yayıncılık, İstanbul.
- GÜLER, M.: 2013
Gruplar arası temas, kaygı ve yanlılığın sosyal mesafeye etkisi: Türk ve Kürt kökenli gruplar üzerine bir çalışma." **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi.
- GÜMÜŞ, Ö. :2009
"Kültür, Değerler, Kişilik ve Siyasal İdeoloji Arasındaki İlişkiler: Kültürlerarası Bir Karşılaştırma (Türkiye-ABD)", **Yayımlanmış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi.
- GÜRKAYNAK, Ç.E. K. :
2012
"Toplumsal Temas: Önyargı ve Ayrımcılığı Önlemek İçin Bir Sosyal Değişim Aracı Olarak Kullanılabilir mi?" **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar içinde**, (ed. Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- HARLAK, H. :2000
Önyargılar, Sistem Yayıncılık, İstanbul.

- HEWSTONE, M. :2009 “Living Apart, Living Together?: The Role of Intergroup Contact in Social Integration” **Max Planck Institute for the Study of Religious and Ethnic Diversity.**
- HEWSTONE, M., GREENLAND, K.: 2000 “Inter-group conflict”, **International Journal of Psychology**, 35, s. 136-144.
- HOGG, M.,A., DOMİNİC ABRAMS, D. : 1988 “Comments on the motivational status of self-esteem in social identity and intergroup discrimination” **European journal of social psychology.**
[.https://doi.org/10.1002/ejsp.2420180403](https://doi.org/10.1002/ejsp.2420180403) çevrimiçi 3 mart 2015
- HORTAÇSU, N., CEM-ERSOY, N.: 2005 “Values, identities and social constructions of the European Union among Turkish university youth” **European Journal of Social Psychology**, 35 (1), 107-121.
- HORTAÇSU,N. :2007 **Ben Biz Siz Hepimiz Toplumsal Kimlik ve Gruplararası İlişkiler**, İmge Kitapevi Yayınları, Ankara.
- HUSNU, S. , LAJUNEN, T. :2015 “Predictors of intergroup bias in Turkish Cypriots.” **International Journal of Intercultural Relations**, 44, 63-71.
- ISLAM, M. R., HEWSTONE, M. : 1993 “Dimensions of contact as predictors of intergroup anxiety, perceived outgroup variability, and outgroup attitude: An integrative model” **Personality and Social Psychology Bulletin**, 19, 700-710.

- KAĞITÇIBAŞI, Ç. :1999 **Yeni insan ve insanlar**, Evrim Yayınevi, İstanbul
- KAYAOĞLU, A.: 2000 “Futbol Fanatizmi, Sosyal Kimlik ve Şiddet: Bir futbol Takımının Taraftarlarıyla Yapılan Çalışma”, **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Ankara Üniversitesi.
- KILIÇ, M.A. : 2003 “Tarih Boyunca Ermeni ve Ermeni Meselesi”, **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü.
- KIRAN,Ö.,GÜL,S. :2016 “Lise öğrencilerinin değer yönelimlerinin Schwartz değerler ölçeği açısından incelenmesi” , **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**.
- KNİPPENBERG, V., ELLEMERS, N. :1990 "Social identity and intergroup differentiation processes." **European review of social psychology** 1.1 (1990): 137-169.
- KOÇOĞLU, Y. 2002 **Hatırlıyorum, Türkiye’de Gayrimüslim Hayatlar**, Metis Yayınları, İstanbul.
- KORKMAZ- DEVRANİ, T. :2010 “Kişisel Değerlerin Kuramsal Yapısı ve Pazarlamadaki Uygulamalar” **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİB Dergisi**, Nisan 2010, 5(1), 49-70.
- KULESZA, M., LARİMER, M. E., RAO, D.: 2013 “Substance Use Related Stigma: What we Know and the Way Forward.” **Journal of addictive behaviors, therapy & rehabilitation**, 2(2), 782.

- KUŞDİL, M. E.,
KAĞITÇIBAŞI, Ç.: 2000 “Türk öğretmenlerin değer yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı.” **Türk Psikoloji Dergisi**, 15(45), 59-76.
- KÜÇÜKKÖMÜRLER, S.
:2013 “Reducing Prejudice Throgh Imagined Social Contact”
Yayınlanmış Doktora Tezi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi.
- MADRAN-DEMİRTAŞ,
A. : 2012 “Temel Beklenti Etkisi: Kendini Gerçekleştiren Kehanet,
Derleme, Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar, K. Çayır ve M. Ayan-Ceyhan, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- MAJOR B., SAWYER P.
J, : 2009 "Attributions to discrimination: Antecedents and consequences." **Handbook of prejudice, stereotyping, and discrimination: 89-110.**
- MAJOR, B., QUINTON,
W. J. , MCCOY S. K. :
2002 "Antecedents and consequences of attributions to discrimination: Theoretical and empirical advances." **Advances in experimental social psychology** 34(2002): 251-330. <https://equity.ucla.edu/wp-content/uploads/2016/11/Major-Quinton-McCoy-2002.pdf>
(çevrimiçi)
- HRANT DİNK VAKFI
Medyada Nefret Söylemi İzleme Raporu, İstanbul
<https://hrantdink.org/tr/asulis/yayinlar/72-medyada-nefret-soylemi-raporlari/384-medyada-nefret-soylemi-ocak-nisan-2012> (Çevrimiçi) 21 Kasım 2013

- MERTAN, B.: 2011
"Children's perception of national identity and in-group /out- group attitudes: Turkish-Cypriot school children." **European Journal of Developmental Psychology**, 8(1), 74-86.
- MEŞE, G. : 1999
"Sosyal Kimlik ve Yaşam Stilleri", **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Ege Üniversitesi.
- MEŞE, G. :1991
"Çeşitli Sosyo Kültürel Gruplarda Kültürel veya Sosyal Kimlik Olgusunun İncelenmesi", **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Ege Üniversitesi.
- MLICKI, P. ,
ELLEMERS, N. : 1996
"Being different or being better? National stereotypes and identifications of Polish and Dutch students." **European Journal of Social Psychology** 26.1 (1996): 97-114.
- MLICKI, P. ,
ELLEMERS, N. :1996
"Being different or being better? National stereotypes and identifications of Polish and Dutch students." **European Journal of Social Psychology** 26.1: 97-114.
- MOLINA, L. E.,
PHILLIPS, N. L.,
SIDANIUS, J.: 2015
"National and ethnic identity in the face of discrimination: Ethnic minority and majority perspectives." **Cultural Diversity and Ethnic Minority Psychology**, 21(2), 225-236.
- MUMMENDEY, A.,
SCHREIBER, H.J. :1983
"Better or just different? Positive social identity by discrimination against, or by differentiation from outgroups." **European Journal of Social Psychology** 13.4. 389-397.

- NESDALE, D. : 2008 “Peer group rejection and children’s intergroup prejudice”
In S. R. Levy & M. Killen (Eds.), **Intergroup Attitudes And Relations In Childhood Through Adulthood** (pp. 32–46). New York: Oxford University Press.
- NESDALE, D. :2004 “Social identity processes and children’s ethnic prejudice”
In M. Bennett & F. Sani (Eds.), **The Development Of The Social Self** (pp. 219–246). East Sussex: Psychology Press.
- OPERARIO, D., FISKE, S. T. :2001 “Ethnic identity moderates perceptions of prejudice: Judgments of personal versus group discrimination and subtle versus blatant bias.” **Personality and Social Psychology Bulletin**, 27(5), 550-561.
- ORAN, B. :2004 **Türkiye’de Azınlıklar: Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama**, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ORAN, N.T., ŞENUZUN, F.: 2008 “Toplumda kırılması gereken bir zincir: HIV/AIDS stigmatı ve baş etme stratejileri.” **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, (5)1, 1-16.
- ÖZDOĞAN, G., ÜSTEL, F., KARAKAŞLI, K., KENTEL, F.:2009 **Türkiye’de Ermeniler Cemaat-Birey-Yurttaş**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- PAKER, M. : 2007 **Psiko-Politik Yüzleşmeler**, Birikim Yayınları, İstanbul

- PETTIGREW, T. F., "Allport's intergroup contact hypothesis: Its history and influence." **On the nature of prejudice**, 262-277.
- TROPP, L. R. :2005
- PETTIGREW, T. F.: 1997 Generalized intergroup contact effects on prejudice. **Personality and social psychology bulletin**, 23(2), 173-185
- PETTIGREW, T. F.: 1998 "Intergroup contact theory." **Annual review of psychology** 49.1 65-85.
- PETTIGREW, T. F., & "How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators." **European Journal of Social Psychology**, 38, 922-934. doi:10.1002/ejsp.504
- TROPP, L. R. :2008
- PETTIGREW, T. "A metaanalytic test of intergroup contact theory." **Journal of Personality and Social Psychology**, 90, 751- 783. doi:10.1037/0022-3514.90.5.751
- F.,TROPP, L. R.: 2006
- PHINNEY, J. S. :1989 "Stages of ethnic identity development in minority group adolescents." **The Journal of Early Adolescence**, 9, 34-49
- POSTMES, "Influence of long-term racial environmental composition on subjective well-being in African Americans." **Journal of Personality and Social Psychology**, 83, 735-751.
- T.,BRANSCOMBE, N. :2002
- QUILLIAN, L. :2006 "New approaches to understanding racial prejudice and discrimination." **Annual Review of Sociology**, 299-328.

- ROKEACH, M. :1973   **The nature of human values.** NY: Free Press.
- ROKEACH, M. :1973   “The nature of human values “(Vol. 438). New York: Free press. rosen<https://doi.org/10.1093/sf/53.4.659> (çevrimiçi) 14 Nisan 2015
- ROS, M., SCHWARTZ, S. H., SURKISS, S. :1999   “Basic individual values, work values, and the meaning of work”. **Applied Psychology: An International Review**, 48, 49–71.
- ROTHGERBER,H., WORCHEL S. :1997   “The view from below: Intergroup relations from the perspective of the disadvantaged group”” **Journal of Personality and Social Psychology**, 73.6: 1191. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.73.6.1191> (çevrimiçi) 21 Nisan 2015
- RUGGIERO, K. M., , TAYLOR. D. M.: 1995   "Coping with discrimination: How disadvantaged group members perceive the discrimination that confronts them." **Journal of Personality and Social Psychology**, 68.5 826. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.1997.tb01614.x> (çevrimiçi) 23 Şubat 2015
- SAGIV, L., SCHWARTZ, S. H.: 2000   “Value priorities and subjective well-being: Direct relations and congruity effects.” **European Journal of Social Psychology**, 30(2), 177–198.
- SAKALLI, N. .: 2001   **Sosyal etkiler: kim kimi nasıl etkiler?**. İmge Kitabevi.

- SCHIEFFER, D.,
MOLLERİNG, A.,
DANİEL, E., BENİSH-
WEİSMAN, M.,
BOEHNKE, K.: 2010 “Cultural values and outgroup negativity: A cross-cultural analysis of early and late adolescents.” **European Journal of Social Psychology Eur. J. Soc. Psychol.** 40, 635–651
Published online in Wiley InterScience
(www.interscience.wiley.com) DOI: 10.1002/ejsp.745
(çevrimiçi) 23 Şubat 2015
- SCHWARTZ, K.,
JOSEPH P., SIMMONS,
L. : 2001 “Contact quality and attitudes toward the elderly” **Educational Gerontology**, 27(2), 127-137.
- SCHWARTZ, S. H. :1994 “Are there universal aspects in the structure and contents of human values.” **Journal of social issues**, 50(4), 19-45.
- SCHWARTZ, S. H. :1996 “Value priorities and behavior: Applying a theory of integrated value systems” C. Seligman, J. M. Olson ve M. P. Zanna, (Der.), **The psychology of values: The Ontario symposium**, Vol. 8 (1-24). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- SCHWARTZ, S. H. :2006 “A theory of cultural value orientations: Explication and applications.” **Comparative sociology**, 5(2), 137-182.
- SCHWARTZ, S. H.,
BILSKY, W. :1987 “Toward a psychological structure of human values. “ **Journal of Personality and Social Psychology**, 53, 550-562.

- SCHWARTZ, S. H., BILSKY, W. :1990 “Toward a theory of the universal content and structure of values: Extensions and cross-cultural replications.” **Journal of personality and social psychology**, 58(5), 878.
- SCHWARTZ, S. H., CIECIUCH, J., VECCHIONE, M., DAVIDOV, E., FISCHER, R., BEIERLEIN, C., KONTY, M. :2012 “Refining the theory of basic individual values.” **Journal of Personality and Social Psychology**, 103(4), 663–688.
- SCHWARTZ, S. H.: 1992 “Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries.” **Advances in experimental social psychology**, 25(1), 1-65.
- SCHWARTZ, S. H.: 1999 “A theory of cultural values and some implications for work.” **Applied psychology**, 48(1), 23-47.
- SHERIF, M. :1966 “In Common Predicament: Social Psychology of Intergroup Conflict and Cooperation.” **Houghton Mifflin**, Boston.
- SIMON, B. : 1992 “Intragroup differentiation interm of ingroup and outgroup attributes.” **Journal of Social Psychology** , 22 (4), 407-

413.

SIMON, B., "Politicized collective identity: A social psychological
KLANDERMANS, B. analysis." **American Psychologist**, 56(4), 319-331.

:2001

<http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.56.4.319> (çevrimiçi)

23 Şubat 2015

SIDANIUS, J., LIU, J., "Social dominance orientation, hierarchy-attenuators and
PRATTO, F., & SHAW, hierarchy-enhancers: Social dominance theory and the
J.: 1994 criminal justice system." **Journal of Applied Social
Psychology**, 24, 338- 366.

SOYLU, N.:2012

"When A Campus Becomes Threatening: Social Identity
Threat Due to Socioeconomic Status and The Moderating
Role Of Implicit Theories" **Yayınlanmış Yüksek Lisans
Tezi**, Koç Üniversitesi.

SPEARS, R.: 2011

"Group identities: The social identity
perspective." **Handbook of identity theory and research**.
Springer New York, 2011. 201-224.

STEPHAN, W. G., "An integrated threat theory of prejudice." **Reducing
STEPHAN, C. W. :2000 prejudice and discrimination**, 23-45.

SWART, H.,

HEWSTONE, M.,

CHRİST, O., VOCI, A.:

2010

"The impact of crossgroup friendships in South Africa:
Affective mediators and multigroup comparisons." **Journal of Social Issues**, 66, 309-33.

- ŞEN, E.: 2017 "Algılanan ayrımcılık ve sosyal kimlik ilişkisi: Türk ve Kürt etnik grupları üzerine bir çalışma." **Nesne**, 5(11), 449-468.
- TAJFEL, H. :1981 **Human Groups and Social Categories**. Cambridge University Press, Cambridge.
- TAJFEL, H., TURNER, J.C.: 2004 "The social identity of intergroup behaviour." J. T. Jost, J. Sidanus (Ed.), **Political Psychology** (s.367-390). New York: Psychology Press.
- TAJFEL, H., TURNER, J., C. : 1986 "The social identity theory of intergroup behavior." S. Worchel en WG Austin (red.), **The Psychology of Intergroup Relations**: 7-24.
- TAJFEL, H.:1982 "Social identify and intergroup relations." **Tajfel**. I Cambridge and Paris: I.
- TURNER, J. VE BROWN, R. :1978 "Social status, cognitive alternatives and intergroup relations." **Differentiation between social groups: Studies in the social psychology of intergroup relations. (Der.)** H. Tajfel. London: Academic Press. 201-300.
- TURNER, J.: 1985 "Social categorization and the self-concept: A social cognitive theory of group behavior." **Advances in group processes** 2 77-122.
- TÜRKDOĞAN, O.: 2006 **Etnik Sosyoloji**, Timaş Yayınları, İstanbul.

- UZUNKOL,E.: 2014 “Hayat Bilgisi Öğretiminde Uygulanan Değerler Eğitimi Programının Öğrencilerin Özsaygı Düzeyleri, Sosyal Problem Çözme Becerileri Ve Empati Düzeylerine Etkisi” **Yayınlanmış Doktora Tezi**, Gazi Üniversitesi.
- ÜNLÜER, P.: 2013 “Masalların Dini ve Ahlaki Değerler Açısından İncelenmesi: Billur Köşk Masalları Örneği.” **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi.
- VATANDAŞ, C. :2004 **Ulusal kimlik: Türk Uluşculuğunun Doğuşu, Açılımı** kitap.
- VERKUYTEN, M. :2003 “Ethnic in-group bias among minority and majority early adolescents: The perception of negative peer behaviour.” **British Journal of Developmental Psychology**, 21, 543–564.
- WANN, D. L.,
BRANSCOMBE. N.R. :
1990 “Die-hard and fair-weather fans: Effects of identification on BIRGing and CORFing tendencies.” **Journal of Sport Social Issues** 14.2 :103-117.
- YAĞCI,B.A.: 2012 “Değerler Eğitimi Bağlamında Yusuf ile Züleyha Kıssası.” **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Marmara Üniversitesi.
- YENİAY,Y.: 2012 “Sosyal Kimlik ile Algılayan ve Algılananın Cinsiyetinin Başkalarının Üzüntüsüne Sevinme Eğilimi Üzerindeki Etkileri” **Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, Hacettepe

Üniversitesi,

YILDIZ, Y. :2009

“Gebze Caferi Toplumunun Sosyo-kültürel Yapısı”
Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi ,Marmara Üniversitesi.

YILMAZ, A. :1994

Etnik Ayrımcılık, Vadi Yayınları, Ankara.

EKLER

EK 1. ONAM FORMU

Sayın Katılımcı,

Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Psikoloji Bölümü öğretim görevlilerinden Doç. Dr. Sevim Cesur danışmanlığında Türkiye’deki farklı gruplar ve bu grupların üyelerinin hissettikleri kimlik, aidiyet ve diğer gruplara yönelik algılar arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yürütülen, Deniz Akyıl’ın yüksek lisans tez çalışmasıdır.

Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük temelindedir. Çalışma süresince sizden talep edilen kişisel bilgiler, sadece katılımcıları tarif etmeye yöneliktir (cinsiyet, yaş, vb.), bunun haricinde, ankette sizin bireysel olarak kimliğinizi belirlemeye yönelik hiçbir bilgi istenmemektedir. Cevaplarınız tamamen gizli tutulacak ve sadece araştırmacılar tarafından, grup düzeyinde, bir bütün olarak değerlendirilecektir. Elde edilecek bilgiler daha sonra bilimsel yayınlarda ve sunumlarda kullanılabilir.

Çalışma sırasında doldurulması talep edilecek anket, genel olarak kişisel rahatsızlık verecek herhangi bir ayrıntı içermemektedir. Ancak, katılım sırasında sorulardan ya da herhangi başka bir nedenden ötürü kendinizi rahatsız hissederseniz, çalışmayı yarıda bırakabilirsiniz. Böyle bir durumda, çalışmada sorumlu kişiye, çalışmadan ayrılmak istediğinizi söylemeniz yeterli olacaktır. Çalışmanın veri toplama aşamasının sonunda, varsa çalışmayla ilgili sorularınız cevaplanacaktır. Bu çalışmaya katıldığınız için şimdiden teşekkür ederiz.

Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak için Deniz Akyıl ile iletişime geçebilirsiniz (e- posta: deniz_akyil@hotmail.com)

EK 2. KATILIMCI BİLGİLERİ

1. Yaşınız: .....

2. Doğum Yeriniz: .....

3. Cinsiyetiniz: K___ E___

4. Sınıfınız:

5. Aile yapısı:

çekirdek aile___ anne-baba ayrı, tek ebeveynli___ anne-baba
vefat etmiş___ anne veya babadan biri vefat etmiş___
diğer.....

6. Babanızın mesleği: .....

7. Babanızın eğitim durumu

İlkokul___ ortaokul___ lise___
üniversite___ yüksek lisans/doktora___
diğer.....

8. Annenizin eğitim durumu

İlkokul___ ortaokul___ lise___
üniversite___ yüksek lisans/doktora___
diğer.....

9. Annenizin mesleği: .....

10. Kardeş sayınız.....

11. Haneye giren toplam gelir miktarı: .....

12. Hanenize giren gelir düzeyini nasıl değerlendiriyorsunuz?

çok düşük ___ düşük___ orta___ yüksek___

13. Kendinizi hangi sosyoekonomik düzeye ait hissediyorsunuz?

çok düşük ___ düşük___ orta___ yüksek___

EK.3 Kimliğinizi tarif etmede aşağıdaki kavramların sizin için önem derecesini işaretleyiniz.

Kurum/Etkinlik	Çok önemli 1	Oldukça önemli 2	Çok önemli değil 3	Hiç önemli değil 4
Aile				
Arkadaş				
Partner (kız/ erkek arkadaş)				
Serbest zaman (spor, müzik, kulüp aktiviteleri vs.)				
Politik konular (ülke ve dünyanın gündemi)				
Okul (akademik başarının yüksek olması)				
Din (dini kuralları önemseme ve elinden geldiğince riayet etme)				

EK 4. SOSYAL KİMLİK ÖLÇEĞİ

Aşağıda kimlik gruplarına ilişkin farklı ifadeler yer almaktadır. İfadelerin doğru veya yanlış cevabı yoktur. Size en uygun gelen seçeneği (rakamı) 1'den (kesinlikle katılmıyorum) 5'e (kesinlikle katılıyorum) kadar derecelendirilmiş ölçek üzerinde daire içine alarak belirtiniz. Lütfen ölçekte bulunan tüm ifadeleri değerlendiriniz.

SOSYAL KİMLİK ÖLÇEĞİ	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle katılıyorum
1. Türklerle güçlü bir bağım var.	1	2	3	4	5
2. Türk oluşum benim için iyi anlamlar taşır.	1	2	3	4	5
3. Türklüğümün altyapısını daha iyi anlamama yardım eden şeyleri sık sık yaparım.	1	2	3	4	5
4. Kendi kimliğimden rahatsızlık duyduğum zamanlar olur.	1	2	3	4	5
5. Türklüğün tarihini gelenek ve göreneklerini keşfetmek için zaman harcarım.	1	2	3	4	5
6. Kendimi, Türk kimliğimin tipik bir örneği olarak görürüm.	1	2	3	4	5
7. Türklüğümden gurur duyarım.	1	2	3	4	5
8. Türk oluşum kimliğimin önemli bir parçasıdır.	1	2	3	4	5
9. Bazen Türk kimliğimden hoşlanmıyorum.	1	2	3	4	5
10. Türklerin bir üyesi olmaktan memnunum.	1	2	3	4	5

11. Türk kimliğimin bana zarar verdiğini düşündüğüm zamanlar olur.	1	2	3	4	5
12. Genelde Türk oluşum diğer insanlar tarafından olumlu görülür.	1	2	3	4	5
13. Diğer milliyetten olanlar benim Türk oluşuma saygı gösterirler.	1	2	3	4	5
14. Diğer insanlar, Türklerin kötü olduğunu düşünürler.	1	2	3	4	5
15. Türklük hakkında daha çok şey öğrenmek için sık sık başkalarıyla sohbet ederim.	1	2	3	4	5
16. Genelde, Türk olmaktan memnunum.	1	2	3	4	5
17. Eğer birisi Türkler hakkında kötü bir söz söylerse benim hakkımda kötü söz söylemiş demektir.	1	2	3	4	5
18. Türklüğüm hakkında kendimi iyi hissediyorum.	1	2	3	4	5
19. Çoğu insan Türklerin diğer gruplardan daha az başarılı olduğunu düşünür.	1	2	3	4	5

EK 5. ALGILANAN AYRIMCILIK

Bu bölümde sizden Ermeniler ve Türkler hakkında bir takım ifadeleri değerlendirmeniz istenmektedir. Bu ifadeler herhangi bir duruma ya da görüşe dayanmamaktadır. Dolayısıyla hiçbirinin doğru veya yanlış cevabı yoktur. Sadece sizin nasıl düşündüğünüz ve algınız önemlidir. Sizin görüş ve düşüncenize karşılık gelen seçeneği (rakamı) 1'den (hiç) 5'e (her zaman) kadar derecelendirilmiş ölçek üzerinde daire içine alarak belirtiniz. Lütfen ölçekte bulunan tüm ifadeleri değerlendiriniz.

BİREYE YÖNELİK AYRIMCILIK	Hiç	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
1. Ermenilerin Türkler tarafından kabul görmediğine inanıyorum.	1	2	3	4	5
2. Sırf Ermeni oldukları için bazılarının dalga geçilmeye ve kötü muameleye maruz kaldığı olmuştur.	1	2	3	4	5
3. Sırf Ermeni oldukları için bazılarının toplumdaki uzaklaştırıldığı ya da bazı gruplara giremediği olmuştur.	1	2	3	4	5
4. Türklerin Ermenilere karşı olumsuz olduklarını hissediyorum.	1	2	3	4	5
5. Türklerin Ermeniler tarafından kabul görmediğini hissediyorum.	1	2	3	4	5
6. Sırf Türk oldukları için bazılarının dalga geçilmeye ve kötü muameleye maruz kaldığı olmuştur.	1	2	3	4	5
7. Sırf Türk oldukları için bazılarının toplumdaki uzaklaştırıldığı ya da bazı gruplara giremediği olmuştur.	1	2	3	4	5
8. Ermenilerin Türklere karşı olumsuz olduklarını hissediyorum.	1	2	3	4	5

EK 6. GRUBA YÖNELİK AYRIMCILIK

GRUBA YÖNELİK AYRIMCILIK	Hiç	Nadir en	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
1. Türkiye’de Ermeniler iş ararken ayrımcılık yaşarlar mı?	1	2	3	4	5
2. Türkiye’de Ermeniler ev ararken ayrımcılık yaşarlar mı?	1	2	3	4	5
3. Türkiye’de Ermeniler sokakta ya da alışveriş yaparken ayrımcılık yaşarlar mı?	1	2	3	4	5
4. Türkiye’de Ermeniler okulda ya da işyerinde ayrımcılık yaşarlar mı?	1	2	3	4	5
5. Türkiye’de Ermeniler oturdukları mahallelerde ayrımcılık yaşarlar mı?	1	2	3	4	5
6. Türkiye’de Ermeniler kendi kültürlerini yaşarken ayrımcılık yaşarlar mı?	1	2	3	4	5
7. Türkiye’de Türkler iş ararken ayrımcılık yaşarlar mı?	1	2	3	4	5
8. Türkiye’de Türkler ev ararken ayrımcılık yaşarlar mı?	1	2	3	4	5
9. Türkiye’de Türkler sokakta ya da alışveriş yaparken ayrımcılık yaşarlar mı?	1	2	3	4	5
10. Türkiye’de Türkler okulda ya da iş yerinde ayrımcılık yaşarlar mı?	1	2	3	4	5
11. Türkiye’de Türkler oturdukları mahallelerde ayrımcılık yaşarlar mı?	1	2	3	4	5
12. Türkiye’de Türkler kendi kültürlerini yaşarken ayrımcılık yaşıyorlar mı?	1	2	3	4	5

EK 7. SOSYAL İLİŞKİ ÖLÇEĞİ

Aşağıdaki ankette ait olduğunuz kimliğin diğer gruplarla ne düzeyde iletişimde olduğunu anlamak için bazı sorular sorulmuştur. Bütün sorularda “Ermeniler/Türkler” ibaresi bulunmaktadır. Şayet Türk iseniz, sorulardaki “**Ermenilerle**” kısmını dikkate alarak; şayet Ermeni iseniz, sorularda “**Türklerle**” kısmını dikkate alarak cevap veriniz. Soruların doğru veya yanlış cevabı yoktur. Sizin görüş ve düşüncenize karşılık gelen seçeneği (rakamı) “Hiç”ten “Her Zaman” a giden 1 ile 5 arasındaki uygun gördüğünüz rakamı daire içine alarak belirtiniz. Örneğin, Türk iseniz birinci soruyu “Ne sıklıkta Ermenilerle okul/iş gibi resmi yerlerde iletişim halindesiniz?” şeklinde okuyunuz. Şayet Ermeni iseniz aynı soruyu “Ne sıklıkta Türklerle okul/iş gibi resmi yerlerde iletişim halindesiniz?” şeklinde okuyunuz.

İLİŞKİNİN SIKLIĞI	Hiç	Nadiren	Ara sıra	Sık sık	Her zaman
1. Ne sıklıkta Türklerle/Ermenilerle okul/iş gibi resmi yerlerde iletişim halindesiniz?	1	2	3	4	5
2. Ne sıklıkta Türklerle/Ermenilerle komşu olarak iletişim halindesiniz?	1	2	3	4	5
3. Ne sıklıkta Türklerle/Ermenilerle yakın arkadaş-dost olarak iletişim halindesiniz?	1	2	3	4	5
4. Ne sıklıkta Türklerle/Ermenilerle resmi olmayan/özel konuşmalar yapmaktasınız?	1	2	3	4	5
5. Ne sıklıkta Türk/Ermeni tanıdıklarınıza ev ziyaretine gitmektесiniz?	1	2	3	4	5

İLİŞKİNİN NİTELİĞİ

1. Türklerle/Ermenilerle olan ilişkilerinizde iki tarafın da eşit olduğunu hisseder misiniz?

1.....2.....3.....4.....
...5

kesinlikle eşit
eşit değil

kesinlikle

2. Türklerle/Ermenilerle ilişkilerinizi gönüllü olarak mı yoksa istemeden/mecburi olarak mı sürdürüyorsunuz?

1.....2.....3.....4.....
...5
tamamıyla istemeden tamamıyla
isteyerek

3.Türklerle/Ermenilerle olan ilişkiniz yüzeysel mi yoksa tamamen içten midir?
1.....2.....3.....4.....
...5
tamamıyla yüzeysel tamamıyla
içten

4.Türklerle/Ermenilerle olan ilişkinizden keyif/memnuniyet duyar mısınız?
1.....2.....3.....4.....
...5
kesinlikle memnun değilim kesinlikle
memnunum

5.Türklerle/Ermenilerle olan ilişkiniz rekabete mi yoksa işbirliğine mi dayanır?
1.....2.....3.....4.....
...5
rekabete dayanır işbirliğine
dayanır

EK 8. PORTRE DEĞERLER ANKETİ

Aşağıda bazı kişiler kısaca betimlenmiştir. Lütfen her betimi okuyun ve bu kişilerin size ne kadar benzediğini ya da benzemediğini düşünün. Betimde verilen kişinin size ne kadar benzediğini göstermek için sağdaki kutucuklardan sizce uygun olanı işaretleyiniz. Rakamların anlamları aşağıdaki gibidir.

1-Bana hiç benzemiyor   2-Bana benzemiyor   3-Bana çok az benziyor
4-Bana az benziyor   5-Bana benziyor   6-Bana çok benziyor

1.Yeni fikirler bulmak ve yaratıcı olmak onun için önemlidir.	1	2	3	4	5	6
2.Onun için zengin olmak önemlidir. Çok parası ve pahalı şeyleri olsun ister.	1	2	3	4	5	6
3.Dünyada herkesin eşit muamele görmesinin önemli olduğunu düşünür. Hayatta herkesin eşit fırsatlara sahip olması gerektiğine inanır.	1	2	3	4	5	6
4.Onun için yeteneklerini göstermek çok önemlidir. İnsanların onun yaptıklarına hayran olmasını ister.	1	2	3	4	5	6
5.Onun için güvenli bir çevrede yaşamak önemlidir. Güvenliliği tehlikeye sokabilecek her şeyden kaçınır.	1	2	3	4	5	6
6.Hayatta pek çok farklı şey yapmanın önemli olduğunu düşünür. Her zaman deneyecek yeni şeyler arar.	1	2	3	4	5	6
7.İnsanların kendilerine söylenenleri yapmaları gerektiğine inanır. İnsanların her zaman, hatta başkaları izlemiyorken bile kurallara uymaları gerektiğini düşünür.	1	2	3	4	5	6

8.Kendisinden farklı olan insanları dinlemek onun için önemlidir. Onlarla aynı fikirde olmadığında bile onları anlamak ister.	1	2	3	4	5	6
9.Sahip olduğundan daha fazlasını istememenin önemli olduğunu düşünür. İnsanların sahip olduklarıyla yetinmeleri gerektiğine inanır.	1	2	3	4	5	6
10.Eğlenmek için her fırsatı kollar. Zevk veren şeyleri yapmak onun için çok önemlidir.	1	2	3	4	5	6
11.Yaptığı işler hakkında kendi başına karar vermek onun için önemlidir. Faaliyetlerini seçip planlarken özgür olmaktan hoşlanır.	1	2	3	4	5	6
12. Çevresindeki insanlara yardım etmek onun için çok önemlidir. Onların iyiliği için uğraşmak ister.	1	2	3	4	5	6
13. Çok başarılı olmak onun için önemlidir. İnsanlar üzerinde iyi izlenim vermekten hoşlanır.	1	2	3	4	5	6
14.Ülkesinin güvende olması onun için çok önemlidir. Devletin içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı uyanık olması gerektiğini düşünür.	1	2	3	4	5	6
15. Risk almaktan hoşlanır. Her zaman macera peşinde koşar.	1	2	3	4	5	6
16. Her zaman uygun şekilde davranmak onun için önemlidir. İnsanların yanlış diyeceği şeylerden kaçınmak ister.	1	2	3	4	5	6

17. İşin başında olmak ve başkalarına ne yapacaklarını söylemek onun için önemlidir.	1	2	3	4	5	6
18. Arkadaşlarına sadık olmak onun için önemlidir. Kendisini ona yakın olan insanlara adamak ister.	1	2	3	4	5	6
19. İnsanların doğayı korumaları gerektiğine gönülden inanır. Çevreye bakıp güzelleştirmek onun için önemlidir.	1	2	3	4	5	6
20. Dini inanç onun için önemlidir. Dininin gereklerini yerine getirmek için çok çaba harcar.	1	2	3	4	5	6
21. Eşyaların düzenli ve temiz olması onun için önemlidir. Ortalığın dağınık ve kirli olmasından hiç hoşlanmaz.	1	2	3	4	5	6
22. Her şeyle ilgili olmanın önemli olduğunu düşünür. Her şeyi merak etmekten ve anlamaya çalışmaktan hoşlanır.	1	2	3	4	5	6
23. Dünyadaki bütün insanların uyum içinde yaşaması gerektiğine inanır. Dünyadaki bütün gruplar arasında barışın güçlenmesi onun için önemlidir.	1	2	3	4	5	6
24. Hırslı olmanın önemli olduğunu düşünür. Ne kadar yetenekli olduğunu göstermek ister.	1	2	3	4	5	6
25. İşleri geleneksel yollarla yapmanın en iyisi olduğunu düşünür. Öğrendiği gelenek ve görenekleri devam ettirmek onun için önemlidir.	1	2	3	4	5	6

26. Hayattan zevk almak onun için önemlidir. Kendisini 'şımartmaktan' hoşlanır.	1	2	3	4	5	6
27. Başkalarının ihtiyaçlarına cevap vermek onun için önemlidir. Tanıdıklarına destek olmaya çalışır	1	2	3	4	5	6
28. Ana-babasına ve yaşlı insanlara her zaman saygı göstermesi gerektiğine inanır. Onun için itaatkâr olmak önemlidir.	1	2	3	4	5	6
29. Herkese, hatta hiç tanımadığı insanlara bile adil muamele yapılmasını ister. Toplumdaki zayıfları korumak onun için önemlidir.	1	2	3	4	5	6
30. Sürprizlerden hoşlanır. Heyecan verici bir yaşamının olması onun için önemlidir.	1	2	3	4	5	6
31. Hastalanmaktan kaçınmak için çok çaba gösterir. Sağlıklı olmak onun için önemlidir.	1	2	3	4	5	6
32. Hayatta başararak öne geçmek onun için önemlidir. Başkalarından daha iyi olmaya çalışır.	1	2	3	4	5	6
33. Kendisini inciten insanları bağışlamak onun için önemlidir. İçlerindeki iyi yanları görmeye ve kin gütmemeye çalışır.	1	2	3	4	5	6
34. Bağımsız olmak onun için önemlidir. Kendi ayakları üzerinde durmak ister.	1	2	3	4	5	6

35. İstikrarlı bir hükümetin olması onun için önemlidir. Sosyal düzenin korunması konusunda endişelenir.	1	2	3	4	5	6
36. Başkalarına karşı her zaman nazik olmak onun için önemlidir. Başkalarını hiçbir zaman rahatsız ve huzursuz etmemeye çalışır.	1	2	3	4	5	6
37. Hayattan zevk almayı gerçekten ister. İyi zaman geçirmek onun için çok önemlidir.	1	2	3	4	5	6
38. Alçakgönüllü ve kibirsiz olmak onun için önemlidir. Dikkatleri üzerine çekmemeye çalışır.	1	2	3	4	5	6
39. Her zaman kararları veren kişi olmak ister. Lider olmaktan hoşlanır.	1	2	3	4	5	6
40. Doğaya uyum sağlamak ve onla kaynaşmak onun için önemlidir. İnsanların doğayı değiştirmemesi gerektiğine inanır.	1	2	3	4	5	6